

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİNDEKİ 1983 NUMARALI FİRDEVŞİ
ŞAHNAMESİ MİNYATÜRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus Türksad YEGİN

VAN – 2010

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİNDEKİ 1983 NUMARALI FİRDEVŞİ
ŞAHNAMESİ MİNYATÜRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yunus Türksad YEGİN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Gülsen BAŞ

VAN – 2010

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından **SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan :

Üye (Danışman) :

Üye :

Üye :

Üye :

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 2010

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Niteliği, Amacı ve Önemi.....	1
1.2. Kaynaklar ve Araştırmalar.....	2
1.3. Metot ve Düzen.....	3
1.4. Terminoloji.....	3
2. FİRDEVSİ VE ŞEHNAMELER.....	5
2.1. Hayatı.....	5
2.2. Şahname Bölümleri.....	8
2.3. Şahnamelerin Edebi Değeri.....	10
3. TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ'NDEKİ 1983 NUMARALI FİRDEVSİ ŞEHNAMESİ.....	12
3.1. Tanımı.....	12
3.2. Cildi.....	12
3.3. Tezhipleri.....	12
3.4. Hattatı ve İstinsah Tarihi.....	12
3.5. Mühür ve Notları.....	13
4. TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ'NDEKİ 1983 NUMARALI FİRDEVSİ ŞEHNAMESİ MİNYATÜRLERİNİN KATALOĞU.....	14
5. DEĞERLENDİRME.....	70
5.1. Minyatürlerin Tarihlendirilmesi.....	70
5.2. Minyatürlerde İşlenen Konular.....	70
5.3. Genel Üslup.....	70
5.3.1. Kompozisyon.....	71
5.3.2. Manzara.....	72
5.3.3. Mimari.....	74
5.3.5. Figür.....	75
5.3.4.1. İnsan Figürleri.....	75

5.3.4.2. Hayvan Figürleri.....	77
5.3.4.3. Fantastik Figürler.....	78
5.4. Renk.....	78
5.5. Karşılaştırma.....	79
6. SONUÇ.....	83
7. ÖZET.....	85
8. SUMMARY.....	86
9. KAYNAKLAR.....	87
10. RESİM LİSTESİ.....	89

ÖNSÖZ

Safevi ve çevresi yüzyıllar boyunca İslam minyatür sanatının en önemli merkezlerinden biri olmuş, bu bölgede ortaya çıkan minyatür üslupları, çevre coğrafyaların minyatür sanatı üzerinde etkilerde bulunacak duruma gelmiştir. Bazı özellikleri nedeniyle İran'ın XVI. yüzyıldaki minyatür üretiminin önemli bir merkezlerini içinde barındıran İran coğrafyasında hazırlandığını düşündüğümüz dönemin en ünlü edebiyatçılarından Firdevsi'ye ait olan Şahnamenin bugün Türk ve İslam Eserleri Müzesinde bulunan 1983 numaralı nüshası dönemin üslup özelliklerini yansıtan minyatürleri açısından önem taşımaktadır.

Beni bu konuda çalışmaya yönlendiren, tezin tüm aşamalarında yardımlarını esirgemeyen, her türlü bilgi ve tecrübesini sunarak sabır ve özveriyle bana yardımcı olan danışmanım, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Gülsen BAŞ'a teşekkür etmek isterim. Çalışmam süresince bilgilerinden faydalandığım Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünün değerli öğretim üyelerine ve asistanlarına teşekkürlerimi sunarım. Müzedeki çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan T.İ.E.M. Müdürü Seracettin ŞAHİN ve Deniz KANBEROĞLU'na teşekkür ederim Ayrıca tüm tez dönemim boyunca her türlü desteklerini hissettiğim, beni bugünlere getiren, yetiştiren aileme her zaman yanımda oldukları için teşekkür ederim.

VAN-2010

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
C.	: Cilt
E.Ü.	: Ege Üniversitesi
H.	:Hicri
Mad.	: Madde
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.	:Miladi
M.S.Ü.S.B.E.	: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.İ.E.M.	: Türk ve İslam Eserleri Müzesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

1.GİRİŞ

1.1. KONUNUN NİTELİĞİ AMACI VE ÖNEMİ

Türk sanatında, el yazması kitaplarda yer alan küçük boyutlu resimler minyatür olarak adlandırılmaktadır. Batıda kökeni Antikçağa, doğuda ise İslam öncesi dönemlere kadar inen minyatür sanatı Ortaçağ boyunca yaygın bir sanat dalı olmuştur. İslam dünyasında hat sanatı ile birlikte gelişen bu sanat, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar hâkim bir sanat koludur.

Minyatür sanatı, tarihimizin çeşitli yönlerine, özellikle toplum hayatının ayrıntılarına ışık tutması bakımından önemlidir. Düğün şenliklerini, av, savaş, kabul törenlerini, kuşatmaları, kır ve su kenarı eğlencelerini, cirit oyunlarını, çeşitli yönleriyle gösteren minyatürler, ait oldukları dönemlerin toplum hayatını, geleneklerini, kıyafetlerini, törelerini incelemek bakımından son derece gerçekçi kaynaklardır. Bu nedenle minyatür sanatı, diğer sanat kollarının zaman zaman yansıtmadığı farklı özellikleri yansıtmaları bakımından da değer taşımaktadır.

Yer aldığı eserde metni açıklama gibi bir işleve sahip olan minyatürler, bu nedenle eserin konusuyla doğrudan bağlantılı bir içeriğe sahiptir. Bu anlamda minyatürlenmiş eserler arasında önemli bir grubu da şahnameler oluşturmaktadır. Hükümdarların yaşam öyküsünü manzum olarak anlatan bu eserler, ilk kez İran şairi olan Firdevsi tarafından kaleme alınmıştır. Firdevsi'ye ait 10. yüzyıl eseri Şahname, hem İslâm ülkelerinde hem de Batı'da ün kazanan edebiyat ürünlerinden biri olmuştur.

Şahnamelerin günümüze ulaşan tasvirli elyazması nüshalarının ilk örnekleri, İlhanlı dönemine (1256-1335) tarihlendirilir. Daha sonrasında Celayirî (1339-1432), İncü (1335-1353), Muzafferî (1353-1393), Timurî (1370-1500), Karakoyunlu Türkmen (1350-1467), Akkoyun'lu Türkmen (1467-1500) ve Safevî (1500-1722) hanedanlarının dönemlerinde çok sayıda çoğaltıldığı belirlenen¹ bu eserin, farklı dönemlerde Türkçeye çevrilmiş minyatürlü nüshaları da hazırlanmış ve Osmanlı nakkaşları tarafından resimlendirilmiştir.² Şahnamelerin diğer bir özelliği ise içeriklerine uygun biçimde minyatürlenmesidir. Yer aldığı metnin içeriğine görsel olarak ışık tutan bu minyatürler, bunun yanında ait olduğu kültürün farklı özelliklerini yansıtmaları bakımından da dönemi için birer belge niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı; daha önce bilimsel çalışmalara konu edilmeyen İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi Yazma Eserler koleksiyonunda yer alan 1983 numaralı Firdevsi Şahnamesi minyatürlerinin sanatsal ve belgesel açıdan inceleyerek dönemi içerisindeki yerini belirlemeye çalışmaktır.

1.2. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Tezle ilgili kaynak araştırmaları, Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kütüphanesi'nde yapılmıştır. Bu kütüphanelerden

¹ B.W. Robinson, "Persian Painting and the National Epic", Studies in Persian Art, Vol.II, London, 1993, 71-113.

² Serpil Bağcı, "From Translated Word to Translated Image: The Illustrated Şehnâme-i Türki Copies", Muqarnas, Vol. 17, Leiden, 2000, 162-176.

çalışılan eserin minyatürleriyle karşılaştırma yapmak ve teze kaynak sağlamak amacıyla çeşitli kitap ve makaleler toplanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan izinle yazmanın bulunduğu müzedeki eserin minyatürleri incelenmiş, cildini, tezhiplerini, minyatürlerini ve ketebe kaydını içeren CD fotoğrafları alınmıştır. Ayrıca Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki envanter dosyası incelenerek, tez konusunu oluşturan ve 1983 numara ile bu dosyaya kayıtlı olan eserle ilgili bilgilere ulaşılmıştır.³ Daha sonra tezin ana kaynaklarından olan, Necati LUGAL'ın 1994 yılında ele aldığı Şark ve İslam Klasikleri'nden "*ŞAHNAME*"nin Türkçeye çevirmiş olan dört cildi incelenmiştir. I. Cildinde Eserin yazarı olan Firdevsi hakkında genel bilgiler vererek, bu eseri nasıl oluşturduğu, esin kaynakları, eseri yazmaktaki amacı ve Mesnevi olan bu eserin hangi vezin - ölçü ile yazıldığı, kaç beyitten oluştuğu hakkında bilgi verilmiştir. Ardından yine o dönem yaşanan olaylar, savaşlar ve efsaneler bölümler halinde anlatılmıştır.⁴

Abdülkadir KARAHAN, Tahsin YAZICI, Ali MİLANİ'nin 1971 yılında İstanbul'da hazırladıkları "*Şahname Yazmalarından Seçme Minyatürler*" adlı eser incelenmiştir. Bu eserde İran'ın milli destanı olan Şahname'nin yazarı Firdevsi'nin hayatı, bu eseri yazmadaki amacı, eseri yazarken nereden nasıl esinlendiği, yararlandığı kaynaklar gibi bilgiler verdikten sonra Şahnamenin konusu, sanata ve yazıldığı dönem ve sonrasına olan etkisinden bahsedilerek Topkapı Müzesinde bulunan bazı Şahname minyatürlerinden örnekler sunulmuştur.⁵

Kemal ÇİĞ'in Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde ki El Yazmalarını konu alan ve 1959 yılında "*Şarkiyat Mecmuası*"nda yayınlanan eser teze temel oluşturan diğer kaynaktır. Kemal ÇİĞ Şarkiyat Mecmuasında ki yazısında Türk ve İslam Eserleri Müzesinde bulunan el yazmaları ve bu yazma eserlerin ölçüleri, kalınlığı, içlerinde bulunan minyatürlerin sayıları, tarz ve dönemlerini tespit ederek, bu eserlerin durumları hakkında bilgi vermiştir.⁶

Güner İNAL'ın Ankara'da, 1995 yılında basılmış olan "*Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*" adlı kitapta Türk- İslam minyatür sanatının kaynakları, nasıl ortaya çıktığı ve Osmanlı dönemine kadar olan minyatür sanatı hakkında bilgi verilmiştir. Bu dönemlerde yapılan minyatürlerin üslupları ve onları yapan sanatçıların kimler olduğu hakkında bilgiler yer almakta ve Emevilerden XVI. Yüzyıla kadar olan dönem ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.⁷

Filiz ÇAĞMAN ve Zeren TANINDI'nın "*Osmanlı Safevi İlişkilerinde Resimli El Yazmalarına Bakış, Oktay Aslanapa'ya Armağan*", isimli eseri Osmanlı, Safevi ilişkileri o dönem yazılan yazma eserler hakkında bilgi vermektedir.⁸

1.3.METOT VE DÜZEN

Çalışmanın başlangıcında Kültür ve Turizm Bakanlığı aracılığı müzede çalışma yapmak üzere resmi izin talebinde bulunulmuş, alınan izinle Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki 1983 Numaralı Firdevsi Şahnamesi minyatürleri incelenmiş, eserin ketebe kaydını içeren dokümanlar alınmıştır.

³ *Türk ve İslam Eserleri Müzesi Envanter Dosyası*, C.IV, İstanbul

⁴ Necati Lugal, *Şahname*, İstanbul, 1994.

⁵ Abdülkadir Karahan, Tahsin Yazıcı, Ali Milani, *Şahname Yazmalarından Seçme Minyatürler*, İstanbul, 1971

⁶ Kemal Çığ, *Şarkiyat Mecmuası*, C.3. , İstanbul, 1959

⁷ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlıya Kadar)*, Ankara, 1995

⁸ Filiz Çağman - Zeren Tanındı, *Osmanlı Safevi İlişkilerinde Resimli El Yazmalarına Bakış, Oktay Aslanapa'ya Armağanı*, İstanbul, 1996

Ardından konuyla ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla çeşitli üniversitelerin kütüphanelerinde, enstitülerde, müze kütüphanesinde ve araştırma merkezlerinde Safevi ve çağdaş olan Osmanlı dönemi minyatür sanatlarına yönelik kaynaklar taranmıştır. Bunun yanı sıra inceleme konumuz olan Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki 1983 Numaralı Firdevsi Şahnamesi minyatürleri ilgili yoğun bir yayın taraması yapılmıştır.

Tezin “giriş” kısmında konunun niteliği, amacı ve önemi kısaca belirtilmiştir. “Firdevsi ve Şahnameler” adı altındaki ikinci bölümde Şahnamenin yazarı ünlü şairin hayatı, şahnamenin bölümleri ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise incelenen eserin ölçüleri, metin özellikleri gibi bilgiler verilerek tanımı yapılmış, hattatı ve istinsah tarihi, ketebe kaydıyla mühürlerindeki bilgiler aktarılmış, cildi ve tezhipleri tanımlanmıştır.

Dördüncü bölümde ise yazmanın bütün minyatürlerinin konusu, ölçüsü, tanımı, resim-metin ilişkisi maddeler halinde belirlenerek katalog kısmı oluşturulmuştur. Bu kısmında, “katalog numarası”, “minyatürün yaprak numarası” minyatürün eserdeki sayfa numarası, “minyatürün konusu” minyatürün eserde ele aldığı konu, “minyatürün ölçüsü” eserdeki cetvelli ölçüsü, “minyatürün tanımı” minyatürün metin ve kompozisyon özellikleri ve “resim metin ilişkisi” maddesinde minyatürde tasvir edilen konunun hikâyesi anlatılmıştır.

“Değerlendirme” kısmında ise yazmanın minyatürleri söz konusu bilgiler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Gerek el yazmasındaki minyatürlerin dönem ve üslûbunun belirlenmesinde gerekse minyatürlerin değerlendirilmesinde, konuyla ilgili olarak daha önce yayımlanmış kitap ve makalelerdeki görüşlerden yararlanılarak minyatürlerde kullanılan renkler, figürlerin yapıları, bitki örtüsü, olayların geçtiği mekanlar ve konu bütünlüğüne değinilerek genel üslup özellikleri açıklanmıştır.

“Sonuç” bölümünde ise tezin içeriği özetlenerek, yazmanın minyatürlerinin üslubuyla ilgili yargılara varılmaya çalışılmıştır.

Çalışma Türkçe ve İngilizce özet, konuyla ilgili kaynaklar, resim listesi ile son bulmaktadır.

1.4. TERMİNOLOJİ

Bu çalışmada **beyit**, eserdeki el yazması olan her mısra için kullanılmıştır. Minyatürlerin içine resmedildiği dikdörtgen çerçeveye ise **cedvel** denmiştir. **Kompozisyon**, resmedilen olayın konusuna uygun olarak mekân ve figürlerin yerleştirilme şekilleridir. **Açık kompozisyon** ise resmin kenarlarından çizilmese bile mekânın devam etmesine denir. **Nefti** renk, neredeyse siyaha çalan koyu yeşil renk olarak kullanılmıştır. **Bordür**, elemanı çevreleyerek sınırlarını vurgulayan düzenlemelere denilmiştir. Kare ve dikdörtgen formlu çerçeve içine alınan süslemeler **pano** olarak isimlendirilmiştir. **Müzehhep** ise altınla işlenmiş, altın yaldızlı süsleme anlamında kullanılmıştır. **Varak** altın bezeme anlamında kullanılmıştır. **Haşiyeli levha** ise süslü levha manasında kullanılmıştır. **Katı** sanatı; herhangi bir düz kağıdın, süslü kağıdın (mesela ebrulu bir kağıdın) veya derinini oyulmasıyla yapılan süslemeye denir. Deri yada ebrudan çıkarılan parçaya erkek katı, diğerine ise dişi katı ismi verilir. **İstinsah**, kopyalama çoğaltma demektir. Eserin kopyalandığı yada çoğaltıldığı anlamında kullanılmaktadır. **Üstübeç** bir tür mürekkeptir. Bu mürekkep arap zamlı ile ezildikten sonra altın zemin üzerlerini yazmak için kullanılır.

2.FİRDEVSİ VE ŞAHNAMELER

İran'ın İslamiyet'i kabul etmeden önceki tarihinin masal ve kahramanlık hikayesi çerçevesinde anlatan manzum eserlere Şahname adı verilir.

Eserin günümüze ulaşan tasvirli elyazması nüshalarının ilk örnekleri, İlhanlı dönemine (1256-1335) tarihlendirilir. Celayirî (1339-1432), İncü (1335-1353), Muzafferî (1353-1393), Timurî (1370-1500), Karakoyunlu Türkmen (1350-1467), Akkoyunlu Türkmen (1467-1500) Osmanlı (1299-1920) ve Safevî (1500-1722); hanedanlarının hamiliğinde de çok sayıda çoğaltılmış ve dönemin nakkaş ustaları tarafından resmedilerek günümüze ulaşmıştır.⁹

2.1.Hayati

İranlıların İslâmiyet'i kabulünden önceki bin yıllık tarihini anlatan manzum destanı *Şehnâme*'nin yazarı Firdevsi'nin hayatı, kişiliği ve eseri hakkındaki bilgiler henüz tam olarak aydınlığa kavuşmamıştır. Firdevsi, Şahname'de zaman zaman kendisinden ve eserinden bahsetmişse de tarihsel tutarsızlıklardan Firdevsi'nin doğum tarihi ve Şahname'yi yazdığı tarih tam olarak tespit edilememektedir. Firdevsi'nin kesin olarak bilinmeyen doğum yılını Clement Huart; H.320/M.932, H. Ritter; H.329/M.940-H.330/M.941 olarak göstermiştir. Jules Mohlda kendi Şahname tercümesine yazdığı önsözde bu tarihin H.329/M.941 olduğu sonucuna varmıştır. Necati Lugal ise kendi Şahname tercümesinin önsözünde ve Şahname'nin sonunda şairin, eserini H.400/M.1010 da bitirdiğini ve yaşının seksene yaklaştığını söylemesinden ötürü şairin doğum yılını H.320/M.932 ve H.325/M.937 arasında kabul etmenin daha uygun olacağını belirtmiştir.¹⁰

Firdevsî'nin adı çeşitli kaynaklarda Ahmed, Hasan ve Mansur olarak geçmektedir. Künyesi Ebu'l- Kasım, lâkabı Fahreddin, mahlâsı Firdevsi'dir. *Tezkiretü's-Şuarâ*'da şairin¹¹ doğum yeri içinde söylenen şeyler, yine aynı karışıklık içindedir. Bu yeri Devlet Şah tezkiresi Rezan, Nizam-ı Aruzî'nin Çehar Makale'si Baj, Baysungur'un 829'da yazdığı Şahname mukaddimesi Sadab, C. Huart'da Teberan olarak gösteriyor. Bu ayrılıkların birleştikleri tek nokta, söylenen bütün isimlerin Tus şehrine bağlı köy, kaza veya semt isimleri olmalarıdır.¹²

Firdevsi'nin çocukluğuna ve gençliğine ait hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız, ailesi tarafından kendisine iyi bir öğretim verildiği, bilhassa dil konusunda bu eğitimi iyi aldığı anlaşılmaktadır. Farsçayı çok kuvvetli olarak bilmesinin yanında, o zamanda bilginler tarafından bilinen ve hemen hemen unutulmuş olan Pehlevce (Eski Farsça) ile birlikte, icabında güzel şiirler yazacak kadar Arapçayı da öğrenişi bunu açıkça göstermektedir. Bu dil bilgisine, zamanla, geçmiş olayları öğrenme merakı da eklendi. Bu merakın henüz genç denilebilecek yaşta belirlediği, eserini yazmağa başladığı sıralarda tarihi bilgisinin genişliğinden tahmin edilebilir. Yirmi yedi, yirmi sekiz yaşlarındayken bir oğlu ardından da bir kızı olan Firdevsi'nin kırk yaşına kadar rahat bir hayat sürdürdüğü, daha sonraki yıllarda hayatını sıkıntılı geçirdiği bilinmektedir.¹³

Birçok araştırmacı tarafından Firdevsi'nin Şehnâme'nin ilk metnini H.363-388/M.974-999 yılları arasında yazdığı kabul edilmektedir. Fakat Ahmed Ateş ve H. Ritter'e göre

⁹ Robinson, *a.g.e.*, 71-113.

¹⁰ Necati Lugal, *Şahname*, C.I, İstanbul, 1994, 11-12.

¹¹ Abdülkadir Karahan, Tahsin Yazıcı, Ali Milani, *Şahname Yazmalarından Seçme Minyatürler*, İstanbul, 1971, 11.

¹² N. Lugal, *a.g.e.*, C.I., 13.

¹³ N. Lugal, *a.g.e.*, C.I., 13.

Şahname nüshalarındaki beyitlerden ve bilgilerden kronoloji sorunu kesin olarak çözülememektedir.¹⁴

Eserini Gazneli Sultan Mahmud'a ithaf etmek isteyen Firdevsi'nin eserini Sultan'a sunacağı sırada hem sultanın veziri hem de kendisinin hamisi olan Ebü'l Abbas Fazl hayatını kaybetmiştir (h.404/m.1014). Bir rivayete göre Firdevsi bunun üzerine Gazne'ye gitmiş ve eserini Sultan Mahmud'a bizzat sunmuştur. Sultan kendisinin de övüldüğü çok beğendiği şiirlerin her beyitine karşılık bir altın verilmesini buyurmuşsa da hükümdarın yeni veziri Ahmed b. Hasan-ı Meymendi bu buyruğu yerine getirmemiştir. Eski kaynaklar Meymendi'nin hükümdarın sevgi ve saygısını kazanan Firdevsi'yi kıskandığı için böyle davrandığını ileri sürmektedirler. Şair sıkıntıya düşmüşse de veziri şikayet etmemiş ve gerçeği hükümdara açıklamamıştır. Bu arada Firdevsi'nin yazdığı parçalar edlen ele dolaşmış ve şairin ünü gittikçe artmıştır. Şaire hayranlık duyan seçkin kimseler onunla ilişki kurup ona para yardımında bulunmuşlardır. Bu durum bazı çevreleri rahatsız etmiş ve onlar şairin, Sultan Mahmud'un gözünden düşmesini sağlayacak her yola başvurmuşlardır. Bu arada Firdevsi 60.000 beyitlik Şahname'yi tamamlamış ve Sultan Mahmud'a sunmuştur. Hükümdar kendisine eserinin karşılığı olarak sadece 60.000 gümüş vermiştir. Rivayete göre bu duruma incinen şair Sultan Mahmud'u konu alan 100 beyitlik bir hicviye yazmış ve Gazne'den ayrılarak Herat'a gitmiş, burada bir dostunun yanına sığınmıştır.¹⁵

Bir başka rivayete göre ise Firdevsi Taberistan'a giderek Bâvend hanedanından kumandan İspehbed Şehriyar'a sığınmış ve yanında götürdüğü Şahname nüshası ile Sultan Mahmud hakkında yazdığı hicviyeyi ona sunmuştur. Şehriyar, çok saygı duyduğu Sultan Mahmud'u hicveden bu manzumeyi başkalarının bilmemesi için satın alarak yakmıştır. Daha sonra Tus'a dönen Firdevsi, ömrünü yoksulluk içinde geçirmiş orada vefat etmiştir. Ölüm tarihi de kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Clément Huart H.320/M.932¹⁶, H. Ritter H.329/M.940-H.330/M.941¹⁷ olarak belirtmiş bunun yanı sıra Devletşah¹⁸ ve Necati Lugal H.411/M.1020 tarihini vermektedirler.¹⁹ Genelde araştırmacılar tarafından Firdevsi'nin ölüm tarihi olarak H.411-416/M.1020-1025 yılları kabul edilmiştir.²⁰

Sultan Mahmud bir süre sonra Firdevsi'ye karşı gösterdiği ilgisizlikten pişman olmuş ve şaire 60.000 altın göndermiştir. Altını taşıyan kervanın şehrin bir kapısından girerken başka bir kapıdan Firdevsi'nin cenazesinin çıktığı da rivayetler arasındadır. Altınlar Firdevsi'nin kızına verilmek istenmişse de o bunu kabul etmemiş ve bu servet kamu hizmetleri için harcanmıştır.²¹

Firdevsi'nin hayatıyla ilgili son bir hikaye de şöyledir: Firdevsi'nin İslâm mezarlığına gömülmesine, bütün ısrarlara rağmen tutucu bir hoca engel olmuş, onun Rafizi olduğunu ileri sürerek naaşını geri çevirtmiştir. Bunun üzerine Firdevsi'nin cesedi kendi mülkü olan bahçede gömülmüştür. Mermer türbesiyse İran'ın Tus şehrinde bulunmaktadır.²²

Firdevsi'ye kadar birçok şair İran tarihini yazma teşebbüsünde bulunmuştur. Fakat bu teşebbüslerden tam bir sonuç alınamamıştır. Çünkü İran'ın destansı tarihini yazmak belgelere, ağızdan ağıza söylentilere dayanan, sınırsız sabır, emek ve çok zaman isteyen bir iş olarak görülmüştür. Firdevsi kendinden önce üretilen yazılı belgeleri ve söylentileri toplayıp onları

¹⁴ Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, Volume II, Cambridge, 1956, 129-148

¹⁵ Mehmet Kanar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 'Firdevsi' C. 13, İstanbul, 1996, 126.

¹⁶ Clément Huart, *Encyclopédie de l'İslam*, "Firdâvsi", C. XI, 116-117.

¹⁷ V.L. Ménage, *Encyclopedia of Islam*, 'Firdawsî' Volume 1, 1965, 918.

¹⁸ Necati Lugal, *Tezkire-i Devletşah*, C.1., Ankara, 1963, 54.

¹⁹ Lugal, *a.g.e.*, C.I., 29.

²⁰ Anonim, *Türk Ansiklopedisi*, "Firdevsi", C. XVI, Ankara, 1968, s. 348.

²¹ Ali Nihat Tarlan, *İran Edebiyatı*, İstanbul, 1944, 48.

²² A.Karahan, T.Yazıcı, A.Milani, *a.g.e.*, 14.

düzenlemiş, İran'ın mitolojisini, masallarını, tarihini, hükümdar ailelerini, padişahlarını, kahramanlık hikayelerini anlatan 60.000 beyitlik Şahname'yi yazmıştır. Şahname, bütün İslâm edebiyatında çok etkili olmuş özellikle kahramanlık mesnevileri için değişmez tek örnek haline gelmiştir.²³

Firdevsi eserini yazarken ve İran milli destanını nazım diline çekerken faydalandığı kaynakları belli başlı olarak; Sözlü kaynaklar, yazılı kaynaklar gibi şairin kendi ifadeleri şeklinde bir ayrıma tabi tutmak mümkündür.

Sözlü kaynak dediğimiz; Şahname'de kendilerinden nakiller yapıldığı açıklanan başta 5 büyük ravidir ki bunların isimleri şöyledir: Şahu-yi Pir, Herat Serhaddari Mah, Şadan-i Berzin, Azad-serv ve Behram. Bunlardan başka Firdevsi'nin, özel adlarını değil de sıfatlarını anarak, zaman zaman kendilerinden parçalar dinlediği belirttiği kişilerde vardır. Mesela Dihkan ve Mubid dedikleri böyle kişilerdir.

Firdevsi'nin en çok faydalandığı yazılı kaynaklar olup, bunlarında başında Name-i Bastan ve Defter dedikleri gelmektedir. Name-i Bastan, zamanında sadece mukaddimesi mevcut olan ve Şahname-i Ebu Mansur diye şöhret kazanan mensur eserdir. Horasan valisi Ebu Mansur Muhammed b. Abdürrezzak'ın isteğine uyararak kendi düsturu olan Ebu Mansur el-Ma'meri'nin gayretleri ile Farsçaya mal edilen kitap, aslında Hindistan'dan getirilen Pehlevice bir Hüdayname nüshası olacaktır. Ancak gelen nüsha Hüsrev Perviz'e kadar olan kısımları kapsamakta olması hasebiyle, buradan Yezdigerd (III.)'e olan bahislerde buna eklenmiştir.

Defter'e gelince, bu da şairin bir dostunun elindeki Pehlevice bir eser olup ondan zaman zaman, dinlediği hikayeleri Firdevsi nazmen nakletmiştir.²⁴

Firdevsi, Şahname'yi kaleme alırken halk arasında söylenegelmiş ve yazıya geçirilmiş halde bulunan efsanevî bilgilere tam bir bağımlılık göstermiş, olaylar arasındaki küçük boşlukları doldururken de kendi hayal gücüne başvurmuştur.²⁵

2.2. ŞAHNAME BÖLÜMLERİ

Şahname'ye "*Ruh ve akli yaratan Tanrı'nın adıyla*" başlayan Firdevsi, akıl ve bilgiyi över daha sonra evrenin ve insanın yaratılışından söz eder. "*Bilgi ve din senin gerçek kurtarıcıdır*" diyen şair, Hazreti Muhammed'i ve onun ilk dört halifesini, ashabını, Ehl-i Beyt'i över. Eserini yazışından, kendisinden önce Şahname yazma girişiminde bulunan Şair Dakiki'den söz eder. Eserini yazma konusunda bir dostunun öğüdünü aldığını belirterek, Mehmed oğlu Ebu Mansur'u takdir ve hayranlıkla andıktan sonra Gazneli Sultan Mahmud'a övgüler yağdırır.²⁶

Şahname, ilk efsanevi hükümdar olan Keyumers'ten başlayarak Sasani hükümdarı III. Yezdicerd'e kadar olan elli hükümdarın hayatını ve savaşlarını kronolojik bir düzende anlatır. Dört bölüme ayrılan eserde birinci bölüm İran tarihinde ilk sülâleyi temsil eden Pişdadiler'e ayrılmıştır. Pişdadiler döneminin ilk hükümdarı Keyumers, devlerle savaşmış ve onun oğlu Siyamek bu savaşlardan birinde devler tarafından öldürülmüştür. Keyumers'ten sonra yerine Siyamek'in oğlu Huşeng geçmiştir. Devlerden babasının öcünü alan Huşeng ateşi, demiri bulmuş ve demirden savaş aletleri yapmıştır. Huşeng'in yerine oğlu Tahmurs geçmiştir. Tahmurs insanlara koyun ve kuzu yünü eğirmeyi, bundan giysi ve yaygı yapmayı öğretmiştir.

²³ Helmut Ritter, *İslam Ansiklopedisi*, "Firdevs", C. 4, M.E.B., İstanbul, 1988, 648.

²⁴ A.Karahan, T.Yazıcı, A.Milani, *a.g.e.*, 13.

²⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, "Şehnâme", C.II, Ankara, 1989, 380.

²⁶ Lugal, *a.g.e.*, C.I., 37-62.

Hayvanların ehlileştirilmesi de onun zamanında olmuştur. Tahmurs'tan sonra başa geçen onun oğlu Cemşid, adalet duygusuyla hareket ederek insanlığın rahata kavuşmasını sağlamıştır. Nevruz bayramı da ilk kez onun zamanında kutlanmıştır. Cemşid, Pişdadiler'in en önemli hükümdarıdır. Cemşid'i yenen ve onun yerine ülkeye hâkim olan Dahhak bir kötülük ve zulüm devresini temsil eder. Onun döneminde bilgi ve akıl hor görülmüş, sahtekarlık dünyaya hâkim olmuştur. Pişdadiler'in en önemli padişahlarından biri de Dahhak'tan sonra gelen Feridun'dur. Soyu İran krallarına dayanan Feridun, ülkesini oğulları İreç, Selm ve Tur arasında paylaşmıştır. Bu olay kardeşler arasında payına düşeni beğenmeme olarak savaflara yol açmış ve bu konu Şahname'de çok fazla işlenmiştir. Feridun'dan sonra tahta çıkan Minuçihr dönemindeyse Şahname'nin en önemli kahramanlarından Rüstem ve onun sülâlesi ortaya çıkar. Bu dönemde başlayan Zal ve oğlu Rüstem'in kahramanlık hikayeleri tüm İslâm Edebiyatı'nı etkilemiştir.²⁷ Minuçihr'den sonra hükümdar olan Nevzer zamanında Turan padişahı Peşenk oğlu Efresiyab ile savaş olmuş ve bu savaşta Nevzer öldürülmüştür. Nevzer'den sonra gelen Tahmasb oğlu Zev ve Gürasb dönemleri kıtlık ve Efresiyab'la savaflarla geçmiş ve sonunda Pişdadiler sülâlesi tarihe karışmıştır.²⁸

İran bir süre başsız kaldıktan sonra Feridun soyundan gelen Keykubad'ın tahta çıkmasıyla İran'ın ikinci sülâlesi olan ve Şahname'nin ikinci bölümünü oluşturan Keyaniler dönemi başlamıştır. Keykubad'da Efresiyab ile uzun savaş mücadelelerine girişmiş, sonrasında barış dönemi yaşanmıştır. İshar'ı başkent yapan Keykubad birçok şehir kurmuş ve bayındırlık hareketlerine girişmiştir. Keykubad'dan sonra yerine geçen oğlu Keykavus dönemi sıkıntılı bir dönemdir. Mazenderan seferi, Rüstem'in Erjenk dev ve Beyaz devle savaflması, yedi büyük tehlikeyi atlatması, Keykavus'u ve ordusunu devlerden kurtarması bu dönemin olaylarıdır. Ayrıca Keykavus Turan, Çin ve başka ülkelere seferler yapmış, önce zaferler kazanmış sonraları yenilgilere uğramıştır. Hatta bu dönemde İran'a bir süre Efresiyab hâkim olmuştur. Sührab'ın hikayesi de Keykavus dönemi olaylarındandır. Rüstem'in bir gecelik evliliğinden olan oğlu Sührab, hiç görmediği tanımadığı babası tarafından bir savaş sırasında ağır yaralanır. Gerçek son anda ortaya çıksa da Rüstem oğlunu ölümden kurtaramaz.

Siyavuş macerası da bu dönemin önemli hikayelerindedir. Keykavus'un oğlu olan Siyavuş, üvey annesi Sûdâbe'nin kendisine olan aşkına karşılık vermediği için üvey annesi tarafından iftiraya uğrar. Suçsuz olduğunu atı ile ateşten geçerek kanıtlamasına rağmen, babası Keykavus'un karısından ayrılmamasına içerleyerek Efrasiyab'a gider ve onun kızı Firengis ile evlenir. Efrasiyab'ın kardeşi Geruy, mutluluk içinde yaşayan Siyavuş'u öldürür. Siyavuş'un Firengis'ten olan oğlu Keyhüsrev, İranlılar'ın ikinci büyük kahramanı sayılan Giv tarafından kaçırılıp, İran'a getirilir ve dedesi Keyhüsrev'in ölümünden sonra tahta çıkartılır. Keyhüsrev, Keyani sülâlesinin en ünlü ve başarılı hükümdarı olmuştur. Güçlüklerin kolaylıkla üstesinden gelen Keyhüsrev döneminde Tûs, başkomutanlığa getirilir. İran ve Turan savafları bu dönemde de önemli yer tutar. Ayrıca Giv'in oğlu Rüstem'in torunu Bijen ile Efrasiyab'ın kızı Menije'nin yaşadıkları aşk da İran ve Turan ülkeleri arasında savafla yol açar. Sonunda Keyhüsrev, Efrâsiyab'ı yok eder, öcünü almış olarak kendi ömrünü tamamlar. Keyhüsrev döneminin önemli kahramanları Giv, Tus, Bijen ve Feriburz'dur.²⁹ Keyhüsrev sağlığında yerine hükümdar olarak Lohrasb'ı seçer. Lohrasb'ın oğlu Güstaşb, Rum ülkesine gidip orda kayserin kızıyla evlenir. Bir süre sonra karısıyla İran'a dönen Güstaşb, o sıralarda ortaya çıkmış olan Zerdüştlük dinini kabul eder. Bu durumda tekrar İran-Turan savafları çıkar, Güstaşb'ın oğlu ünlü kahraman İsfendiyar, Turan ordusunu yener ve o da Rüstem gibi yedi aşamalı güçlkle mücadele eder. Güstaşb oğluna taht ve taç vaadiyle son olarak oğlundan Rüstem'i kollarından bağılı olarak yakalayıp getirmesini ister. İsfendiyar ve Rüstem

²⁷ A.Karahan, T.Yazıcı, A.Milani, *a.g.e.*, 15.

²⁸ Lugal, *a.g.e.*, C.I., C.II., 14-45.

²⁹ Lugal, *a.g.e.*, C.III., C.IV.

mücadelesi İsfendiyar'ın ölümüyle son bulur. Rüstem ise kardeşinin ihanetiyle bir av partisinde tuzağa düşürülerek atıyla birlikte derin bir kuyuya düşürülür. Tehlikeyi ve hileyi sezen Rüstem ölmeden önce kardeşini de oku ile bir çınar ağacına diker. Rüstem'in ölümü herkeste derin bir üzüntü yaratır. Olan bitene çok üzülen Güstaşb, tahtını, tacını torunu Behmen'e bırakır. Behmen ise ölüm döşeğindeyken tahtını kızı ve sevgilisi Huma'ya bırakır. Huma tahta çıktıktan sonra babasından olan Darab'ı doğurur ve bir sandığa koyarak suya salıverir. Yıllar sonra annesi tarafından tanınan Darab, onun yerini alır. Darab kayserin kızıyla evlenir. Karısı Nahid hamile kalınca onu babası Rum kayseri Filgus'un yanına gönderir.

Firdevsi'ye göre, İskender Darab'ın eşi Nahid'den doğmuş sonra da ana babası tarafından veliht seçilmiştir. Babasının yanında Nahid uzun süre kalınca da Darab başka bir kadınla evlenmiş bu evlilikten de Dara doğmuştur. Dara on yaşına gelince babası tacını, tahtını bu küçük oğluna bırakıp çekilmiştir. Dara bin Darab zamanında Rum kayseri Filgus ölmüş yerini İskender almıştır. İskender kendi kardeşi Dara'yla üç kez savaşmış sonunda onu yenmiştir. Dara ölüm döşeğindeyken İskender'e öğütler de vermiştir. Şahname'ye göre İskender böylece İran tahtını ele geçirmiştir. Hint, Arabistan, Habeşistan, Endülüs, Çin, Yemen, Babil gibi daha birçok yere seferler yapan İskender hastalanıp ordusu içinde ölmüştür.³⁰ Asıl adı Alexandros olan, Makedonyalı II. Filip (Philippos) ile Epiros Prensesi Olympias'ın oğlu olan İskender'in soyu hakkındaki bilgiler eski İran'ın rencide olan ulusal gururunu tatmin etmek amacıyla Şahname'de efsaneleştirilmiştir.³¹ Şahname'nin bu bölümü, ondan sonra İslâm edebiyatında yazılan İskender konulu tüm eserlere kaynak oluşturmuştur.³²

İskender'in ölümüyle Keyaniler sülâlesi yeryüzünden silinmiş, onun yerini kitabın üçüncü bölümünü oluşturan Eşkaniler sülâlesi almıştır. Bu sülâle, köklü İran tarihinin sadece ikiyüz yılını kapsamaktadır. İlk padişahları Kubad soyundan Eşk'tir. Şapur, Guderz, Bijen, Nersi, Urmuzd, Arş, Erdevan (Behram) diğer Eşkani padişahlarıdır.

Firdevsi, Şahname'nin dördüncü bölümünde İranlılar'ın dördüncü sülâlesi Sasaniler'i destanlaştırırken Erdevan'ın Ishtar valiliğine atadığı Babek'in gördüğü bir rüya üzerine kızını Sasan'a verdiğini ve bunlardan doğan Ardeşir'in de Sasani Devleti'nin kurucusu olduğunu anlatır. Ardeşir'den sonra oğlu Şapur tahta geçmiş, bundan sonra da tarihi kahraman niteliği az, hayatlarına efsane unsurları pek karışmamış hükümdarlar Sasani tahtına oturmuştur.³³

2.3. ŞAHNAMELERİN EDEBİ DEĞERİ

Mesnevî nazım biçiminde ve aruzun faulün/fa-ulün/faulün/faul vezniyle yazılan Şahname, bazı yazmalarda 54-55.000 beyit kadar görülüyorsa da asıl Şahname 60.000 beyit tutarındadır.³⁴ Şehnâme, edebî tür olarak destan türüne girer. Üslubu son derece sadedir. Söz sanatlarına ağırlık verilmemiştir. Firdevsi eserini oluştururken Arapça kelimelerden bir dereceye kadar kaçınmış, Farsçayı klasik bir yazı dili olarak birinci planda bir ifade aracı durumuna getirmeye çalışmıştır. Firdevsi'nin engin mitoloji ve tarih bilgisi, yüksek bir teknik ve hikaye etme, anlatma gücüyle Şahname'de birleşmiştir.³⁵ Şahname konu edindiği olayları masal ile tarih arasında bir üslup içinde verir. İran'ın dört büyük sülâlesinin anlatıldığı eserde kronolojik bir sıra içinde her padişaha bir bölüm ayrılmıştır. Gece, gündüz değişikliklerine ait tasvir pasajlarıyla başlayan bu bölümler, kahramanların ölümleri üzerine söylenen

³⁰ A.Karahan, T.Yazıcı, A.Milani, *a.g.e.*, 16-17.

³¹ Mahmud Kaya, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "İskender", C.22, İstanbul, 2000, 556.

³² İsmail Ünver, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "İskender", C.22, İstanbul, 2000, 558.

³³ A.Karahan, T.Yazıcı, A.Milani, *a.g.e.*, 17.

³⁴ Lugal, *a.g.e.*, C.I, 30.

³⁵ A.Karahan, T.Yazıcı, A.Milani, *a.g.e.*, 17.

pasajlardaki dünyanın faniliği ve kötülüğü hakkındaki düşüncelerin anlatımıyla sona erer. Kahraman ve savaş tasvirleri hep birbirine benzer. Eser bu düzenli kuruluş içinde baştan sona aynı akıcılıkla akıp gider.³⁶

Şairin ve eserinin başarısı, söz sanatlarından değil, özellikle anlatıdaki ustalıktan ve tasvirlerdeki canlılıktan kaynaklanmaktadır.

Şahname, İslâm öncesi İran'ın tarihini ve efsanelerini ilgilendiren, konusunu İran'ın dört büyük sülâlesinden insanüstü güce sahip kahramanlık hikayelerinden almakla beraber, sadece geleneklerden oluşan bir eser değildir. Şahname'de bir medeniyet görüşü, ahlak anlayışı, dünya ve hayat görüşü saklı bulunmaktadır. Şahname tümüyle ülkesine, halkına, tarihine bağlı bir şairin tüm bu duygularını içtenlikle dile getiren edebi ve ebedi bir yazı anıtı niteliğindedir.³⁷

Şahname, yazıldığı dönemlerden başlayarak hem İslâm ülkelerinde hem de Batı'da ün kazanmış, çeşitli dillere çevrilmiş bazen de o tarzda yazılmış eserlere kaynak teşkil etmiştir. Bunlar içinde *Samname*, *Gürşarbnâme*, *Feramurzname*, *Cihangirname*, *Behmename*, *Berzuyename* en önemlilerindedir.³⁸ Firdevsi'den sonra başta İran, Hint, Arap edebiyatlarında olmak üzere, Şahname'ye yakın eserler ve Şahname çevirileri yapılmıştır. İrec-i Afşar'ın hazırladığı *Kitab-ı Şinas-i Firdevsi* (Tahran, 1347), çeşitli dillere çok kez tercüme edildiğini ve benzerlerinin yazıldığını kanıtlar niteliktedir.³⁹ Eserin Memluk ve Osmanlı dönemlerinde yapılan tercümelerinin, resimli nüshalarının hazırlandığı belirlenmiştir.

Doğu ve batı kütüphanelerinde çok sayıda bulunan yazmaları, başta İran olmak üzere birçok ülkede yapılmış baskılarıyla ve hakkındaki bilimsel araştırmalarıyla tüm dünyanın dikkatini çekmiş olan Şahname, yüzyıllardır dünya edebiyatındaki yerini ve önemini korumaktadır.

3.TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ'NDEKİ 1983 NUMARALI FİRDEVSİ ŞAHNAMESİ

³⁶ Pala, *a.g.e.*, 381-382.

³⁷ A.Karahan, T.Yazıcı, A.Milani, *a.g.e.*, 17.

³⁸ Pala, *a.g.e.*, 382.

³⁹ A.Karahan, T.Yazıcı, A.Milani, *a.g.e.*, 17.

3.1.TANIMI

Bir Firdevsi Şahnamesi olan ve Türk ve İslam Eserleri Müzesi 1983 numarada kayıtlı bulunan el yazması eser, 42 x 28 cm ebadındadır. 25 satırlı talik ve takdim minyatürü iki sayfa olmakla beraber 32 adet minyatür⁴⁰ yer almaktadır. Eser 6 cm kalınlığında olup 722 sayfadır. Farsça yazılmış olan eserin kâğıdı da aharlı, krem rengi ve ince yapraklıdır.⁴¹

3.2.CİLDİ

Söz konusu el yazması eserin kabının dış yüzü, mukavva üzerine siyah deri kaplanarak yapılmıştır. Beyzi şemsesinin uç ve orta kısımlarında dört salbek vardır. Ayrıca uçlarında şemsedan ayrı iki salbek daha vardır. Köşebentleriyle bu salbek ve şemsenin zemini ve dış kenar paftalı bordürünün üzerindeki kartuşlar muhtelif renklerde olup üzerinde süsler yapıştırılmış, fakat zamanla bunların çoğu dökülmüştür. Şemse köşebent arasındaki saha ile bordürün zemin ve kabartma süsleri tamamen altın yaldızlıdır.

Kabın iç yüzü de dış yüzü gibi siyah deri ile kaplanmıştır. Salbekli şemse, köşebent ve dış kenar bordürünün zemini muhtelif renklerde. Bunların üzerine de süsler yapıştırılmıştır. Şemse ve köşebent arasındaki saha ile iç kenar paftalı bordürünün zemin ve kabartma süsleri altın yaldızlıdır.⁴² Eserin cildi orijinaldir.

3.3.TEZHIPLERİ

Sayfa 1b, 2a baştanbaşa minyatürlerle kaplanmış olup, etrafları tezhipte süslenmiştir (Resim-5). Sayfa 2b, 3a tamamen tezhiplerle süslüdür. Yıldız kitabın mukaddeme kısmı manzum ve mensur olarak 11a sayfasına kadar devam etmektedir. 11b sayfasından itibaren esas Şahname başlamaktadır. Bu sayfanın da üst kısmın müzehheptir. Metinler altı sütun üzere yazılmıştır. Karşılıklı bu iki sahifenin sütun ve satır araları ile metnin etrafları yaldızlı hatlarla cedvellenmiştir. Sayfanın dış kenarları altın yaldızla süslenmiştir. Bu tarz tezyinat bütün minyatürlü sahifelerde aynı şekillidir. Bahis başları bütün sayfalar da tezhipli ufak şekilde olup, bunların üzerlerinde yazılar üstübeçle yazılmıştır.⁴³

3.4.HATTATI VE İSTİNSAH TARİHİ

Hekimoğlu Ali Paşa kütüphanesinden h:16 Şubat 1329/m:1911 tarihinde müzeye getirilen ve istinsah tarihi ise XVI. asır⁴⁴ olarak tespit edilen eserin Hattatı ve nakkaşı bilinmemektedir.

⁴⁰ Kemal Çiğ, *Şarkiyat Mecmuası*, C.3. , İstanbul, 1959, 81.

⁴¹ Türk ve İslam Eserleri Müzesi Envanter Dosyası, C.IV, 447.

⁴² Çiğ, *a.g.e.*, 82.

⁴³ Çiğ, *a.g.e.*, 82.

⁴⁴ Çiğ, *a.g.e.*, 81.

3.5. MÜHÜR VE NOTLARI

Birinci sayfada Hekimoğlu Ali Paşa'nın mührü yer alan eserde baştan iki sayfası da haşiyeli levhadır. Lacivert zemin üzerine muhtelif renklerle küçük çiçekler ve yaldızla süslenmiştir. Eserde ketebe ve tarih bulunmamaktadır.

4.TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ'NDEKİ 1983 NUMARALI FİRDEVSİ ŞAHNAMESİ MİNYATÜRLERİNİN KATALOĞU

Katalog No	: 1, (Resim - 5)
Yaprak No	: 1 b – 2 a
Minyatürün Konusu	: Takdim Minyatürü
Minyatürün Ölçüsü	: 22.9 x 15.8 cm (y.1b); 22.5 x 16 cm (y.2a)
Minyatürün Tanımı	: Şahnamenin ilk sayfasında yer alan takdim minyatürü 1 b ve 2 a numaralı ilk iki sayfada yer almaktadır. Bu takdim minyatürü Sarı bir zemin üzerine lacivert ve kırmızı tonlarda tezhipte çevrilidir. 1 b numaralı minyatüre baktığımızda gökyüzü

sarı, tepe ise eflatun renktedir. Resmin merkezinde mavi renkte tahtta oturan bir insan figürü ve onun hemen önünde yerde oturan başka bir insan figürü yer almaktadır. Bu insan figürü mimari bir mekan içerisinde resmedilmiştir. Altında kırmızı ve sarı renklerde bir halı görülmektedir. Bu figürlerin hemen arkalarında bulunan duvarın etrafı ince kırmızı renkte bordürle çerçevelenmiş. Üstü mavi çiçekli bu beyaz duvarda ki resmin sağ ve sol yanında birbirine simetrik bir biçimde kare çerçeve içinde yuvarlak şekilde kırmızı, mavi ve sarı bir süsleme yer almaktadır. Tüm bunlar kahverengi çini ile süslü başka bir çerçevenin içinde görülmektedir. Bu yapının ön tarafında ki avlu kısmında ise ikisi yerde, ikisi ayakta dört insan figürü görülmektedir. Bunların karşılarında birisi ayakta olmak üzere yine dört insan figürü yer almaktadır. Bunların önlerinde yiyecek kapları bulunmaktadır. Resmin sol tarafında mimari yapı ile aynı hizada bahçe kapısına benzer bir kapıyı açan başka bir insan figürü yer almaktadır. Onun hemen önünde içeri girmek üzere olan başka bir insan figürü görülmektedir. Bunların arka kısmında ise yeşil bir ağaç ve eflatun renkte tepe yer almaktadır. Şahnamenin 2 a numaralı diğer minyatürde ise diğer minyatürün devamı şeklindeki avlunda resmin sağında yerde oturmuş vaziyette sıralanmış beş insan figürü bulunmaktadır. Bunların arkalarında ise yine yerde oturan iki, ayakta sıralı bir vaziyette duran dört insan figürü daha görülmektedir. Bu insan figürlerinin hemen arkasında yine ayakta duran üç tane başka insan figürü yer almaktadır. 1 b minyatüründeki bahçe kapısını andıran pembe renkteki kapı 2 a numaralı minyatürün orta kısmında açık bir biçimde görülmektedir. Bu kapının ortasında ise avluya girmek üzere olan bir insan figürü görülmektedir. Avlunun dış tarafında ise sarı renkte bir bahçe, onun ilerisinde eflatun renkte tepe görülmektedir. Tepede ve bahçede birbirinden farklı altı ağaçlar yer almaktadır. Ayrıca bu tepede kürekle yeri kazan iki insan figürü bulunmaktadır. Bu minyatürde de gökyüzü sarı renkte resmedilmiştir.

Katalog No : 2, (Resim – 6)

Yaprak No : 22 b

Minyatürün Konusu : Efrasiyab'ın Bijen'i Zindana Atması

Minyatürün Ölçüsü : 27.5 x 22 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sol tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ikişer satırdan ve üstte ki beyit ise üçer satırdan ibarettir. Gökyüzü sarı renkte ve çok az görülmektedir. Arka taraftaki tepe açık mavi renkte ve en yüksek yerinde bir ağaç yer almaktadır. Ön tarafta ki pembe tepenin sağ arka kısmında ise onbir tane insan figürü görülmektedir. Minyatürün sol tarafında ise üzeri küçük çiçeklerin bulunduğu taşlarla çevrili bir kuyu içerisine elleri arkadan bağlı, ayaklarından aşağı doğru ters bir vaziyette asılmış bir insan figürü bulunmaktadır. Bu figürün asılı olduğu kuyunun üst kısmında ipi tutan başka bir insan figürü görülmektedir. Bu kuyunun

sağ tarafında ise ikisi at üzerinde birisi ise atın önünde bulunan üç adet insan figürü yer almaktadır. Minyatürün sağ alt köşesinde ise yedi tane başka insan figürü bulunmaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : Padişah Efrasiyab, Gersiyuz'a: "Kuvvetli bağlar hazırlayıp bir kuyu kazdırdıktan sonra, Bijenin ellerini zincirle bağlayarak, belini bir Rum bağı ile çevir. Zinciri de, başından aşağıya doğru, köprü gibi uzatıp, iri çivilerle başından ayaklarına kadar çivile! Sonra, tutup onu tepe üstü kuyuya sarkıt da orada artık ne güneşin yüzünü görsün ne de ayın! Bundan başka, yayına filleri alarak, yeryüzü padişahın derin denizden çıkarıp Çin ormanına attığı, Dev Ekvan'ın taşını buraya getir ve onu kuyunun üstüne koy. Bijenin intikamını alabilmek için, Ejenk kuyusunun başını örten o taşı, azgın fillere yükleyerek buraya getir ve onunla, Bijen'i attığın kuyunun ağzını kapat ve o içinde açıklıktan, susuzluktan kendinden geçinceye kadar da kuyunun başından ayrılma. Bu iş bittikten sonra da, soyumuzun şerefini berbat eden o namussuz Münije'nin köşküne git ve yanına alacağın atlılarla tarihi tersine dönmüş olan o karıyı başsız ve taçsız bir hale getir! Ona: Ey, talihi tersine dönen melun! Sen, artık taca ve tahta layık değilsin! Babanı, padişahlar arasında rezil ettin; tacını yerlere yuvarladın, diye söyle ve sonra, çıplak olarak alıp kuyunun başına getirerek: Bir zamanlar tahtın üstünde gördüğüm adamı şimdi biraz da kuyuda gör! Evvelce onun baharı idin; bundan böyle de, bu zindanda dert ortağı olursun de" dedi. Bunları dinledikten sonra huzurunda çakan Gersiyuz, padişahın bütün emirlerini yerine getirdi. Giv'in oğlu, Bijen'i elleri ayakları bağlı olarak darağacının yanına kaldırıp, sürüye sürüye kuyunun yanına götürdüler. Bütün vücudunu zincire vurdular; ellerini zincirle bağladıkları gibi, beline de bir Rum bağı geçirdiler. Demirciler gelip, çelik çekiçlerle ve kalın çivilerle, zincirin halkalarını birbirine tutturdular. Sonra, onu baş aşağı sarkıtıp kuyunun ağzını taşla kapadılar. Gersiyuz oradan ayrılarak yanındaki erlerle Efrasiyab'ın kızının köşküne gitti. Onun hazinesini yağma edip, adamlarından kiminin altın dolusu keselerini aldı kimine de taçlar bağışladı. Münije'nin üzerindeki elbiseyi çıkararak başı ve ayağı çıplak bir halde gözlerinden kanlı yaşlar aka aka kuyunun başına kadar sürüyüp getirdi. Ona: İşte artık senin yerin yurdun burası... Hep hizmetçi olarak burada kalacaksın, dedi. Gersiyuz kuyunun başından ayrılınca Münije acı içinde ve bir başına kaldı. O düzlük yerde feryat ederek başıboş dolaştı aradan böylece bir gün ve bir gece geçtikten sonra dönüp ağıla sızlaya kuyunun başına geldi ve eliyle kuyunun ağzında bir delik açtı. Ondan sonra da, güneşin dağlardan baş gösterdiği zamandan başlayarak akşama kadar kapı kapı dolaşıp ekmek dilendi. Her gün bu topladıklarını bir araya getirip, kuyuda açtığı delikten Bijen'e atar, ağlar sızlardı. İşte ömrü böylece talihsizlik ve yoksulluk içinde geçmeye başladı.⁴⁵

Katalog No : 3, (Resim – 7)

Yaprak No : 28 b

Minyatürün Konusu : Bijen'in, Münije'nin Çadırına Gitmesi

Minyatürün Ölçüsü : 27.5 x 21.5 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatürün üst ve alt kısımlarında resmin sol yanına yaslanmış altı sütun halinde oluşan beyit yer almaktadır. Alttaki ve üstteki beyitlerin ikisi de üçer satırdan oluşmaktadır. Minyatürde ön planda resmin tam ortasında Bijen'in Münije'nin çadırına gitmesi betimlenmiştir. Sahneye tepe gerisinden dahil olan on iki adet insan figürü yer almaktadır. Gökyüzünün açık mavi renkte resmedilmiştir. Resmin sağ üst köşesinde çerçeveyi aşmadan yer alan açık yeşil renkte bir ağaç bulunmaktadır. Doğa tasviri açık toprak rengindedir. Dilimli tepe ise açık kahverengi ile resmedilmiştir. Çadırın sol üst kısmından başlayarak biri at üzerinde olmak üzere çadırın sağ tarafına doğru çadırın gerisinde kalan otuz iki adet insan figürü yer almaktadır. Bu insan figürleri birbirlerine karşı çadıra doğru ya da

⁴⁵ Lugal, a.g.e., C.IV., 350-353.

ters yönde olmak üzere farklı yönde koşmaktadırlar. Çadırın sağ tarafında yer alan bir insan figürü bulunmaktadır. Bunun elinde ise kırmızı renkte bir bayrak yer almaktadır. Çadırın ön tarafında tahta oturmuş bir kadın figürü ve hemen onun sağında ona yiyecek taşıyan iki tane erkek figürü ve ters yöne bakan başka bir figür görülmektedir. Çadırın sağ ön köşesinde üç adet atlı insan figürü betimlenmiştir. Öndeki atın üzerindeki işlemler hemen dikkat çekmektedir. Bu atın alt kısmında yine yarım şekilde görülen iki atlı figür ve elinde koyu lacivert bir bayrak bulunmaktadır. Bayrağı taşıyan insan figürü resmin ters tarafına, resmin dışına doğru bakmaktadır. Alttaki beyitin üstü ve çadırın ön kısmında ise toprak zemin üzerinde altı adet insan figürü bulunmaktadır. Bu figürlerden biri çalgı çalmakta, biri ise onun karşısında ona eşlik etmekte ve başka bir figürlerde bunlara yemek taşımaktadır. Beyaz renkte bulunan çadırın sağ ve sol üst kısımlarında iki adet kubbesi bulunmaktadır. Bunlardan soldaki siyah, alt kısımları ise sarı-mor dikey dilimli bordürle, sağdaki ise üst kısmını koyu kahverengi alt kısmı açık mavi kırmızı altıgen şekilde bordürler yer almaktadır. Çadırın orta kısmı mavi, üzeri lacivert ve küçük kırmızı desenler görülmektedir. Çadırın giriş kısmı kahve-siyah renkte dikdörtgen bir kapıyı yer almaktadır. Çadırın sol tarafında tef çalan ve ona eşlik eden çengi, çadırdan içinde vücudunun yarısı görünen başka bir figür daha bulunmaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : *“Artık, bu sefer, Bijen’in söyleyeceği hiçbir söz kalmamıştı. Gölgesinde durduğu selvinin yanından ayrılarak, Hızlı adımlarla, Efrasiyab’ın kızının çadırına doğru yürümeye başladı. Belinde altın kemeri duruyordu. Perdeyi kaldırıp içeriye girdi. Münije onu karşılayarak, kucaklayıp belindeki, padişahlara yaraşan kemeri çözüp çıkardı ve yolculuğunun nasıl geçtiğini, işlerinin nasıl gittiğini, domuzlarla savaşa kendisinden başka kimlerin geldiklerini, sordu. Ona:“Ey, Güzel yüzlü delikanlı! Şu boyununu posunu, şu güzel yüzünü, ne diye, gürz kullanmakla harap ediyorsun?” diye çıkıştı... Hizmetçiler gelip onun ayaklarını misk ve gülsuyu ile yıkadılar. Bundan sonra, beraberce yemeğe gittiler. Üzerinde türlü türlü yemekler bulunan bir sofraya kurmuşlar, şaraplarla rüdcuları da getirmişlerdi. Çadırın içinde, yabancı kimse yoktu. Köleler, ellerindeki berbatlarla çenklere ayakta çalışıyorlardı. Çadırın içi, bir yandan, renk renk kumaşlarla bir tavus kanadına; bir yandan da, yerlere saçılan altınlarla, bir pars sırtına dönmüştü. Çadırı baştanbaşa bezemek için harcanmış olan miskin, amberin, yakutun ve altının haddi hesabı yoktu. Münije, Bijen’e, billur bir kadeh içinde, Giv gibi sert, kuvvetli, yillanmış bir şarap getirip sundu. Bijen, böylece, tam üç gün üç gece Münije ile zevk ettikten sonra, sarhoş olup sızdı...”⁴⁶*

Katalog No : 4, (Resim – 8)

Yaprak No : 43 b

Minyatürün Konusu :Efrasiyab’ın Barman ile Hüman’ı Suhrab’ın Yanına Göndermesi

Minyatürün Ölçüsü : 27.4 x 22 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür de sol tarafa yaslanmış, üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içerisinde yer almaktadır. Alttaki ve üstte ki beyit üçer satırdan ibarettir. Resimde kalabalık ve atlı insan figürleri dikkat çekmektedir. Resmin gerisinde gökyüzü koyu mavi renkte ve üzerinde küçük beyaz bulutlarla resmedilmiştir. Remin orta kısmının üst tarafında beyitlerin altında kaybolan açık ve koyu yeşil yapraklı bir ağaç yer almaktadır. Tepenin gerisinde iki farklı grup olarak resmedilen insan figürleri yer almaktadır. Bunlardan sol tarafta iki adet bayrak taşıyan dört insan figürü bulunmaktadır. Bu dört figür ikişerli bir biçimde farklı yönlerde doğru bakmaktadırlar. Bayrağı ortadaki iki figür taşımaktadır. Resmin sağ tarafında ise resmin neredeyse orta kısmından resmin sağ tarafına

⁴⁶ Lugal, a.g.e., C.IV., 328-330.

doğru yaslanmış bir biçimde bir adet atlı, bir adette devenin üzerinde davul çalan ve bunun etrafında toplanmış olan oniki insan figürü bulunmaktadır. Bu oniki figürden ikisi diğer figürlerin baktığı tarafın ters yönüne doğru bakmaktadır. Bu figürlerin ellerinde resmin dışına taşmış bir biçimde yer alan iki adet bayrak bulunmaktadır. Tepe çok açık mavi renkte bitki örtüsü çok cılız bir vaziyette resmedilmiştir. Resmin bu alt kısmında onaltı adet insan figürü görülmektedir. Bu onaltı insan figürden ondördü at üzerinde bulunmaktadır ayrıca resmin sol tarafında sadece arka ayakları görünen iki adet at bulunmaktadır. Orta kısımda bulunan bu insan figürlerinin tamamı oklu ve kılıçlı olmaları dikkat çeken başka bir özelliktir. Üst üste birbirini kapatmadan resmedilen bu figürlerin birbiriyle savaştıkları görülmektedir. Bu minyatürde farklı olarak dikkat çeken başka bir hususta yerde bulunan kesik bir baştır.

Resim - Metin İlişkisi : “Efrasiyab’a : “Suhrab, gemiyi suya indirdi. Etrafına büyük bir ordu toplandı. Kendisi de, çimenlerin ortasında yükselen bir selvi gibi, serpilip gelişti.” “Ağzı henüz süt kokan bir çocuk olduğu halde, kılıç ve ok kullanmaktan dem vuruyor!” “Hançeriyle yeryüzünden kötülükleri kaldırmak istediği için, şimdi, Kavus’la savaşmak niyetinde...” “Etrafına bir hayli insan toplandı; hiç kimseden korktuğu yok.” “Sözün kısası, asaletini gerektirdiğinden daha büyük işler yapacak gibi görünüyor!” diye haber verdiler. Efrasiyab’ın bu haber pek hoşuna gitti, sevindi ve güldü. Gürz kullanmakta usta olan ünlü savaşçılar seçip, onların başına, aslanları savaşından bile korkmayan Barman ve Hüman gibi kahramanları komutan yaptı. Seçtiği on iki bin savaşçıyı onların emrine vererek, Onlara: “Bu sırrı, kimseye açmayın!” “ Ta ki Suhrabın babası, onu, tabii bağların etkisiyle tanıyamazsın; buna engel olun!” “Baba oğul karşı karşıya geldiler miydi, birbirlerini tanımazlarsa, Rüstem tabii savaşmak isteyecektir.” “Böylelikle, o ihtiyar belki bu genç kahraman Suhrab’ın elinde ölürdü,” “Rüstemsiz İran’ı o zaman ele geçirir ve dünyayı Kavus’un başına dar ederiz!” “Ondan sonra da Suhrab’ı yakalayıp, bir daha uyanmayacağı bir uykuya yatırırız...” “Tersine olarak, Suhrab’ın Rüstem’in elinde ölmesi de aynı şeydir... Çünkü bu sefer, Rüstem, oğlunun kederine dayanamayarak, kendiliğinden ölecektir!” dedi. Bunun üzerine, bu iki pehlivan kalkıp, aydın canlı Suhrab’ın yanına gittiler. Yanlarında, padişahın hediyesi olarak da, üzeri seferli ve yüklü onar at ve katırla, Firuzeden yapılmış bir taht ve yakuttan bir taç götürdüler. Tacın üzerinde bir inci bulunduğu gibi, tahtın ayakları da fildişindendi. Bunlardan başka, Suhrab’a karşı tatlı sözlerle yazılmış birde mektup vardı ve Onda şu sözler yazılıydı: “sen, İran tahtını ele geçirirsen, senin adaletin sayesinde zaman rahat eder!” “Bu memleketle orası arasında uzun boylu bir fark yoktur. Semengan, Turan ve İran, hep bir sayılır.” “Bende sana istediğin kadar asker göndereyim. Sen, hemen tahtına oturmana ve başına tacını giymene bak!” “ Turan ‘da eşleri bulunmayan komutan Hüman’la Barman’ı senin emrine gönderiyorum. Onlar, bir müddet senin misafirin olsunlar. Savaşacak olursan onlar da senin emrinde savaşarak, kötülük düşünen düşmanın başına dünyayı dar ederler!” Hüman’la Barman, bu mektupla birlikte, padişahın verdiği süslü elbiseyi, üzerleri hediye yüklü atlarla katırları alıp götürdüler. Suhrab, onların gelmekte olduklarını duyunca, kemerini kuşanıp, onları karşılamağa hazırlandı. Büyük babasıyla birlikte Hüman’a karşı çıktı. Onun yanındaki askerlerin çoğunu görüp sevindi. Hüman, Suhrab’ı o kadar güçlü, kuvvetli gördü ki şaşırıp kaldı. Mektubu ve padişahın gönderdiği yüklü atlarla katırları ona verdikten sonra, bu iki uyanık pehlivan, kendisine cihan pehlivanının gönderdiği haberleri bildirdiler... Cihanı ele geçirmek isteyen Suhrab, mektubu okur okumaz, hemen ordusunu hazırladı ve Davulları çaldırıp yola düştü. Askerlerinin çoğunluğundan, yeryüzü gürültüyle doldu... Öyle, ki ne aslanlar, ne de timsahlar onunla savaşmağa dayanacak gibi değildiler... Ordusunu İran topraklarına sürerek, her tarafı yaktı, yıktı, mamur bir yer bırakmadı...”⁴⁷

⁴⁷ Lugal, a.g.e., C.II., 307-311.

Katalog No : 5, (Resim – 9)

Yaprak No : 51 b

Minyatürün Konusu : Rüstemin Ejderhayı Öldürmesi

Minyatürün Ölçüsü : 27.3 x 21.9 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür de sol tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki ve üstte ki beyitte ikişer satırdan ibarettir. Gökyüzü açık mavi tonlardadır. Tepenin arka kısmın sol tarafta iki dev birbiri ile konuşmakta ve bunların sağ tarafında ise cılız vaziyette iki ağaç yer almaktadır. Zemin koyu yeşil tonlardadır. Resmin orta kısmında yeşil, kırmızı ve sarı yapraklı bir ağaç, bunun hemen yanında bir at yer almaktadır. Bu atın ön kısmında ise açık sarı renkte kilimin üzerine yatmış bir insan figürü bulunmaktadır. Resmin sol alt kısmında ise gri ve siyah tonlarda bir kayanın üzerinde yerde yatan insan figürüne doğru bakan mavi başlı kırmızı ve sarı gövdeli simurg görülmektedir. simurgun sol tarafında ise yine cılız bir vaziyette başka bir ağaç dikkat çekmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : *Rüstem böyle uyurken çölün içinden öyle bir ejderha çıkageldi ki bir fil bile onun pençesinden kendini kurtaramazdı. Bunun yatağı da orasıydı ve devler bile onun korkusundan oralardan geçemezlerdi. Ejderha gelip de orada, yeryüzünü ele geçirmek*

isteyen o kahramanın uyumakta ve bir atın da dolaşmakta olduğunu görünce şaşırıp kaldı, kendi kendine: Acaba, dedi, burada böyle hiç korkmadan dinlenmeğe cesaret eden bu adam kimdir? Buradan devler, filler ve erkek ejderhalar bile geçmez! Buraya gelen benim gibi erkek ejderhanın hep kötülük işleyen pençesinden kurtulamaz, diyerek parlak tüylü Rahş'a doğru seğirtince Rahş hemen koşarak o taş peşinde koşan Rüstem'in yanına geldi. Tunç gibi tırnakları ile yeri kazımaya, gök gürleri gibi kişneyip kuyruğunu sallamaya başladı. Rüstem bu gürültü ile uyanınca akılla dolu olan başı bu sefer savaş duyguları ile doldu. Çölün dört yanını gözden geçirdi, fakat hiçbir şey göremedi... O azgın ejderha ortadan kaybolmuştu. Bunun üzerine boşu boşuna uykusundan uyandıran Rahş'a çıktı, onu payladı ve yeniden uykuya vardı... Ejderha da karanlığın içinden tekrar ortaya çıktı. Rahş onu görünce yine hemen Rüstem'in başucuna dikilip kişnemeye ve tırnaklarıyla yeri kazımaya başladı... Rüstem yine heyecandan gül gibi kızarmış olarak uyandı. Çölü tekrar baştanbaşa gözden geçirdi, gecenin karanlığından başka bir şey göremedi. Yine o şefkatli uyanık Rahş'a: Sen artık gecenin karanlığını da yok edecek değilsin ya! Bir karaltı görür görmez hemen beni uyandırıyor... Acelen ne? Eğer bir daha böyle başımın ucunda kıyametler koparırsan, kafanı şu keskin kılıcımla keser, tutar Mazenderan'a kadar yaya gider, tulgamı da, kılıcımı da, ağır güzümü de kendim taşıyım. Ben sana: Aslan filan saldırırsa onu pençemin altında ezerim, dedim. Yoksa gece vakti beni boşu boşuna uyandır demedim... Durduğun yerde rahat dur, beni bir daha böyle uyandırma, deyip böbüre derisinden zırhını üzerine alarak üçüncü defa uykuya vardı... Fakat o azgın ejderha yeniden acı acı bağırdı, öyle ki solukları ateş gibiydi. Bu sefer Rahş da çayırlıktan uzaklaşmıştı: Rüstem'in yanına gidip de onu uyandırmaya cesaret edemedi. Bu şaşırtıcı manzara karşısında yüreği iki parça olmuştu. Hem ejderhadan hem de Rüstem'den korkuyordu... Fakat yine içi rahat etmedi, bir yel gibi Rüstem'in yanına koşarak olanca kuvvetiyle kişnedi ve toprağı o kadar eştirdi ki nallarının altında yer, yarık yarık oldu... Rüstem, yine uyandı ve yine atına kızıp söylendi. Fakat yer, bu sefer ejderhayı gizlemedi, çünkü yeryüzünü yaratan Tanrı öyle istemişti. Rüstem, ejderhayı görür görmez hemen keskin kılıcı belinden çekerek, bir bahar bulutu gibi kükredi ve yeryüzünü savaş ateşleri ile doldurdu. Ejderhaya seslenerek: Bana önce adını söyle! Çünkü artık nasıl olsa bu dünyayı dilediğin gibi göremeyeceksin! Adın belli olmadan canını o kapkaranlık teninden çıkması doğru değil, deyince o erkek ejderha da Rüstem'e hakaretle: Benim pençemden hiç kimse kurtulamaz! Bu çöl, baştanbaşa benim hükmüm altındadır ve onun göklerindeki hava da yalnız benim içindir. Bu çölün üzerinden kartallar bile geçemez. Bu göklerin yıldızları rüyalarında bile yeryüzünü göremezler, diye karşılık verdi ve Rüstem'e: Ya senin adın ne imiş? Seni doğuran, senin ölümüne ağlayacak, diye sorunca Rüstem: Ben, Nirem'lerin, Sam'ların ve Destanların soyundanım. Ben tek başıma bile kin ve düşmanlık peşinde koşan bir ordu sayılırım. Bineğimde şu cesur Rahş'tır. Şimdi seni nasıl yeneceğimi göreceksin... Kafan toz toprak içinde yuvarlanacak dedi. Bunun üzerine ejderha hemen onun üzerine atıldı. Fakat gel gelelim bir daha yakasını kurtaramadı... Rahş ejderhanın taşlar bağışlayan Rüstem'e böyle hiddetle saldırdığını görünce, kulaklarını dikti ve koşup dişleri ile ejderhanın omuzlarını kopardı... Bir aslan gibi onun derisini öyle parçaladı ki cesur Rüstem bile bu işe şaşıtı ve kılıcını çektiği gibi ejderhanın başını gövdesinden ayırdı ve vücudundan ırmak gibi kanlar akıttı. Bu kan çeşmesinin ve onun iri vücudunun altında yeryüzü görünmez oldu. O korkunç ve kızgın soluklu ejderhaya bakıp da vücudunun bütün çölü baştanbaşa kapladığını ve kanlarının da kara topraklar üzerinde aktığını görünce Rüstem şaşırıp kaldı ve Tanrı'nın adını andı... Sonra suyun başına giderek elini yüzünü, üstünü başını yıkadı ve yeryüzünü ancak onun sahibi olan Tanrı'nın vereceği kuvvetle ele geçirmek istedi. Tanrı'ya yönelerek: Ey adaletli Tanrı, kuvveti de bilgiyi de bana veren sensin. Senin sayendedir ki bana aslanlar, filler, devler, susuz çöller ve hatta Nil ırmağı bile hiç gelir. Ben bir kere kızdım mıydı benim kötülüğümü isteyen düşmanların sayısı ha az olmuş ha çok... Hepsi bir, dedi.⁴⁸

⁴⁸ Lugal, a.g.e., C.II., 118-123.

Katalog No : 6, (Resim – 10)

Yaprak No : 65 a

Minyatürün Konusu : Rüstem'in Suhrab'la Üçüncü Savaşı ve Suhrab'ın Ölmesi

Minyatürün Ölçüsü : 27 x 22 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür de sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Altta ki ve üstte ki beyitler üçer satırdan ibarettir. Gökyüzü koyu mavi renkte ve küçük beyaz bulutlarla resmedilmiştir. Bu minyatürde bulunun insan figürleri sağ ve sol tarafta altta ve üstte gruplar halinde bulunmaktadır. Tepenin arka kısmında ve minyatürün sol üst köşesinde dokuz adet figür yer almaktadır. Bu dokuz figürün birisinin elinde resmin çerçevesi dışına taşmış bir vaziyette kırmızı bir bayrak yer almaktadır. Tepenin gerisinde deve üzerinde davul çalan figür, ellerinde borazan bulunan iki farklı figürle görülmektedir. Bunların yanında üç adette atlı insan figürü bulunmaktadır. Tepe açık kahve renktedir. Yine resmin orta üst kısmında beyitin arkasında kalan yeşil renkli ağaç bulunmaktadır. Tepenin ve ağacın gerisinde kalan üç insan figürü diğer gruplardan bağımsız olarak ortada olduğu görülmektedir. Resmin sağ tarafında ve tepenin gerisinde yer alan onbir insan figürü ise resmin sol tarafıyla benzerlik göstermektedir. Resmin dışına taşan kırmızı renkte bayrak görülmektedir. Ayrıca deve üzerinde davul çalan, bunun yanında iki adet borazanlı başka insan figürü bulunmaktadır. Bu figürlerin yanında üç adet atlı olmak üzere onbir adet insan figürü resmedilmiştir. Bu figürler birbirinin yanında durmuşçasına birbirini

kapatmadan resmedilmiştir. Diğer minyatürlerde olduğu gibi tepedeki bitki örtüsü zayıf görünmekte ancak ortada ki ağacın sol yanında açık yeşil renkte küçük bir ağaç yer almaktadır. Resmin orta kısmında sanatçı sakallı olan Rüstem'in Suhrab'ı yaraladığı ve tam yere düşerken ki anı resmetmiştir. Bu esnada Suhrab'ın sol tarafta yerde koyu yeşil renkte çiçekler, otlar ve küçük ağaçla bezenmiş bir bitki örtüsü üzerinde miğferi bulunmaktadır. Yine bu bitki örtüsü üzerinde Rüstem ile Suhrab'ın bu durumunu izleyen beş adet insan figürü görülmektedir. Bu figürlerden biri atından inmiş vaziyettedir. Resmin sağ alt tarafında da sol tarafta olduğu gibi dördü atın üzerinde birisi ise attan inmiş vaziyette beş adet insan figürü bulunmaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : “Rüstem’le Suhrab atlarını, bir kere daha sımsıkı bağlayınca, her ikisinin de felaketlerini isteyen tahlilleri onlardan yüz çevirmiş oldu... Savaşa başlar başlamaz, her ikisi birden, birbirlerinin kemerlerine yapıştılar. Eline kuvvetli olan Suhrab, hiç yerinde kıpırdamıyor ve öylesine dayanıyordu ki ona feleğin arka verdiğini sanabilirdi... Bunun üzerine Rüstem, elini atıp o kaplan pençeli pehlivanın başından ve kolundan yakalayarak, O cesur delikanlının sırtını iki büklüm etti... Her halde eceli gelmiş olacak ki, Suhrab’ın da vücudunda bir damla bile kuvvet kalmamıştı. Rüstem onu havaya kaldırıp, bir aslan gibi, yere vurdu ve yerde kalkmayıp kalkacağına bildiği içinde, Hemen kılıcını çekerek, o uyanık yürekli oğlanın göğsünü yarıdı. Sen ne zaman kana susasan ve o su renginde ki hançerini kana bulamak istesen, Zamanda senin kanına susar ve vücudunun her kılı bir hançer kesilir... Suhrab, yerde bir kere kıvrıldıktan sonra, ta içinden bir ah çekti. Artık, yeryüzünden elini çekmek üzereydi. Rüstem’e: “Ah, dedi, bu felaket bana senden değil, yine benden geldi... Yalnız, hayatımın anahtarını zaman tutmuş senin eline vermiş...” “Bu işte senin bir suçun yok beni tutup senin önüne getirerek ölümüne sebep olan, hep şu kambur felektir!” “Şu yakışıklı vücudun böyle topraklara serildiği için, akranlarım benimle eğlenecekler...” “Anam, bana babamın alametlerini anlatmıştı. Ömrüm, yüreğimde onun sevgisiyle sona erdi...” “Yüzünü görebilmek için onu çok aradım ve işte bu istekle canımı verdim.” “Yazık ki bütün emeklerim boşa gitti de babamın yüzünü bir kerecik olsun göremedim” “Şimdi, sen denizlerde balık, karanlıklar içinde gece,” “Göklerde yıldız olsan ve güneşi tutup bir tarafa fırlatarak yeryüzünü karanlıklara boğabilsen de,” “Babam, yastığının böyle bir kerpiç parçası olduğunu duyunca, senden yine intikamımı alır!” “Benim bu halimi gören şu ünlü pehlivanlardan biri, bu haberi ne yapıp Rüstem’e ulaştırarak,” “Ona: Suhrab öldürülerek, cesedi hor bir durumda yerlere atıldı ve ölürken hepsini aradı! Diyecektir!” Bu sözleri duyan Rüstem’in başı sersemleşmişti dünya gözüne zindan kesildi. Vücudunda hiç derman kalmayarak, kendini kaybetti, bayılıp yere yığıldı... Bir müddet sonra kendisine gelince bu seferde, ağlayıp sızlamaya başladı. Suhrab’a: “Sen, dedi, pehlivanlar içinde adı yok olası Rüstem’in hangi alametlerini biliyorsun?” “O adı batasınca sam’ın oğlu ölümüne matem tutasınca Rüstem benim!” Kani başına çıkmıştı; durmadan ağlayıp inliyor, saçını başını yoluyordu. Suhrab onun bu halini görünce, yere düştü. Akli başından giderek, Ona “Rüstem eğer sen isen, bil ki, beni sırf inatçılığından öldürüyorsun...” “Barışmak için sana o kadar yol gösterdiğim halde, babalık şefkatinin bir zerresi bile harekete gelmedi...” “şimdi sırtımı çözde, şu parlak vücudumu bir kerede çıplak gör.” “Anam kapının önünde savaş davulları çalınmağa başladığı zaman, yanakları kanlı yaşlarla dolu, yanıma gelmişti.” “Savaşa gidiyorum, diye yüreği parçalanıyordu. Koluma, işte şu mühreyi bağlayarak:” “Bu, sana babandan yadigârdır. Bunu sakla; zaman gelince işine yarar! Demişti...” “Evet, işe yaradı ama iş işten geçtikten, savaş bittikten ve oğul babasının elinde canını teslim başlandıktan sonra...” dedi. Rüstem, onun elbisesini açıp da kolunda ki bağı görünce, kendi elbiselerini, göğsünü, bağına parçaladı ve: “Ey, herkeslerin yanında saygıya değer ve cesur oğul! Benim elimde ölen sen misin? Ay! Ay!” diye diye inledi. Gözlerinden kanlı yaşlar aktı. Başı tos toprak ve yüzü yaş içinde, saçını başını yoldu. Onun bu halini gören Suhrab: “Artık, ağlamanın manası yok... Olan olmuş, iş işten geçmiştir.” “Kendisini böyle ezip öldürmenin

faydası ne? Bunun böyle olması mukaddermiş ki oldu...” diye teselli etti. Bu sırada güneş batarak ortalık karardı. Rüstem savaş meydanından dönmeyince, Askerleri merak ettiler. Yirmi kadar, akli başında savaşçı, savaş meydanında olup bitenleri anlamak için kalkıp geldiler. Meydanda toz toprak içinde ve ayakta iki atın durduğunu gördülerse de, Rüstem gözlerine çarpmadı. Fil gövdeli Rüstem’i atının üzerinde göremeyince, Rüstem’in öldürüldüğünü sanan o ünlü pehlivanların başları döndü ve Hemen padişah Kavus’a koşarak, büyüklük tahtının artık Rüstem’den boşaldığını bildirdiler bu haber yayılınca, orduda bir kıyamettir koptu. Yeryüzü gürültü içinde kaldı... Kavus, hemen, boruların ve davulların çalışmasını emretti... Komutan tüs da yanına geldi. Padişah, erlerine seslenerek: Hemen savaş meydanına hızlı giden bir deve ile bir adam gönderin. “Bu adam gitsin baksın da, Suhrab ne oldu, bize bildirsın. Eğer o, Rüstem’i yendiyse, İran’a ağlamak gerek...” “Rüstem öldükten sonra, İran’dan Suhrab’a kim karşı çıkar ve kim onun üzerine saldırabilir?” “Onun üzerine ancak toplu olarak yürünebilir. Yoksa onunla teke tek savaşılmaz!” dedi. Savaş yerini dolduran pehlivanlar arasında böyle bir kaynaşma olduğu sırada Suhrab, fil gövdeli Rüstem’e: “Mademki hayatım sona eriyor, artık Türklerinde durumu değişmiş sayılır.” “Sen bari bundan sonra merhamete gel, bir çaresini bul da, padişah bütün ordusuyla Turanların üzerine yürümesin!” “çünkü onlar benim gibi bir Savaşçıya güvenerek, İran ülkesine saldırmışlardır...” “Ben onlara nice günler zaferi müjdeledim ve çeşit çeşit ümitler beslettim...” “Ey ünlü pehlivan! Hayatımın böyle babamın ellerinde heder olup gideceğini nereden bilirdim ki? Elinden geldiği kadar uğraş da onlar, tuttıkları bu yolda daha çok zahmet çekmesinler, onlara acımdan geri durma... Bu kalede de cesur bir pehlivan tutsaktır ve benim tarafımdan bağlatılıp hapse atılmıştır. Senin hayalin gözlerimden bir türlü gitmediği için, alametlerini ondan çok sormuştum. Fakat bana, senin hakkında hep uydurma şeyler söyledi. Böylelikle, elimden sıyrılmaya çalıştı. Ben onun söyledikleriyle ümitsizliğe düştüm ve aydın günlerim karardı. Fakat onun canına bir zarar gelmesini istemem; sen, araştırdı da onun kim olduğunu anlayıver artık...” “Anamın söylediği bütün alametleri sende gördüğüm halde, nedense, bir türlü gözlerime inanamadım. Demek ki benim o kötü yıldızım, alnıma babamın eliyle ölmemi yazmış... Şu yeryüzüne bir şimşek gibi gelip, bir yel gibi gidiyorum. Seni artık belki cennette ve neşeli olarak görürüm. Artık şu yeryüzünün felaketlerinden ve eziyetlerinden kurtuluyorum. Yüreğim kanlı ve gözlerim yaşlı olarak, şimdi son soluklarımı alıyorum...” dedi. Bu sözleri duyunca Rüstem, yüreği kanlı ve dudakları ahlarla dolu olarak, kalkıp Rahş’ına bindi ve yerinden bir toz gibi fırlayarak, yaptığı işten ötürü yüreği acılar ve kederler içinde, ağlaya sızlaya otağına geldi. Onun yüzünü gören İranlılar, başlarını yere koyup, savaş meydanından sağ salim döndüğü için Tanrı’ya şükrettiler... Fakat Rüstem’i yüzü gözü toz toprak içinde, elbisesi parçalanmış ve göğsü yara bere içinde görmek de onları şaşırttı. Bu hale, kimin ve ne için geldiğini kendisinden sordular. O da, başından geçen o garip işi, oğlunu nasıl öldürdüğünü onlara anlattı. Bunun üzerine, hepsi birden Rüstem’le birlikte ağlamağa başladılar; Rüstem’in büsbütün akli başından gitti... Yanında bulunan büyüklere: “ben bugün kendimde değilim. Yüreğim de, vücudum da yok gibidir... Artık Turanlılarla savaşacak adam aramağa kalkışmayın... Benim bugün işlediğim kötülük yeter!” dedi. Bu sırada Züvare, elbisesi paramparça, vücudu da bitkin bir halde Rüstem’in yanına geldi. Rüstem, kardeşini görünce, ona öldürdüğü oğlandan neler işittiğini anlattı ve: “yaptığım işten çok pişmanım. Bunun cezasını, pek çok çekeceğim... Bu ihtiyar yaşımda tuttum, oğlumu öldürdüm; o ünlü pehlivanın vücudunu yeryüzünden kaldırdım.” “öyle genç oğlun ciğerlerini parçaladım ki dünya, ona kıyamete kadar ağlayacak!” dedikten sonra, Hüman’a da: “Artık, savaşa son ver! Bundan böyle intikam kılıcının kınında kalması gerek... Bundan sonra ordunun komutanı sensin; onu iyi korusun ve gafil olma.” “Artık seninle savaşacak vaktim yok, sana söyleyecek fazla sözüm de yok...” “Çünkü sen, sırf huyunun kötülüğünden, doğruyu Suhrab’dan sakladın ve canıma ateş salarak gözlerimden yaşarla akıttın!” diye haber yolladı. Bu haberi götürmesi için, Züvareye: “Sen dön de, suyun kenarına, Hüman’ın yanına

git ve kimseyi, acele etmesi için, zorlama!” diye emir verince, Züvare hemen yola çıkıp, Rüstem’in bu sözlerini Hüman’a bildirdi. Suhrab’ın savaş sırasında akıl hocalığını yapan Hüman ise, Rüstem’e verdiği karşılıkta: “Rüstem’in kim olduğunu Suhrab’a söylemeyen, kavgacı ve kötü niyetli Hecir’dir. Suhrab, ondan babasının alametlerini sorduğu halde, o bir türlü söylemedi. Bu felaket başımıza hep onun yüzünden geldi. Şimdi bize düşen, onun kafasını kesmektir!” dedi. Züvare, fil, gövdeli Rüstem’in yanına gelip, Hüman’ın sözlerini, onun huzurunda geçen şeyleri ve kötü niyetli Hecir’in yüzünden Suhrab’ın hayatı nasıl sona erdiğini anlattı... Rüstem onun bu sözlerine hem şaşıtı, hem de dünya gözünde zindan kesildi... o intikam meydanından kalkıp Hecir’in yanına geldi ve yakasından tuttuğu gibi onu yere vurdu. Sonra belindeki şu renkli hançeri çıkarıp, kafasını gövdesinden ayırmak istedi. Fakat yanındaki büyükler hemen koşup ondan kusurunu bağışlamasını dilediler ve Hecir’i bir ölümden kurtardılar. Bunun üzerine Rüstem, oradan kalkarak, tekrar, yaralı ve genç oğlunun yanına geldi. Tüs, Guderz ve Güstehem gibi büyükler de onunla birlikte gittiler. Ordunun bütün büyükleri, Suhrab için: “Tanrı sana bu derdin dermanını versin, ıstırapında kolaylık göstere!” diye dua ettiler. Derken Rüstem eline bir hançer kaparak, kendi kafasını kesip yere yuvarlamaya davrandı ise de, yanındaki büyüklerin hepsi birden üstüne atılıp, kirpiklerinden yüreklerinin kanlarını akıttılar. Guderz ona : “Bundan sonra, yeryüzünden göklere dumanlar bile kaldırırsan, faydası ne? Nefsine yüz bin türlü kötülük de yapsan şu akıllı gencin acısını dindirebilir misin ki? Eğer daha yaşamaktan nasibi varsa, korkma, ona hiçbir şey olmaz, onunla birlikte sende yaşarsın... Fakat dünyadan nasibi kesilmişse ne yapılabilir? Bir kere düşünsene, yeryüzün de ebedi olarak kalmış hiç kimse var mı? Biz insanlar, başımıza taç da giysek, tulga da giysek, hepimiz ölümün avıyız! Sonra ne yaptıklarını bilmem ama vakti gelince, insanı alıp buradan götürdüklerini bilirim...” “Ey pehlivan! Kedersiz, acısız olan var mı? İnsan, ağlayacaksa, kendinse ağlamalı... Üzerinde yürüdüğümüz ömür yolu ister uzun olsun, ister kısa... Ölüm bize yetişti miydi, darmadağın oluveririz!” dedi...⁴⁹

⁴⁹ Lugal, a.g.e., C.II., 408-419.

Katalog No : 7, (Resim – 11)
Yaprak No : 70 a
Minyatürün Konusu : Siyavuş'un Ateşten Geçmesi
Minyatürün Ölçüsü : 27.2 x 21.8 cm

Minyatürün Tanımı :Minyatür de sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki ve üstte ki beyitte ikişer satırdan ibarettir. Gökyüzü koyu mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar gözlenmektedir. Tepenin arkasında iki adet atlı olmak üzere oniki figür bulunmaktadır. Bu oniki figür beşi ağacın sol, yedisi ağacın sağ kısmında kalacak şekilde resmedilmiştir. Tepede ki bitki örtüsü açık mavi renkte ve zayıf bir biçimde görülmektedir. Resimde belirgin olarak dikkati çeken bir kısmı yine beyitin arkasında kalan ve resmin sol tarafından başlayarak neredeyse resmin yarısını kaplayan iki katlı bir yapının bulunmasıdır. Yapının üst kısmında sol tarafta dizleri üzerine çökmüş bir vaziyette yer alan bayan figürü aşağı da Siyavuş'un ateşten geçişini izlemektedir. Bu figürün arkasında yine sıra halinde üç adet daha bayan figürü bulunmaktadır. Yapının sağ tarafında ve yine ikinci katta yer alan camdan aşağı bakan, vücudunun yarısı görünen iki adet bayan figürü bulunmaktadır. Yapının üst atkında ve sol tarafta ki kısmın dış cephesi mavi çinilerle süslüdür. Bu figürlerin bulunduğu odanın duvarı pembe renktedir. Bunların üzerleri küçük çiçeklerle süslüdür. Zemin ise açık sarıdır. Üzerlerinde küçük çiçek resimleri bulunmaktadır. Yapının çatısı ise kahve renktedir. Yapının sağ tarafı üst kattan alt kata kadar açık kahverengi tuğlalarla bezenmiştir. Üst kattaki tuğlalar enine, alt kattakiler ise boyuna dizilmiş şekildedir. Yapının alt sağ tarafında vücutlarının yarısı görünen başları kapalı iki bayan figür görülmektedir. Yapının kapısı pembedir. Bunu üzeri çiçek desenleri ile süslüdür. Kapının iç kısmında sakallı bir insan figürü bulunmaktadır. Yapının ön kısmında Siyavuş'u izleyen oniki adet figür bulunmaktadır. Resim sağ kısmına yakın vaziyette yer alan Siyavuş, siyah bir atın üzerinde elinde kısa bir kırbaçla beyaz kıyafet içinde ateşin tam ortasından ilerlerken görülmektedir. Ateşin alt kısmında açık ve koyu kahverengi tonlarda odunlar yanmaktadır.

Siyavuş'un üst sol kısmında bir kısmı binanın arkasında kalacak bir biçimde sıralanmış şaşkın bir vaziyette bu olayı izleyen beş adet insan figürü yer almaktadır. Bu figürlerin karşı tarafında Siyavuş'un da sağ tarafında beş adet koyu tenli figürler yer almaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : *“Padişah Kavus’u oğlu Siyavuş’la o uğursuz Sudabe’nin arasındaki meseleden ötürü, adamakıllı düşünce almıştı... Kendi kendine: “Bunlardan hangisi suçlu çıkarsa çıksın, artık bana kimse padişah diyemeyecek... Ha oğlum, ha karım... Biri beynim, biri kanımdır. Böyle bir iş kim hoş görür? En iyisi, şu kötü düşüncüyü kafamdan atarak, yüreğimi rahat ettirecek bir çare düşünmektir! Güzel sözler söyleyen bir padişah: yüreğin rahat olmadıktan sonra, padişahlıktan vazgeç! Demiştir.” Diye düşünüyordu. Nihayet, deveçilerin gidip de, ovalarda, yüz kervanlık odun getirmeleri için vezirine emir verdi. Develer gelip odun taşımağa başladılar. Bütün halk, onları seyre çıkmıştı... Yüz kervanlık ve kırmızı tüylü, azgın devenin çektikleri sayısız odunların yüksekliği iki dağ boyu kadar vardı... Ta iki fersahlık yoldan görülen bu odun yığınına gören herkes: “Hah, işte, padişahın başına gelen kötülüğün sırrını ancak bu çözebilir!” diyor ve Bu karışık işte doğrunun ortaya nasıl çıkacağını görmek istiyordu... Ey, okuyucu! Bu hikâyeyi okurken, kadınlara meyletmemeyi sen de hakkında hayırlı görmüşsündür. Gerçekten, kadının kötüsü insanı rezil eder! Onun için, yeryüzünde, ancak dindar kadınları ara... Bu odunları yığarak meydana getirdikleri iki dağı, herkes seyretmeye geldi. Aralarında, bir atının güçlükle geçebileceği kadar bir yol bıraktılar. Bunun üzerine padişah, odunların üzerine kara nefit dökülmesini buyurdu. Odunları tutuşturmak için ayrılan iki yüz kişi, ateşi üflemeğe başladılar. Derken, birdenbire, bir dumandır yükseldi... Öyle ki, her yeri bir karanlık kapladı; sanki gün ortasında gece başlamıştı. İlk üfleyişte çıkan dumani, hemen alevler takip etti. Yeryüzü gökyüzünden de aydın oldu, her yer ateş kesildi, dünya coştı taşıtı... Ovayı dolduran bütün insanlar, sıcaktan yanmaya ve aydınlıkta parlayıp gülen yüzleriyle, bu sefer, Siyavuş’a ağlamaya başladılar. Siyavuş, başında bir altın tulga ile, babasının yanına geldi. Beyaz bir elbise giyinmişti. Dudaklarında gülümsemeler, yüreğinde de ümitler doluydu. Altında da yağız bir at vardı. Onun nallarından kalkan tozlar, aya kadar yükseliyordu. Siyavuş üzerine kâfurlar saçmış, o zamanın adetince, ona bir de kefen hazırlanmıştı. siyavuş, padişahın yanına yaklaşırken, atından inip ona saygılarını sundu. Padişah Kavus’un yüzünü, utancından, bir kırmızılık kaplamıştı. Oğlu Siyavuş’la, pek tatlılıkla konuşuyordu. Siyavuş on: “Sen, hiç düşünme... Bu nihayet, feleğin bir cilvesidir. Ben şimdi, mahcup bir durumdayım. Suçsuzsam, kurtulacağım muhakkaktır. Eğer bir suçum varsa, yeryüzünü yaratan Tanrı, şüphesiz beni de korumayacaktır! Benim, iyilik verici tanrı’nın yardımını sayesinde, şu dağ gibi ateş yığınından hiçbir korkum yok!” dedi. Siyavuş, ateşe yaklaşırken, hiçbir şeye muhtaç olmayan Tanrı’ya: “Ey Tanrım! Şu ateşten selametle geçmeyi nasip et de, beni babama karşı mahcup olmaktan kurtar!” Diye, birçok yalvardı... Sonra, bir kara dumana benzeyen atını sürdü. Bunun üzerine, şehirden ve ovadan bir feryattır yükseldi. Herkes, üzüntü içindeydi. Ovadan yükselen bu feryatlar kulağına gidince, Sudabe, hemen sarayın damına çıktı ve o ateşi gördü. İçinden Siyavuş’a ateşin zarar vermesini istediği için, o da heyecanla çırpınıp bağıyordu... Halk ise, yürekleri kızgınlıkla dolu olarak, Kavus’a dönmüş bağırp duruyordu. Derken, Siyavuş atını ateşe öyle bir sürüş sürdü ki atla ateş kaynaşmış gibi göründü... Dört bir yanından ateşler fıskırıyor, hiç kimse onun ne tulgasını, ne de atını görebiliyordu. Ovadaki bütün halk, ateşten nasıl edecek de çıkabilecek diye, kanlı gözyaşları döküyorlardı. Nihayet o yiğit, dudakları gülümseyerek, yanakları da gül gibi kızarak ateşin içinden çıkıverdi... Bunu görünce halk: “ Genç padişah, sağ salim, ateşten çıktı!” diye sevinçlerinden bağırdılar. Siyavuş’un atı ve elbisesi de o kadar sağlamdı ki, ter-ü-taze birer yasemin gibi duruyorlardı... İnsan ateşten değil de sudan bile geçse, ıslanmasa bile elbisesinde biraz nemlilik olur... Fakat Tanrı istedikten sonra, ha ateş, ha yel... Hepsi bir! Siyavuş o ateş dağından çıkıp da ovadan geçerken, şehirde ve ovada bir kıyamet koptu. Ordunun bütün atlıları yerlerinden fırladılar; ovada bulunanların hepsi, onun ayaklarına*

paralar saçtılar. Bütün yeryüzündeki büyükler ve küçükler arasında şenlikler yapıldı. Adaletli Tanrı'nın bir suçsuz yardım etmesinden ötürü, birbirlerini kutladılar. Sudabe ise hiddetinden saçarlını yoldu. Gözyaşlarını akıttı, yüzünü yara bere içinde bıraktı. Siyavuş babasının yanına geldiği zaman, üzerinde ne i, ne yanık, ne de tozdan topraktan bir eser vardı. Kavus, onu görünce, atından aşağı indi. Bütün askerler de, onunla birlikte, yere indiler. Siyavuş, yeryüzünün sahibi olan temiz padişahın yanına gelip yüzünü yerlere koyarak ona, o dağ gibi ateşin içinden kurtulduğunu ve böylece düşmanlarının bütün isteklerinin boşa çıktığını, bildirdi. Bunun üzerine padişah da ona : "Ey, cesur delikanlı! Sen temiz soylu ve temiz ruhlusun... Temiz bir anadan doğmuş ve yeryüzüne padişah olmaya layık bir çocuksun!" diyerek, ona sıkı sıkı sarılıp kucakladı ve kendisine yaptığı kötülükten ötürü özürler diledi. Sonra sarayına dönerek, neşeli neşeli tahtına oturdu ve padişahlık tacını başına giyerek, şarap getirtti, çalgıcıları çağırttı ve Siyavuş'un ütün istediklerini yerine getirdi... Üç gün süren eğlence meclisinde şarap içtikten sonra, hazinesinin kapılarını açıp herkese bağışlarda bulundu..."⁵⁰

Katalog No : 8, (Resim – 12)

Yaprak No : 81 b

Minyatürün Konusu :Siyavuş'un, Súdabe'nin Hayatının Bağışlaması İçin, Babasından Ricada Bulunması

Minyatürün Ölçüsü : 27.2 x 21.6 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sol tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki ve üstte ki beyitte ikişer satırdan ibarettir. Gökyüzü koyu mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar gözlenmektedir. Resmin tam ortasında ve tepenin en üst kısmında bir kısmı beyitin arkasında kalan açık yeşil renkte bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağacın üst kısmında ise daha büyük resmin dışına taşan başka bir ağaç görülmektedir. Ağaç tepenin arkasında ve tepenin üzerinde yer alan insan figürleri iki gruba bölmüştür. Ağacın sol tarafında tepenin arka kısmında bulunan yedisi at üzerinde, biriside ağaçla aynı hizada tepenin üzerinde duran sekiz adet figür bulunmaktadır. Ağacın sağ tarafında ise üçü at üzerinde, birisi ise deve üzerinde davul çalan onbir adet figür görülmektedir. Bu figürlerden ikisi borazan çalmakta, iki ise çerçeve dışına taşan bayrak taşımaktadır. Bunların hemen önünde iki tane ayrı insan figürü görülmektedir. Tepe açık pembe renktedir. Cılız vaziyetteki bitki örtüsü ise renklendirilmiştir. Resmin tam ortasında yerde biri birinin boğazını kesmeye çalışan bir insan figürü görülmektedir. Yanında ki diğer figür dizlerinin üzerimde ona tepsi tutmaktadır. Bunların tam alt kısmında yeşil renkte cılız küçük bir ağaç gözlenmektedir. Alttaki beyitin üst kısmında kırmızılı mavili renklerde çiçeklerin bulunduğu koyu yeşil renkte bitki örtüsü dikkat çeken başka bir ayrıntıdır. Resmin sol tarafında sekiz adet insan figürü bu olayı seyretmektedir. Bunların ön tarafında üçlü grup halinde başka bir insan figürü görülmektedir. Resmin sağ tarafındaysa ikisi at üzerinde birisi attan inmiş vaziyette beş adet insan figürü resmin sol tarafına doğru bakmaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : "Dördüncü günü, Kavus yine tahtına oturup, öküz kafası biçimindeki güzünü eline aldı ve kızgın kızgın, Sudabe'yi yanına getirerek, kendisine evvelce söylediği sözleri tekrarladıktan sonra: "sen, pek büyük bir hayâsızlık ettin ve benim fena halde canımı sıktın! Yapmadığın oyun, başvurmadığın hile kalmadı. Sonunda, oğlumun canına da kıymak isteyerek, onu ateşe attırdın... Daha ne cadılıklar da, ne cadılıklar! Artık,

⁵⁰ Lugal, a.g.e., C.II., 493-499.

bütün bu suçlarını örtebilecek hiçbir özrü kalmadı... Onun için, görece ne işin varsa gör de, sonra ölüme hazırlan! Dünyada, artık, barınabileceğin hiçbir yerin kalmış değildir; bu suçunun cezası, asılmaktır!” dedi. Bunun üzerine Sudabe: “Ey, padişah! Başıma böyle ateş yağdırma! Başıma gelen felaketin cezası asılmaksa, en buna razıyım. Sen böyle buyurduktan sonra, ben onu candan kabul ederim. Çünkü senin yüreğini hep kinle dolu kalmasını istemem... Yalnız bir kere de Siyavuş söylesin... O, doğruyu söylerse, padişahın yüreğindeki kızgınlığın ateşi söner... “ o, Zal’ın bildiği büyülerini kullandığı içindir ki, ateşten bir zarar görmedi!”” deyince, Padişah köpürdü: “Ya, demek hâlâ hokkabazlıktan ve zıpzıplıktan vazgeçmeyeceksin?” diye bağırdı. Sonra, İranlılara dönerek: “bu kadına alttan alta işlediği kötülüklerden ötürü, “ siz söyleyin, ne yapayım? Bunun cezası ne olsun?” diye sorunca, onlar da padişahı överek: “onun cezası, ancak ölümdür. Yaptığının cezasını çekmeli!” dediler... Bunun üzerine padişah, cellâda: “bunu kendisine bildirip darağacına çektikten sonra, dön gel!” diye buyurdu. Sudabe’yi tutup götürdükleri sırada, harem dairesindeki kadınlardan bir feryattır yükseldi. Bunu duyunca, Kavus’un yüreği üzüldü dertle doldu. Kimseye bir şey söylemedi ama yüzü sapsarı kesildi... Sudabeyi nihayet hakaretlerle darağacına alıp götürdüler. Kimse yüzünü görmek istemediği için, herkes nefretle başını çevirdi. Bu sırada Siyavuş da: “Sudabe, böylece, padişahın elinde ortadan kalkar ama aradan az bir zaman geçtikten sonra padişah pişman olur ve bu ölüme benim sebep olduğumu düşünmeye başlar!” diye düşünüyordu... Bunun için, padişaha şöyle söyledi: “Ey, padişah! Sen, bu iş için o kadar üzülme! Bu suçundan ötürü Sudabeyi cezalandırmaktan vazgeç de, gel onu bana bağışlayıver! Belki, kendisine verilecek öğütlerle yola gelir de, hareketlerini düzeltir!” gibi sözler söyleyerek, ona ricada bulundu ve Sudabe’yi kurtarmak için çareler aradı... Bunun üzerine padişah: “peki, mademki senin dürüstlüğünü gördüm, artık onu da sana bağışlayabilirim!” dedi. Bunu duyunca siyavuş, hemen, kalkıp babasının tahtını öptükten sonra dışarıya çıkıp, Gitti, Südabe’yi getirdi ve padişahın buyruğuyla kendi yerine götürdü... Bunun üzerine bütün haremdekiler koşup, Sudabeye saygılarını sundular. Aradan bir müddet geçince padişah Sudabe’yi yine eskisi gibi sevmeye başladı. Hatta zamanla sevgisi o kadar arttı ki, gözlerini onun yüzünden ayıramaz oldu... Fakat buna rağmen, Sudabe yine alttan alta padişaha karşı dolaplar çevirmeye de devam ediyordu. Kötü yaratılışının zorlamasıyla, yine padişahı Siyavuş’tan soğutmaya çalışıyordu. Sözleri de padişaha etki yapmıyor değildi; öyle ki zamanla, padişahta, Siyavuş’a kaşı, kimseye söylemediği, şüpheler uyanmaya başladı... İş bu duruma gelince, bilgiye, akla ve dine başvurmak gerekir... Tanrısından korkan bir kimsenin bütün dilekleri yerine gelir. Zamanın içine zehir doldurduğu bir kaptan tat aramaya kalkışırsan, sersemlik etmiş olursun... Yaratan sen olmadıktan sonra, yaratışından memnun olmasan da sızıldanma... şu dönen feleğin işi hep böyledir: sana her zaman, güler yüz göstermez! Doğru yolu gösteren bir olgun kişi:” kana bağlı olan sevgi, en hararetli olandır!” demiştir. Bir oğul, istenilen şekilde yetişecek olursa, artık karılara düşkünlüğü bırakmalı... Çünkü onların dili başka, gönü başkadır... Bunun için, baş bulacağını sandığın yerde ayakla karşılaşırsın. ⁵¹

⁵¹ Lugal, a.g.e., C.II., 499-503.

Katalog No	: 9, (Resim – 13)
Yaprak No	: 101 a
Minyatürün Konusu	: Behram'ın, Furud'un Yanına Gitmesi
Minyatürün Ölçüsü	: 27 x 21.8 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki ve üstteki beyitler ikişer satırdan ibarettir. Gökyüzü koyu mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar gözlenmektedir. Resmin tam ortasında ve tepenin en üst kısmında bir kısmı beyitin arkasında kalan koyu yeşil renkte bir ağaç bulunmaktadır. Resmin sol üst kısmında tepenin arka kısmında onbir tane insan figürü görülmektedir. Bunların karşı tarafındaysa dokuz adet başka insan figürü sıralanmıştır. Tepe açık pembe renkte ve bitki örtüsü zayıf haldedir. Resmin orta kısmında atın üzerinden sıçrayarak diğer atın üzerinde ki savaşçıya doğru atlayan bir figür görülmektedir. Bunların üstünde dördü at üzerinde biri ise atsız kınında ki kılıcı çıkarmak üzere olan beş savaşçı görülmektedir. Ortadaki figürün sol kısmında ise yine atsız bir biçimde savaşçılardan ters yöne doğru giden başka bir insan figürü dikkati çekmektedir. Aynı hizada resmin sağ tarafında ise sadece arka ayakları görünen bir at yer almaktadır. Bunların alt sırasında ise sekiz tane atlı ve biri yerde dizlerinin üzerinde bulunan dokuz adet insan figürü görülmektedir. Atlı figürlerin tamamı neredeyse oklu ve kılıçlıdır.

Resim - Metin İlişkisi : *“Bunları duyunca, Guderz'in oğlu Behram, komutan Tüs'e: “ bu işi inceleyelim de bizim için gizli bir tarafı kalmasın! “Ben, hemen gider, dediklerinin hepsini yapar ve dağın altını üstüne getiririm!” diyerek atını kamçılıyıp ordunun önünden sürdü, gitti... Behram böylece, başı düşüncelerle dolu olarak, dağın tepesinin yolunu tuttu. Onu görünce ünlü Furud, Tuhar'a : “ şu atına binip de kemendini atının terkisine bağlayarak, bizden hiç çekinmeden, bir başına ve hızla dağın tepesine tırmanan bu adam kim?” diye sorunca, akıllı Tuhar: “ Bu gelenle, dedi, öyle sert sert konuşma olmaz...” “Adını bilmiyorum ama sanırım ki, Guderz ailesindedir.” “Hüsrev, Turan'dan İran'a giderken padişahın bir tulgası kaybolmuştu. Bunun başındaki tulga, galiba, o kaybolan tulga... Sırtındaki zırh da öyle... Bu, herhalde, Guderz ailesindedir ya, bir kere de kendinden sormalı.”Behram, epeye yaklaşır yaklaşmaz, bir bulut gibi gürleyerek, Furud'a: “ Sen kimsin? Bu dağın üzerinde işin ne? Bu kadar sayısız erleri görmüyor musun? Davulların, çingirakların seslerini duymuyor ve uyanık yürekli komutan Tüs'ten korkmuyor musun?” diye*

bağırды. Furud'da ona şöyle karşılık verdi: "Bizden bir kalabalık görmediğin halde, sen ne diye kaba davranıyorsun? Ey, dünya görmüş adam? Tatlı tatlı konuşmak varken, böyle kaba lâfları ağzına alma. Sen savaş aslanı isen, biz de yaban eşeği değiliz. Bize böyle davranman yakışı kalmaz. Senin pehlivanlıkça, vücutça ve diğer yönlerden benden ne üstünlüğün var? Bak bakalım benimde senin gibi başım, ayağım, elim, yüreğim, aklım, fikrim ve konuşan dilim yok mu? Var değil, mi? O halde, mademki senden eksik olan bir yerim yokmuş, kendini benden üstün tutmaya da hakkın yok! Şimdi, senden bazı şeyler soracağım. Eğer bana güzel güzel karşılık verirsen, çok memnun olurum." Dedi. Behram: " "haydi, sor bakalım ne soracaksan... Sen şimdi göktesin, ben de yerdeyim " diye karşılık verince, Furud: "önce, bu ordunun komutanı kim olduğunu, savaş sırasında bu orduyu kimin idare ettiğini söyle!" dedi. Behram: " şu yanında, Gave'nin yıldızını taşıyan bayrakla davulun durduğu Tüs, ordunun komutanıdır. Ordunun diğer pehlivanları da Guderz, Rehham, Giv, Sidüş, Gürgin, Ferhad, Güsteham, Şaveran oğlu zenge ile pehlivanların başı olan Güraze'dir!" dedi. Bunun üzerine Furud ona : "iyi ama dedi, bu söylediğin pehlivanlar arasında Behramın adını niye saymadın? Böyle münasebetsizlik olur mu? Biz, Guderz ailesi içinde en çok onunla övünürüz! Oysaki sen, onun adını hiç ağzına almadın!" deyince, Behram: "sen, Behramın adını ve ününü nereden duydun? Ondan sana kim bahsetti ki?" diye sordu. Furud: " Ben, dedi onun maceralarını annemden duydum... "Annem bana: "karşına İran ordusu çıkınca, sen onu bir başına karşıla ve önce Behramın adını verip onu iste! Ondan sonra, yine pehlivanlardan, Şaveran oğlu Zenge'yi sor, onu iste... Çünkü bu ikisi, senin babanın sütkardeşleridir. Onları arayıp bulman gerek!" demişti..." Bunun üzerine Behram, ona: "Ey, talihli genç! O halde sende o padişahlara yaraşan ağacın yemişlerindensin! " Ey genç prens! Sen, Furud'sun demek! Hay Allah senin ömrünü uzun etsin dedi. Furud: "Evet, doğru ben Furud'um; o serviden fıskırmış bir dalım" deyince, Behram: "o halde, vücudunu aç da, bana siyavuş'un alametini gösteriver!" diye yalvardı. Furud onun bu ricası üzerine pazısını açtı ve oradaki, gülün üzerine düşmüş bir amber damlasına benzeyen, benini gösterdi... Bu ben o kadar güzeldi ki hiçbir ressam, Çin pergeliyle bile, o güzellikte bir resim çizemezdi! Behram onu görünce, Furud'un kubat soyundan ve Siyavuş'un tohumundan geldiğini anlayarak, ona dua edip saygılarını sundu. Sonra, hep birlikte, dağın tepesine çıktılar. Genç padişah, atından inip, yüreği sevincin ışıklarıyla dolarak, bir taşın üzerine oturdu. Behram'a: "Ey, uyanık padişah! Ey, yüce adam! Ey, savaş aslanı! Babam sağ olsaydı da gözlerim onu görselerdi, bundan daha çok hoşlanmazlardı! Seni böyle şen, şakrak, hünerli ve uyanık yürekli bir pehlivan olarak görmekle çok sevindim..." "Ben bir ziyafet verip bir meclis kurarak, ordunun komutanı olan pehlivanın yüzünü görmek istiyorum. Bu toplantıda at, kılıç, gürz ve kemer gibi birçok hediyeler dağıttıktan sonra, ordunun önüne geçip, yüreğimdeki intikamı almak için, Turan'a yürüyeceğim! Bu intikamı almak bana yakışır! Çünkü ben savaş sırasında, atının üstünde bir ateş parçası kesilen bir kahramanım! Bunu her ne kadar zahmetse de, komutana bildiriver. Gönlü isteyerek şu dağın üzerine gelsin de, bir hafta birlikte oturup, görüşülmesi gereken şeyleri görüşelim..." sekizinci günü, davullar çalarken, komutan Tüs kalkıp atına biner; " Bende, babamın intikamını almak için kemer bağlar ve yüreğimin acısıyla öylesine savaşırım ki, şu aslanlara, oklarına tüyler takarak düşmanlarının üzerine yürüyen savaşçılara, nasıl savaşıldığını öğretirim! Çünkü şimdiye kadar hiçbir kahraman, böyle bir intikam savaşı için kemerini beline bağlamamıştır..." dedi. Bunun üzerine Behram, ona: "Ey, padişah! Ey, erdemli pehlivan! Ben bunların hepsini Tüs'a söyler ve dediklerini kabul etmesi için ellerini öperek ricada bulunurum. Fakat Tüs, akılsızın biridir. Güzel öğütleri anlayabilecek bir kafası yoktur. Evet, soyludur, zengindir ve erdemlidir ama gel gelelim, akıl denilen şeyden yoksundur." Feriburz'un padişahlık tahtına ve tacına sahip olması için, Giv'le, Guderz ile ve hatta padişahla kavga etti. O: "Ben, Nevzer'in tohumundan gelmeyim! Yeryüzünde, padişahlığa ancak ben yaraşırım" der durur..."Bunun için, belki sözlerimi dinlemez de, benimle de kavga etmeğe kalkar. "İyisi mi, sen kendini korumayı bırakma.

Yanına benden başkası gelecek olursa, bil ki onun seni değil, başını ve Tulgan'ı bile görmesi doğru değildir.”” Tüs, beni: “git, bak da şu dağın tepesindekinin kim olduğunu anla! Yanına yaklaşınca, oraya neden çıktığını sorayım deme...” Onunla, yalnız güzüün ve hançerinle konuşursun. Böyle bir günde dağın tepesinde bu adamın işi ne imiş?” diye gönderdi... Eğer Tüs, dediklerimi kabul edecek olursa, seni alır, sağ salım, bizim ordugâha götürürüm. Eğer, benim yerime bir başkası gelirse, dediğim gibi, pek güvenme. Karşına bir atlı geldi miydi, bil ki savaşmaya geliyor... Bizim komutanın adeti böyledir. Şimdi, iyice bir düşün taşın da, bir bak hangisi uygun? Bana kalırsa, buradan ayrılarak, kaleye girmen daha iyidir.” Dedi. Bu sözleri duyunca Furud, kemerinde asılı duran, üzeri altın ve firuze ile işlenmiş bir güzrü çıkarıp ona uzatarak: “Al da bu, sana benim bir yadigârım olsun! Bunu yanından ayırma; belki, işine yarar...” “komutan Tüs, kakıp da buraya gelecek olursa, ikimizde memnun ve mesut oluruz. Sana da, ayrıca, altın bir taç ve eyer veririm!” dedi.”⁵²

Katalog No : 10, (Resim – 14)

Yaprak No : 113 a

Minyatürün Konusu :Sührab’la Rüstem’in İkinci Defa Savaşmaları ve Sührab’ın Rüstem’i Yere Vurması

Minyatürün Ölçüsü : 27.1 x 21.8 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki ve üstteki beyitte ikişer satırdan ibarettir. Gökyüzü mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar görülmektedir. Açık renkteki tepenin orta kısmında yuvarlak hatlarda yeşil bir ağaç bulunmaktadır. Tepenin sol arka kısmında onbir ve tepenin sağ arka kısmında ise ondokuz insan figürü görülmektedir. Çerçevenin sol kısmından yukarı doğru kırmızı renkte bir bayrak taşımış durumdadır. Tepenin sol üst kısmında üçü at üzerinde yedi insan figürü ve bunların karşısında ise at üzerinde bulunan başka bir figür görülmektedir. Resmin orta kısmında küçük bir ağaç ve bunun alt kısmında ise güreşen iki figür resmin merkezinde yer almaktadır. Resmin alt kısmında ise dört adet at ve biri atın üzerinde ikisi ayakta üç figür görülmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : *Parlak güneş başını gösterince uçan bir karakargaya benzeyen gece de kanadlarını indirdi. Bunu üzerine Rüstem de kalkarak, böbür derisinden yapılmış zırhını giyip, azgın bir ejderhaya benzeyen atına bindi. Orduların arasındaki açlık iki fersahtı ve kimse ortaya çıkmağa cesaret edemiyordu. Rüstem başına demirden tulgasını geçirerek savaş meydanına yürüdü. Yeryüzünde bütün ıstıraplar aza kanaat etmemekten gelir. Hepimizi Tanrı hırstan korusun! Beri yanda Sührab da adamlarıyla birlikte bir içki meclisi kurmuş şarap içiyor ve Rud çalan kadınları dinliyordu... Hüman’a benimle savaşan o aslan gibi pehlivanın boyu benim boyumdan aşağı olmadığı gibi savaşırken yüreğime hiç korku da düşmüyor. Göğsü omuzları ve kolları tıpkı benimkine benziyor. Sanki birisi tutmuş da bizi böyle bir hizaya getirmiş... Ayaklarına ve dizlerine bakınca içimde bir şefkat uyanıyor da yüzümü bir utanma kaplıyor... Anamın söylediği bütün alametleri bu adamda görüyorum, yüreğimi de işte bunun için titriyor. Öyle sanıyorum ki o, Rüstem’dir çünkü o da, Rüstem gibi yeryüzünde eşi bulunmaz bir pehlivan... Babamla karşı karşıya gelip savaşmak istemiyorum, dedi. Bunun üzerine Human ona; Rüstem, savaşmak için benim karşıma kaç defa çıktı... Sen, o komutanın ağır güzrü ile Mazenderan’da neler yaptığını hiç duymadın mı? Bu at da tıpkı onun Rahş’ına benziyor ama ayaklarını onun kadar kuvvetli basmıyor, yerde onun gibi iz bırakmıyor, dedi. Sabahleyin güneş doğarken, savaş erleri de uykudan uyandılar. Sührab da*

⁵² Lugal, a.g.e., C.III., 397-405.

yüreği henüz eğlenme arzuları fakat başı da savaş duygularıyla dolu olarak savaş elbiselerini giydi... Öküz kafası biçimindeki gürzü elinde hiddetten köpüre köpüre, savaş meydanına gelince dudakları gülümsemeğe başladı ve Rüstem'in hatırını sordu. Geceyi birlikte geçirdiği bir dostu imiş gibi ona karşı samimi davrandı: Geceni nasıl geçirdin? İyi uyuyabildin mi? Sabahleyin nasıl kalktın? Niçin savaş düşüncesini kafana koydun? Şu intikam alıcı kılıçla okunu bırak bütüin şu savaş aletlerini yere vur da, gel seninle atlarımızdan inip oturalım, kin ve düşmanlıkla asık yüzlerimizi, şarapla dinçleştirip neşelendirelim... Yeryüzünün sahibi olan Tanrı'nın katında seninle bir daha birbirimizle savaşmağa tövbe edelim... Benimle savaşmağa bir başkası gelinceye kadar sen şurada oturup benimle konuş da meclisimiz şenlensin. Seni görünce yüreğime bir sevgi doluyor ve yüzümü bir utanma kaplıyor... Soyun sopun içinde hangi pehlivanlar var? Bana aslını neslini anlatı ver! Savaşta karşıma çıktuktan sonra artık benden adını saklaman doğru olur mu? Yoksa sen pehlivan Sam oğlu Destan'ın oğlu musun? Zabil'li ünlü Rüstem sen misin diye sordu. Rüstem ise Sührab'a şöyle karşılık verdi: Ey ün peşinde koşan pehlivan! Tutup da seninle bunlardan konuşmayalım. Dünkü sözümüz savaşmak içindi ben böyle hilelere gelmem, boş yere kendini yorma. Sen gençsen bende çocuk değilim... Savaşmak için kemeri belime bağlayıp hazırlanmışım. Biz şimdi şurada bir savaşalım da Tanrı nasıl buyurursa yine öyle olur... Ben Dünyanın acısını, tatlısını tatmış, böyle hilelere kapılmayacak bir adamım... Bunun üzerine Sührab Ona: Ey, ihtiyar! Gel de benim sözlerimi dinleyiver... Ben ruhunun vakti gelince döşeğinde rahat rahat yatarken teninden ayrılmasını istiyorum. Fakat canının benim elimde çıkması mukadderse, Tanrı'nın fermanıyla ben bu işi de başarırım, dedi. Her ikisi de atlarından inerek akılları başlarında olarak ve kurumlana kurumlana yürüyüp savaş atlarını birer kayaya bağladılar ve üzüntülü üzüntülü savaşacakları yere gittiler... İki aslan yine birbirlerine girişerek vücutlarından ter ve kan döktüler. Sührab köpürmüş aslan gibi yerinden fırlayıp, sarhoş bir fil gibi elini attı ve Rüstem'in kemerinden o kadar şiddetle çekti ki vücudu parçalanıp, derisi yırtıldı sanılırdı. Arkasından da bir nara atarak öfkeyle bir vuruşta o aslan Rüstem'i yere serdi... Derken yine sarhoş bir fil gibi ona bir hamle daha yaparak yerden kaldırıp tekrar yere vurdu. Sonra da bir yaban eşeğine saldırıp onu pençelerinin arasına alan bir aslan gibi, Ağzı yüzü ve elleri toz toprak içinde kalmış olan Filgövdeli Rüstem'in üzerine oturdu ve su renginde bir hançer çıkartarak kafasını gövdesinden ayırmak istedi. Bunu gören Rüstem, kendi kendine: Artık bu sırrı açmak gerek, deyip Sührab'a: Ey, aslanları yakalayan kement atmakta kılıç ve gürz kullanmakta usta pehlivan! Bizim adetimiz, bizim tuttuğumuz yolun usulü senin yapmak istediğin gibi değildir, bambaşkadır. Şöyle ki: Bir kimse savaşırken büyük bir pehlivan başını topraklara serip de sırtını yere getirdiği zaman birincisinde ne kadar düşman olursa olsun kafasını kesmez... Onu ikinci bir sefer tekrar yere serecek olursa o zaman hem aslan unvanını alır hem de düşmanının başını gövdesinden ayırmak hakkını kazanır... Bizde adet böyledir, dedi ve böylelikle o erkek ejderhanın pençesinden yakasını kurtarabildi... O delikanlı ihtiyar Rüstem'in sözlerine kulak verip dinledi. Rüstem'in gösterdiği cesaret ecelinin henüz gelmemiş olması ve kendi erkekliği bir araya gelince, Rüstem'i öldürmeye kıyamadı. Onu orada bırakarak, üzerinden ceylanların geçtiği bir ovaya geldi ve avlanmakla vakit geçirdi. Böylece savaştığı adamı unuttu gitti... Aradan epey bir zaman geçtikten sonra Human, tozu dumana katarak gelip Sührab'a savaşın durumu üzerine bazı sorular sordu. Sührab da ona Rüstem'in bulunduğu yeri ve kendisine söylediklerini anlatınca Human: Ey delikanlı! Yazıklar olsun sana! Sen anlaşılan canına susamışsın... Yazık senin şu boyuna bosuna, şu göğsüne, şu dizlerine ve ayaklarına... Tuzağına düşen bir aslanı kendi ellerinle kaçırmakla çok saçma bir iş yapmışsın... Bu işin sonucundan kendini koru... Bak bu yüzden savaş anında başına ne işler gelecek! Padişahın biri: küçükte olsa düşmanımı hor görme demiştir, dedi. Bunun üzerine Sührab büyük bir ümitsizliğe düştü üzüntü içinde şaşırıp kaldı. Fakat Hüman'a da şöyle söyledi: sen böyle düşünceleri de üzüntüleri de yüreğinden kaldır at! O yarın gelip de benimle savaştığı zaman onun boynunda tutsaklık

halkasını göreceksin, ona böyle söyledi ama kendisi de yüreği yaptığı işin üzüntüsü ve öfkesiyle dolu olarak ordugâha döndü... Beri yanda Rüstem ise Sührab'la savaştan kurtulduktan sonra yeniden bir dağ gibi kuvvetlendi. Bedenden çıkan bir ruhun tekrar bedene dönmesi gibi salına salına bir suyun yanına gidip biraz su içti, başını ve vücudunu yıkadı ve sonra, önce, Tanrısına yalvararak düşmana karşı zafer ve üstünlük diledi. Çünkü güneşin ve ayın başına neler getireceklerini ve üzerlerinde dönen şu feleğin günün birisinde başından külahını alıp almayacağını bilmiyordu... İşittiğime göre Rüstem'e bu duasından sonra Tanrı kadar kuvvet verdi ki yürürken ayağı üzerine bastığı taşların içine gömülmeğe başladı. Bu fazla kuvvet onu rahatsız edecek hale gelip de yolda onu yürütmeyecek gönlüne dilediğini yaptırmayacak bir dereceyi bulunca Rüstem onu biraz azaltması birazını geriye alması için yeniden Tanrı'ya yalvarmaya mecbur kaldı. Bunun üzerine tanrı da o dağ gövdeli pehlivanın kuvvetini biraz azalttı ama Sührab'la savaşacağı hatırına gelince korkudan yüreği titremeye başladı. Bu sefer de Tanrı'ya: Ey, Tanrım! Sen bana bu işte yardımcı ol, beni koru! İlk verdiğin kuvveti bana geri ver ey temiz Tanrı, diye yalvardı. Tanrı da ona önce azalttığı kadar kuvveti geri vererek dilediğini yerine getirdi. Rüstem, su içip duasını ettikten sonra yüzü sararmış ve yüreği endişeli olarak tekrar savaş alanına geldi. Sührab oradaydı kolunda kement ve yayla sarhoş bir fil gibi sağa sola koşuyordu, bağırıp çağırıyor bir aslan kükreyişi ile naralar atıyor, atıda sıçrayıp zıplayarak yeryüzünü birbirine katıyordu. Onu bu halde görünce Rüstem şaşırıp kaldı ve ona şaşkın şaşkın baktı çok üzüntülüydü, ne yapacağını şaşırmış bir halde onunla gireceği savaşın başını sonunu düşünmeye başladı. Sührab ise meydana gelip de onu görür görmez gençlik hevesi ile yüreği kabardı. Rüstem'e yaklaşıp ona şöyle bir baktıktan, gururla bir kere sürdükten sonra ey benim gibi bir aslanın pençesinden kurtulan, elimden kurtulduktan sonrada yine böyle karşıma gelmeye cesaret ettin? Söyle neden karşıma çıktın? Sen herhalde yolunu şaşırmış olmalısın dedi...⁵³

⁵³ Lugal, a.g.e., C.II., 398-407.

Katalog No	: 11, (Resim – 15)
Yaprak No	: 124 a
Minyatürün Konusu	: Dev Ekvan'ın Rüstem'i Suya Atması
Minyatürün Ölçüsü	: 27.3 x 22.2 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sol tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki ve üstteki beyitler üçer satırdan ibarettir. Gökyüzü koyu mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar görülmektedir. Resmin sol tarafında tepenin üzerinde açık yeşil tonlarda bir ağaç görülmektedir. Tepe açık pembe renktedir. Bitki örtüsü diğer minyatürlerde ki gibi zayıf bir biçimde resmedilmiştir. Sol tarafta ki ağacın alt kısmında sağ tarafa doğru bakan ve vücudunun yarısı görünen bir at iple yerdeki bir ağaca bağlanmıştır. Bu atın ön kısmında ise yine açık yeşil tonlarda yunar hatlara sahip diğer ağaçtan biraz daha büyük başka bir ağaç yer almaktadır. Resmin orta kısmında minyatürün konusunu oluşturan Dev Ekvan bir kayanın üzerine serili koyu lacivert renkte üzeri küçük çiçek işlemeli bir örtü üzerinde uyuyan Rüstem'i havaya kaldırdığı görülmektedir. Dev Ekvan koyu yeşil renkte bir bitki örtüsü üzerinde durmaktadır. Bunun hemen sağında ve solun iki küçük ağacın bulunduğu görülmektedir. Bu ağaçlardan devamında ise sol tarafta biraz daha fazla olmakla beraber açık mavi, açık pembe renkte kayalar yer almaktadır. Sol taraftaki kayaların üzerinde iki tane küçük yeşil ağaç sağ taraftaki kayanın ise en üst kısmında kahverengi başka bir ağaç yer almaktadır. Boynunda, kollarında, el ve ayak bileklerinde açık kahve renkte kolye ve bilezik gibi nesnelere görülmektedir. Dev Ekvan'ın ön kısmında koyu kahverenginde içinde üçü sol tarafa birisi sağ tarafa doğru yönelmiş dört balık ve bunlarla aynı hizada bir kaplumbağa görülmektedir. Minyatürün sol köşesinde suyun içinde ağzı açık bir biçimde sadece kafası görünen Simurg ise Dev Ekvan'a bakmaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : *“Ekvan, Rüstem'in uyumakta olduğunu görünce, yel gibi hızla geldi ve onun yattığı yeri çepçevre çevirerek Rüstem'i yakaladığı gibi ovoidan göklere kadar yükseltti. Rüstem, uyanıp da kendisini bu durumda görünce, telaşlandı, akılla dolu olan başı korku ile doldu. İçinden: “bana bu tuzağı kuran, o melun devdir! Artık, şu yüreğime de koluma da, kuvvetime de, kılıcıma da, gürzüme de elveda! Benim bu duruma düşmemle bütün âlem harap olacak ve Efrasiyab'ın istediği yerine gelecek... Bundan sonra ne Hüsrev kalır, ne Guderz, ne Tüs, ne Taht, ne taç, ne fil, ne de davul!” “Benim bu felaketim, bütün yeryüzüne kötülük getirecek. Bütün düşüncelerim altüst oldu. Bu melun devden benim intikamımı kim alacak? Ona kim denk olabilir ki?” dedi. Rüstem'in can korkusuyla titrediğini gören dev, ona: “Ey, fil gövdeli! Söyle, bakalım, şimdi seni bu boşluktan nereye atayım istersin? “Dağlara mı, sulara mı? İnsanlardan uzak olan nereye düşmek istersin?” diye sordu. Bu sözleri duyunca Rüstem, bütün dünyanın o melun devin elinde olduğunu anladı. İçinden: “En*

iyisi, ona vereceğim karşılıkta bir hile kullanmak...” “ Bu, nihayet, bir devdir; n yemin bilir, ne de verdiği sözde durur; kendisine söylenilenin aksini yapar. Beni suya at dersem, bu soysuz beni kaldırıp dağlara atar. Orada kıyamet başıma kopar, bütün kemiklerim kırılır. Onun için, beni suya atmasını sağlayacak bir hile yapmalıyım! “diye düşündükten sonra, devin sorgusuna karşılık olarak : “Bir Çin bilgini demiştir ki: canı suda çıkan bir kimsenin ruhu cennetin yüzünü göremez! Aman, ne olursun, sen de beni suya atıp balıkların kursaklarını bana kefen yapma! Dağlara at, ki aslanlarla böbürlers cesur bir insan pençesi görsünler!” dedi. Rüstem’in bu sözlerini duyunca Ekvan, bir deniz gibi homurdanarak, ona: “şimdi ben seni, iki dünyanın ortası olan yere atayım da gör! Ruhun düşkünlük içinde, topraklarda sürünsün ve öteki dünyaya gidemezsin!” diyerek, Rüstem’i derin bir suya attı. Yani, onun istediğinin tersini yaptı. Rüstem havadan suya düşer düşmez hemen keskin kılıcını çekerek, kendisine saldıran timsahlara sallamaya başladı. Timsahlar, ne yapacaklarını şaşırıldılar; gördükleri bu şiddetli dayanma karşısında darmadağın oldular. Rüstem, sol eli sol ayağı ile yüzerek, sağ eli ve ayağı ile kendini koruyordu. Bir an bile dinlenmeden, böylece tam bir savaş eri gibi davrandı. Eğer mertlik göstererek ölümden kurtulmak mümkün olsaydı, bu felek de Rüstem’e hiçbir şey yapamazdı. Fakat şu dönen felek işte böyledir; insana bazen bal yedirir, bazen de zehir... Rüstem, böylece, mertliği sayesinde kendini kıyıya atabildi. Karaya çıkıp da ovayı tekrar görünce. Kulunun hayatını felaketten kurtaran tanrıya şükürler etti. Biraz dinlendi; belinden kemerini çözdü. Bebr-i beyan zırhını çıkarıp çeşmenin başına koydu. Azgın aslan Rüstem, kemendi ve silahı kurduktan sonra, zırhını yeniden kuşanarak, evvelce uyuya kaldığı ve soysuz devin işi azıttığı yere geldi. Fakat orada atını göremeyince, yeryüzünü eline geçirmiş olan Rüstem, feleğe kızmaya başladı. Fena halde kızdı. Eğeri ve dizginleri eline alarak, can sıkıntısı içinde, atını aramaya koyuldu. Yitiğini bulmak için yürürken, biraz sonra, karşısına bir otlak çıktı. Burası, ormanlık, güzel bir yerdi. Her yanda sular akıyor, türlü türlü kuşlar ötüyordu. Efrasiyab’ın at sürülerine bakan çoban da, ormanın içindeki bir yerde uykuya varmıştı. Rüstem’in Rahş’ı da gelip, dev gibi, bu sürünün içine girmiş, olanca sesiyle kişniyordu... Rüstem onu görünce, padişahlara yaraşan kemendini atıp, kafasından yakaladı sırtından tozunu silkererek onu eğerledi ve bu işi baş arttığı içinde Tanrıya şükretti. Dizgini boyuna geçirerek üstüne bindi ve kılıcını çekti. Tanrının adı dilin de ve kılıcı da elinde olarak, oradaki bütün at sürüsünü önüne katıp götürdü. Atların seslerini duyup uyanan çoban, sersem bir halde, yanında bulunan atlıları çağırarak, hepsini hızla giden atlara bindirdi. Hepsi kementlerini ve yaylarını alarak, böyle kötü bir niyetle buralara kadar gelenin; bu otağa, bu kadar atların bulunduğu yere girmek cüretinde bulunan kim olduğunu anlamak ve bu iş yapan savaş aslanının derisini parçalamak için, olanca hızıyla, atlarını sürdüler. Rüstem, bu peşinde koşanları görünce, hemen keskin kılıcını çekip: “Ben, sam oğlu Destan’ın oğlu Rüstem’im! Diye aslan gibi kükredikten sonra; kılıçla, onların üçte ikisini öldürdü. Bu hali gören çoban, Hemen ters yüzüne dönüp, kaçtı... Geri kalanlarda kaçınca, Rüstem yayı kolunda, hızla onların arkalarından gitti.”⁵⁴

⁵⁴ Lugal, a.g.e., C.IV., 287-293.

Katalog No	: 12, (Resim – 16)
Yaprak No	: 134 a
Minyatürün Konusu	: Rüstem'in, Bijen'i Kuyudan Çıkarması
Minyatürün Ölçüsü	: 27 x 22.2 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit üçer satır, üstteki beyit ise dörder satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü koyu mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar görülmektedir. Resmin sol tarafında tepenin üzerinde acık yeşil tonlarda bir ağaç bulunmaktadır. Resmin sol tarafında ve tepenin arkasında dördü atlı olmak üzere on adet insan figürü görülmektedir. Bu figürlerden biri kırmızı bayrak taşımakta ve bu bayrağın küçük bir kısmı çerçeve dışına taşmaktadır. Tepenin orta kısmında cılız bir vaziyette açık yeşil tonlarda sol tarafa doğru yatmış bir ağaç yer almaktadır. Bu ağaç yine diğer minyatürlerde olduğu gibi tepenin arkasında ki insan figürleri ikiye ayırmış vaziyettedir. Tepenin arka kısmında ve sağ tarafta da yarım bir biçimde altı adet figür görülmektedir. Tepe açık pembe renkte ve bitki örtüsü zayıftır. Resmin orta kısmında ise Rüstem'in kuyudan aşağı doğru bir ip sarkıttığı görülmektedir. Kuyuda ki Bijen çömelmiş bir vaziyette ipi iki eli ile tutmuştur. Rüstem'in ön tarafında küçük bir ateş yanmaktadır ve bunun hemen altında kuyunun üzerini örten tabaka görülmektedir. Resmin sol alt tarafından yukarı doğru sıralanan sekiz adet atlı figür görülmekte, bunların önünde beyaz peçeli bir kadın figürü dikkat çekmektedir. Bu kadın figürünün alt kısmında ise yarım bir biçimde resmedilmiş iki farklı figür bulunmaktadır. Rüstem'in hemen arkasında tarafında, atı ve onu tutan baksa bir figür yer almaktadır. Bunların alt kısmında ise beşi atlı biri atsız altı figür görünmektedir. Bijen'in bulunduğu kuyu koyu lacivert tonlarda resmedilmiştir. Bijen'in üst kısmı çıplaktır. Altında ise mavi bir giysi görülmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : *“Rüstem, Rum zırhını giyerek iliklerini düğümledikten sonra, güneşin ve ayın sahibi olan Tanrı'nın katına çıktı ve ona sığınarak: “Bijen'i kurtarabilmem için Tanrı bana kuvvet versin ve kötülerin gözleri kör olsun!” dedi ve kahramanlarına, intikam almak için, kemerlerini bellerine bağlayıp hazırlanmalarını emretti. Bunun üzerine onlar da, hep birden, kayın ağaçlarından yapılmış olan eğerleri atlarına vurarak pençelerini savaşa hazırladılar. Rüstem de Rahş'ına bindi. Biri öne geçerek, hep beraber yola düştüler. Ağzı Ekva'nın taşı ile kapatılmış olan o keder ve felaket kuyusuna varınca, Rüstem, yanındaki yedi kahramana: “Atlarınızdan inmenin, şu taşı atıp kuyunun ağzını açmanın zamanı geldi!” dedi. Bunun üzerine ordunun bütün büyükleri atlarından inerek, kuyunun ağzını açmak için elleriyle taşa yapıştılar ama taş yerinden kıpırdamıyordu; bütün çabalamaları boşa gitti. O kadar uğraşıp kan ter içinde kaldıkları halde, kuyunun ağzındaki taşı yerinden oynatamıyorlar. Nihayet, erkek bir aslanı andıran Rüstem, atından inerek zırhının eteğini*

beline soktu. Tanrıdan kuvvet diledikten sonra, taşa elleriyle yapıştığı gibi onu kaldırıp Çin ülkesinin ortasına doğru öyle bir fırlatış fırlattı ki, şiddetinden, yeryüzü zangır zangır titredi. Bijen'in halini sordu çok üzgündü. Ona: "Şurada ki kötü zamanlarını nasıl geçirdin?" Bijen de kuyunun içinden : "pehlivan, bunca yolun zahmetine nasıl katlandın?" "sesini duyunca, dünyanın bütün zehirleri bana bal gibi geldi. İşte gördüğün gibi, benim evim barkım burası... Yerim demirden, göğüm de taştan!" "Burada öyle bir hale geldim ki çektiğim zahmetlerin ve uğradığım felaketin şiddetinden, şu iğreti dünyadan ümidimi kesmişim! " diye karşılık verdi. Rüstem: "Merhamet sahibi Tanrı, senin canına acıdı." "Ey güzel huylu ve akıllı Bijen! Şimdi, benim senden bir dileğim var. İntikam duygusunu yüreğinden uzaklaştır da, şu milat oğlu Gürgin'i bana bağışlayıver!" deyince Bijen: "E y, bana dost olan! Sen benim başıma gelenleri bilmezsin!" "Ey, aslan yürekli büyük adam! O milat oğlu Gürgin'in bana yaptıklarından haberin yok.." "şu kuyudan çıkıp da gözlerim dünyayı görünce, ben onun başına ne kıyametler koparacağım!" dedi. Rüstem: "Yok, eğer böyle kötü huylu davranırda benim sözümü dinlemezsen, ben de seni kurtarmaktan vazgeçerek atıma binip gider ve elin ayağın bağlı olarak bu kuyunun içinde bırakırım!" dedi. Rüstem'in bu sözleri Bijen'in kulağına gidince, kuyunun içinden bir feryattır yükseldi. Bijen : "bütün pehlivanların ve bütün ailemin, en talihsiz olanı benim! O Gürgin'in yüzünden başıma gelen kötülükleri bu güne kadar çektiğim yetmiyormuş gibi, şimdi de üstelik ondan hoşnut görünmem lazım. Peki, ona duyduğum kini de yüreğimden sildim işte!" diyordu. Bunun üzerine Rüstem kemendini sarkıtarak, onu kuyudan çıkardı. Bijen'in vücudu çıplak ve ayakları bağlıydı. Çektiği zahmetle erimiş, saçları ve tırnakları uzamıştı. Rüstem onun, bağlı bulunduğu paslı zincir yüzünden başından ayağına kadar kan içinde kaldığını, yüzünün sapsarı kesildiğini ve bütün vücudunun demir bağlar ve zincirler içinde kaybolduğunu görünce, bir feryat kopararak, hemen elini atıp o zincirleri ve demir bağları kopardı; halkaları ve ayağındaki kösteği açtı. Sonra da, oradan kalkıp, bir yanında Bijen, bir yanında Münije ile eve gitti. Üzüntüden bitkin bir halde bulunan iki genç, orada başlarından bütün geçenleri, Rüstem'e anlattılar. Rüstem, Bijen'in başının yıkanmasını emretti ve üstüne de yeni bir elbise giydirdi. Sonra Gürgin, Bijen'in yanına gelerek, önünde yerlere kapandı ve yüzünü gözünü yerlere sürdü. Kendisine evvelce söylemiş olduğu manasız sözlerden ve yaptığı kötülükten pişman olduğunu söyleyerek af diledi. Bunun üzerine Bijen de ondan intikam almaktan vazgeçti. Bundan sonra da kalkıp eşyaları develere yüklediler ve atlarını eyerlediler. Rüstem en seçme silahlarını kuşandı ve Rahş'ına bindi bütün öteki büyüklerde kılıçlarını çekip gürzlerini ellerine aldılar. Savaşa girer gibi, bütün gerekli hazırlıkları yaptılar. Her yerde ordunun gözcülüğünü yapan keskin akıllı Eşkes, ağırlıkların başında idi. Rüstem Bijen'e: " sen de Eşkes ve Münije ile beraber git!" "Ben, Efrasiyab'dan intikam almayı kafama koydum; onun için, bu gece bana rahat uyku ve yeme içme yok! Ben, bu akşam ve hem de sarayının içinde ona öyle bir iş yapacağım ki ordusunun bütün erleri yarın ona gülecekler! "Ama kuyunun içinde ve demirler arasında çok zahmet çektiğin için, sen tabii yorgunsundur. Bu sebeple, bu savaşa katılman doğru olmaz!" deyince Bijen: "Efrasiyab'tan benim intikamı mı almak için, bensiz gidilir mi hiç? Benim Bijen olduğumu ve her zaman ordunun önünde gittiğimi bilirsin. Ne olursa olsun, ben de sizinle gidip düşmanların kafalarını uçuracağım!" dedi."⁵⁵

⁵⁵ Lugal, a.g.e., C.IV., 417-423.

Katalog No : 13, (Resim – 17)
Yaprak No : 142 a
Minyatürün Konusu : Giv'in, Siyavuş'un Zırhını Bijen'e Vermesi
Minyatürün Ölçüsü : 27 x 22.4 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış, üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit üçer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü koyu mavi renkte, üzerinde küçük beyaz bulutlar görülmektedir. Resmin sol tarafında tepenin arkasından tepenin ön kısmına doğru yirmi tane insan figürü yer almaktadır. Bu figürlerden üçü atlıdır. Tepenin arka kısmındaki bir figür ise kırmızı renkte bayrak taşımaktadır. Resmin sağ tarafında ise sol taraftaki gibi tepenin arkasından, tepenin ön tarafına doğru sıralanmış onbeş tane insan figürü yer almaktadır. Minyatürün en sağ köşede birisi turuncu diğeri ise mor, yarısı beyitin altında kalmış vaziyette iki bayrak görülmektedir. Bu bayrakların ön kısmında ise deve üzerinde davul çalan birisi ve onun alt kısmında ise dört tane atlı figür bulunmaktadır. Resmin sağ ve sol yanında ki bu figür gruplarını yine orta üst kısımda yer alan ağaç görülmektedir. Ancak daha öncekiler gibi yuvarlak hatlara sahip olmayan bu ağaç koyu yeşil tondadır. Tepe ve yer açık pembe tonlardadır. Zeminde yer yer küçük kırmızı çiçekler görülmektedir. Ağacın alt kısmında birbirine neredeyse simetri olarak duran ok ve yaylar onun altında ise kılıçları bulunmaktadır. Ok ve yayların aşağısında ise birbiri ile güreşen iki figür görülüyor. Bu güreşen figürlerden sakallı olan diğeri figürü ayaklarından kaldırmış yere düşürmek üzere iken resmedilmiştir. Düşmekte olan figürün miğferi başından çıktığı görülmektedir. Güreşen bu figürlerin sağ ve sol alt tarafında ise onların atlarını tutan iki ayrı figürde yer almaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : *“Ordunun arasında gözden kaybolup gidince, Giv'in yüreği üzüntüden kabardı. Yüreğinin derdi ile gözlerinden kanlı yaşlar döktü, pişman oldu. Evlat derdinin ne olduğunu işte bundan anlamalı... Duyduğu acı ciğeri yaralı ve gönlü de kanlı olarak, hep başını göklere kaldırıp Tanrıya diyordu ki: “ Ey, yeryüzünün sahibi! Şu gönlü yaralıya baksan, onu görsen yeridir!” “yüreğimi Bijen'in derdiyle yakma, kirpiklerimden dökülecek yaşlarla ayaklarımı çamurlara batırma! Onu sen yine bana bağışlayıver; zamanın kötülüğünü onun canından uzaklaştır!” Böylece, pehlivanın gönlü tasalandı; genç oğlunun giriştiği işten ötürü, yüreği kanla doldu. Kendi kendine: “onu boş yere, hırpaladım. Ne ettim de, istediğini önüne koymadım!” “ Ona Hüma'ndan bir kötülük geldikten sonra, bana kılıcın, da kemerin de, zırhın da ne lüzumu var? İşte şimdi, üzüntü içindeyim; gönlüm onu görmek isteğiyle, gözlerimde yaşla dolu...” Derken hemen oradan kakarak, bir toz gibi hızla savaşa alanına, oğlunun yanına gitti ve ona: “ ne diye, bizi böyle üzüyorsun? Uslu uslu oturacağın yerde, kızgınlığa kapılıyorsun. “Savaş sırasında, denizden çıkan azgın bir timsaha bir karayılan ne kadar kendini gösterebilir?” “parlak güneş kaybolduktan sonra, ay ne kadar parıldayabilir? Şimdi, ne diye, benim sözümden çıkarak, Hüman'a doğru koşuyorsun?” “Kendi aklını beğeniyorsun ama nasıl bir işle karşılaşacağını bilmiyorsun!” deyince, Bijen de ona: “Ey, kahraman babacığım! Yüreğimi, Siyavuş'un intikamının almaktan vazgeçirmeye*

uğraşma! Senin Hüman dediğin ne tunçtan, ne de demirdendir; ne azgın bir fil, ne de bir Ehrimen'dir. O savaş eri ise bende savaş peşinde koşan biriyim. Senin talihine yemin ederim ki ondan yüz çevirmem! Zaman, yeryüzünün sahibi olan Tanrı'nın elindedir. Yok, alnımda ki yazı başka türüdür de, başıma bir iş gelirse, sana yaraşan, üzülmemek, yüreğini dertle doldurmaktır!" dedi. Giv, bir aslan gibi savaşmak için, beline kemerini kuşanmış olan kahraman oğlunun bu sözlerini duyunca, yürük atından aşağı inip onu da, Siyavuş'un zırhını da kendisine vererek: "mademki muhakkak savaşmak istiyorsun, mademki arzun aklına üstün geldi, o halde insanı muradına eriştiren ve atında ki iken yeri altüst edecek olan şu ata bin!" "Mademki Ehrimen'le savaşacaksın, silahlarım da işine yarar!" dedi. Bijen, babasının atını ayağının dibinde görünce, kendi atından bir rüzgâr gibi onun üstüne atladı ve Siyavuş'un giydiği zırhı da sırtına geçirerek onu kemerinin üstünde düğümledi. Böylece padişahlara yaraşan o atın üstüne bindikten, beline kemerini kuşanıp eline gürzünü aldıktan sonra, ordudan, ağzı laf yapan ve iyi Türkçe bilen birini de seçti ve Siyavuş'un intikamını almak için beline kemerini kuşanmış olarak bir pars gibi ortaya atıldı. Bijen, Hüman'ın üzerinde ki zırhı parıltısından bütün ova ışılıyordu ve bu zırhın altında bir fiil saklıydı... Bijen, tercümana, onunla konuşmasını buyurdu. Tercüman da, o kötü düşünceliye bağırarak: "Eğer savaşmak istiyorsan yeniden geriye dön. Çünkü Bijen de seninle savaşmak istiyor ve "sana diyor ki : "Ey, savaş görmüş binici! Şu çayırılıkta, ne diye atını koşturup duruyorsun?" "Senin yüzünden Efrasiyab'a bir kötülük gelecek olursa, bundan Turan ülkesi sana lanet edecektir. Sen intikam almaya niyetlenmişsin ve kötü huylunun birisin! Anlaşılan, Turan'da, senden daha günahkâr olan yok." "Tanrıya şükürler olsun ki seni şu meydanında karşıma getirdi! Mademki intikam almak için kanın kabarıp duruyor, o halde o hızlı koşan atının dizginini çevir de, ovada olsun, dağda olsun, nerede istersen, ortasında beraberce dönebileceğimiz bir savaş yeri seç! Eğer iki ordunun safları arasında yer ve ad arayacak olursan, dost düşman, herkes seni görmüş ve kahramanlar arasında seni beğenmiş olur!" dedi. Hüma'n, bu sözleri duyunca, kakhaha ile gülerken, şöyle karşılık verdi: "Ey, talihsiz! Bakıyorum, kendine pek güveniyorsun... Herhalde gövden başından bıkmış usanmış olacak! Seni ordunun yanına öyle bir yollarım ki Giv senin haline yanar yakılır! Şimdiye kadar senin soyundan birçoklarına yaptığım gibi çok geçmeden, senin de başını gövdeni ayırırveririm! "şimdi, benim pençeme, selvi dalında dururken kartalın pençesine düşen bir sülün gibi düşeceksin! "Kanatların pençeme geçince ve kanlarının içine gömülünce, gözlerinden kanlar akıtarak feryat edeceksin! Fakat ne fayda ki gece yaklaştı. Haydi, git de gecenin karanlığına şükret! Ben şimdi, ordunun yanına dönüyorum. Sabahleyin erkenden, komutanın yanına vardıktan sonra, hemen buraya gelerek, seninle savaşacağım! Bijen de ona şu karşılığı verdi" " Haydi, git! Senin gibi ehlimenin yeri kuyunun dibi olsun! Fakat yarın, savaş yerine geldikten sonra, bir daha böyle geriye dönüp dene ordunu görebileceksin, ne de Padişahını! Kafanı öylesine koparacağım ki, bir daha ordunu düşünemeyeceksin! Bunun üzerine, gecenin karanlığı içinde, o savaş çölünü geçerek oradan döndüler. Böylece Pehlivanlar, arasında her ikisi de yücelerek, kendi karargâhlarına vardılar. Bütün geceyi, savaşmak için duydukları sabırsızlıkla, üzüntü ve korku içinde geçirdiler."⁵⁶

⁵⁶ Lugal, a.g.e., C.IV., 510-515.

Katalog No : 14, (Resim – 18)
Yaprak No : 160 b
Minyatürün Konusu : Rüstemin Sührab'la Savaşması
Minyatürün Ölçüsü : 27 x 21.6 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sol tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit üçer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü koyu mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar görülmektedir. Minyatürün sol tarafında tepenin gerisinden tepenin önüne doğru sıralanmış dördü atlı toplam on insan figürü yer almaktadır. Bu figürlerin elinde biri sarı diğeri kırmızı iki bayrak görülmektedir. Bayraklardan sarı renkte olan çerçeve dışına taşmıştır. Koyu pembe tondaki tepenin orta kısmında yuvarlak hatlara sahip koyu ve açık yeşil renkte bir ağaç görülmektedir. Ağacın sağ üst kısmında, tepenin arkasında oniki adet insan figürü sıralanmıştır. Bunların ikisinin elinde çerçeveden dışarı taşmış durumda üçgen kırmızı ve açık mavi tonlarda iki bayrak yer almaktadır. Ayrıca deve üzerinde davul çalan bir figür diğer figürlere nazaran daha yüksekte resmedilmiştir. Sağ taraftaki bu figürlerin alt tarafında biri atlı iki figür görülmektedir. Resmin orta kısmında ise altı adet atlı figürün birbiriyle savaştığı görülmüyor. Bunlardan birisi atın üzerinden düştüğü anda resmedilmiştir. Resmin sol alt kısmında ise beş adet atlı figürün birbiriyle savaştığı görülmektedir. Bunlardan soldan ikincisinin kalkanı bulunmaktadır. Bunlardan bağımsız olarak sağ orta kısımdan başka bir figürün bu figürlere ok attığı görülmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : *Sührab, annesinin Rüstem hakkında verdiği bilginin yanlışlığına şaşıtı ve hemen mızrağını kaparak savaş meydanına yürüdü... Savaşmak için dar bir meydan seçtiler ve orda kısa mızraklarla dövülmeye başladılar. Ellerindeki mızrakların saplarıyla uçlarındaki demirler kırılıp dökülünceye kadar dövüştüler ve sonra atlarını sola doğru çevirerek, Hint kılıçlarıyla birbirlerine giriştiler. Kılıçların çarpışmasından kıvılcımlar saçılıyordu. Derken, ellerindeki ellerinde ki kılıçlarda parçalandı... Bu bir savaş değil adeta bir kıyametti... Bu sefer, ellerine o ağır gürzleri alarak, tekrar birbirlerine giriştiler. Vuruşlarının şiddetinden, gürzler eğildi; atları sendelemeye ve kendileri de yorulmaya başladılar. Kendilerinin ve atlarının üzerindeki zırhlar paramparça olup döküldü. Nihayet atlarda üzerlerindeki pehlivanlarda adam akıllı yorulup dermandan kesildiler; elleri ayakları kıpırdamaz bir hale geldi... Vücutları kan ter içinde kaldı, ağızları toz toprak doldu, dilleri susuzluktan parçalandı... Baba keder oğulda zahmet içinde birbirlerinden ayrıldılar. Ey, felek! Senin işlerine şaşırılmamak imkansız... Yapanda sensin, bozanda sensin! Savaş sırasında bu pehlivanların hiç birinde ne sevgi nede merhamet vardı... Akılları kendilerinden tamamıyla uzaklaşmıştı... Denizdeki balıktan tut çöllerdeki yaban eşeklerine varıncaya kadar, yavrusunu tanımayan hayvan yoktur. Fakat insan, bir kere gözü kızdırmıydı oğlunu bile düşmandan ayırt edemez. Rüstem: Ben timsahın bile böyle savaştığını görmedim. Ben Ak devle yaptığım savaşa bile değer vermemişken, bugün gözüm yıldız ümidim kırıldı. Büyük pehlivanlar arasında henüz adı bile geçmeyen bir gencin karşısında ve iki ordunun meraklı bakışları önünde savaşmaktan yoruldum ve geri çekilmeğe mecbur kaldım diye düşünüyordum. Her iki pehlivanın atları savaşın zahmetinden usanınca. Yere inip yaylarını kurarak,*

birbirlerine ok yağdırmaya başladılar. Üzerlerinde zırh, kaftan veya böbür postu olmadığı halde ne oktan nede okun temreninden bir zarar görmediler. Her ikisi de ümitsizliğe düşmüştü... Can sıkıntısı içinde, bu sefer de, kemerlerine yapıştılar. Savaş gününde kızınca Rüstem, yerlerindeki kara kayalara yapışsa, söker atardı. Fakat bir biçime getiripte Sührabı kemerinden yakaladı ve onu kaldırıp yere vermek istediği halde, Sührab banamısın bile demedi ve Rüstem bu hünerlerinden de başarı gösteremeyerek elini onun kemerinden çekmeye mecbur kaldı. Sührab'ın belindeki kuvvete ve dayanıklılığa şaşmıştı... Savaştan usanan ve yılan bu iki aslan, yorgun argın birbirlerinden yine ayrıldılar. Derken Sührab atının eğerinde asılı duran ağır güzünü eline alıp, atını ayaklarıyla sıkıştırarak yerinden oynattı ve Rüstem'in omzuna güzünü şiddetli bir şekilde indirdi. Rüstem'in omuzu fena halde acıdı ama cesareti sayesinde olanca gücünü harcayarak bu acıya dayanarak sesini çıkarmadı. Sührab gülerek: Ey atlı! Dedi. Sen benim gibi yiğitlerin vuşlarına dayanacak adam değilsin altındaki atın eşekten farkı yok. Karşıdaki pehlivanın elleriyse sandığından daha kuvvetlidir. Bir ihtiyarın selvi gibi boylu poslu da olsa genç bir adamla savaşması manasızdır dedi. Gözleri birbirinden yılan ve bitkin bir hale gelen kahramanların başına savaş meydanı dar oldu. Istarap içinde birbirlerinden ayrılınca, Rüstem bir nara atarak Turan ordusunun Sührab'da hızlı koşan atının dizginlerini koy vererek İran ordusunun üzerine saldırdı. Onun bu saldırısıyla koyun sürüsüne kurt dalmış gibi küçüğü de büyüğü de darma dağın oldu. Bu hal Rüstem'i kötü düşüncelere düşürdü. Vücudunu kollarını ve pazılarını savaş elbisesiyle kuşatan Savaş işlerinde bir çok hünerleri olan ve yeni türeyen bu Türk ten Padişah kavuza bir zarar geleceğini düşündü. Yüreği korku içinde kalkıp ordugâhına döndü. Sührab'ı kendi ordusunun ortasında yerleri İranlıların kanlarına boğmuş, Avdan zafer sarhoşluğuyla dönen aslan gibi mızrağının ucu elbisesi ve elleri kana bulanmış savaşırken görünce çok üzüldü ve azgın bir aslan gibi coşup bağırarak ona; Ey insan kanına susamış Türk İran ordusunun erleri sana neyaptı da tutun bu kötülüğe el uzattın. Koyun sürüsüne dalan kurt gibi İran ordusuna saldırdın dedi. Sührab da ona Hiçbir suçları olmadıkları halde seninle savaşmak istemedikleri halde Turan ordusunu erlerine saldıran sensin. Onlardan sana saldıran veya bahane arayan odlumu ki? Dedi. Bunun üzerine Rüstem: Artık ortalık karardı... Yarın güneş yeryüzünü aydınlatan kılıcı görür görmez, Şu meydanda hem darağacı hem de padişah tahtını kurulmuş olarak görürüz. Yeryüzü ancak kılıcın vereceği hükme boyun eğer. Ey pazıları kılıca ve oka alışık olan kahraman sen çok yaşa! İntikam kılıçlarımız elimizde olarak bu akşam artık dönüp gidelim de bakalım yarın yeryüzünü aydınlatan tanrının iradesi nasıl belirecek? Dedi. Hava karardığı için, böylece Rüstem'le Sührab birbirlerinden ayrıldılar. Gökler bile Sührab'ın başarısına şaşıp kaldı.⁵⁷

⁵⁷ Lugal, a.g.e., C.II., 384-389.

Katalog No : 15, (Resim – 19)
Yaprak No : 167 a
Minyatürün Konusu : Efrasiyab'ın, Rüstem'in Peşine Düşmesi
Minyatürün Ölçüsü : 27 x 22 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit ikişer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü koyu mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar görülmektedir. Minyatürün sol üst tarafında on tanesi tepenin gerisinde biri ise atlı bir vaziyette tepenin ön kısmında olmak üzere onbir tane insan figürü görülmektedir. Tepenin gerisinde atlı iki figür görülmektedir. Bunlardan birisi kırmızı renkte bir bayrak taşımaktadır. Açık mavi tondaki tepenin ortasında yuvarlak ve açık yeşil tonlarda ağaç yer almaktadır. Bu ağacın sol alt tarafında yan yatmış küçük başka bir ağaçta bulunmaktadır. Resmin sağ üst tarafında ve tepenin gerisinde dokuz adet insan figürü yer almaktadır. Bunlardan biri ağaca elini yaslamış şekilde görülmektedir. Başka bir figür ise elinde kırmızı üçgen bir bayrak taşımaktadır. Bu bayrak minyatürün çerçevesinden dışarı çıkmıştır. Sağ tarafta ki bu figürlerin ve tepenin önünde ise iki tane atlı figür yer almaktadır. Resmin ortasında büyükçe nakş edilmiş Efrasiyab'la Rüstem atlarının üzerindedirler. Efrasiyab'ın atının önünde bulunan figür, atın dizginlerinden tutmaktadır. Rüstem'in ise atının önündeyse sol tarafa bakan başka bir figür yer almaktadır. Resmin sol alt kısmında ise atlar üzerinde bulunan yedi adet, sağ alt köşede ise yine atlar üzerinde bulunan altı adet insan figürü görülmektedir. Resmin alt orta kısmında yerde ölmüş halde bulunan oniki adet insan figürü dikkat çekmektedir. Bu figürleri bazılarının gövdesi vücudundan ayrılmış vaziyettedir ve etraflarında savaştıkları kılıçları kalkanları ve okları bulunmaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : *“Güneş dağların tepesinden görünürken, Turanlı süvariler de yüklerini bağlayıp hazırlandılar. Şehir baştanbaşa birbirine girmiş, her yandan bir kıyamettir kopmuştu. Savaşçıların naralarıyla kulaklar sağır oldu. Hepsi de kemerlerini kuşanıp, Efrasiyab'ın kapısına gelerek sıra sıra dizildiler. Turan'ın bütün büyükleri de, kemerleri çözümlük olarak, başlarını yere koydular: “Biz artık ne söyleyeceğimizi şaşırırdık. Bu işe ne yapmalı? Bijen'in karşısındaki savaşta uğradığımız bu bozgunluk, kıyamete karda, üzerimizde bir leke olarak kalacak. “Artık, İran'da bizi erkekten saymayacaklar; bize, silahlı bir kadın sürüsü gibi bakacaklar!”” dediler. bu sözleri duyan Efrasiyab, bir kaplan gibi kükreyerek, bu lekeyi temizlemek için hemen savaşa hazırlanmasını emretti. Bu felaketten şaşkın bir hale gelen Pirana da, davulu hazırlamasını buyurdu. Bunun üzerine Padişahın sarayının kapısında tunç borular çalındı ve turan ülkesinde bütün ordu savaş için ayaklandı. Pehlivanlar, sarayın önünde, sıra sıra dizildiler. Boruların ve Hint çingiraklarının sesleri havaya yükselirken, Efrasiyab da, Turan'dan İran üzerine yürümek üzere, büyük bir ordu hazırladı. Böylece, yeryüzü denize döndü. Gözetleme yerindeki İranlı gözcü, deniz gibi her yeri kaplayan bir ordunun gelmekte olduğunu gördü. Hemen koşup Rüstem'e giderek: “haydi hazırlan, Turan'dan öyle bir ordu geliyor ki, atlıların kaldırdıkları tozlarla, bütün yeryüzü karardı! Diye haber verdi. Rüstem: “onlardan bir korkumuz yok. Biz, onların pençelerini yerle bir ederiz.” “Haydi, Münije ağırlıklarla gitsin, siz de savaş elbiselerinizi giyinin!” dedi. Sonra bir yere çıkıp oradan bakarak, gelen büyük orduyu gözden geçirdi ve azgın bir aslan gibi bağırarak, o yiğit binici Rüstem şu meseli söyledi: “Tilki, hiç aslanla pençeleşebilir mi?” savaşçı pehlivanlara da: “Bugün savaş muhakkaktır!” “Demirleri eriten kılıçlar, mızraklar*

ve öküz başı biçimindeki gürzlerle ortaya atılarak, Bütün savaş hünerleri ortaya konulmalı ve bu meydanda Turanlılardan intikam alınmalı!” deyince, borular çalınmaya başladı. Rüstem de Raş’ına bindi ve Düşman ordusu görünür görünmez, ordusunu dağdan ovaya çekti. Her iki taraf, böylece, erlerini o geniş meydana getirip demirden bir kale gibi saflar kurdular. Rüstem savaş yerini öyle bir düzenledi ki atların kaldırdığı tozlardan yeryüzü karardı. Eşkes Güstehem ve diğer pehlivanlar sağda; Rehham ve Zenge de solda yerleşerek, zaferi tam olarak sağlamış oldular. Rüstem’le Bijen de, ordunun dayanağı olmak ve pehlivanları korumak için, ortada yer aldılar. Kahramanların kılıçlarından, ordunun önünde, sanki bir Bistun dağı meydana gelmişti. Rüstem’in komutasında ki bu orduyu görünce, Efrasiyab’ın canı sıkıldı. Erlerine, savaş zırhlarını giyerek, hemen savaşa girişmelerini buyurdu. O da ordusunu savaş düzenine koydu. Bunun üzerine, hava morardı ve erlerin çokluğundan yeryüzü görünmez oldu. Efrasiyab, ordunun soluna Piran’ı, sağına da Hüman’ı yerleştirdi. Ordunun merkezini de Gersiyuz’a bıraktı. Kendisi de, her yeri gözden geçirmeye koyuldu. Beri yandan da, demirden silahlara gömülmüş olan Rüstem, kara bir dağ gibi, ordusunun dört bir yanını dolaşıyordu. Efrasiyab’a: “Ey, uğursuz talihli Türk! Sen tacın ve tahtın ayıbısın! Hem savaş binicilerine yaraşan bir yüreğin yok, hem de savaş erlerin karşısına çıkmaktan utanmıyorsun!” “ İntikam almak için, daha ne kadar zaman, böyle karşıma çıkacak, erlerin ve atlarıyla yeryüzünü kaplayacaksın? Yanındaki kahramanlar savaşırken, her zaman, ben seni kaçar gördüm.” “Sen, eski zamandan kalmış olan şu atasözünü hiç duymadın mı: “Bütün yıldızlar bir araya gelse güneşin ışığını saçamazlar ve bir aslan bir ova dolusu yabaneşeginden korkmaz.” “Bir yabankeçisi, istediği kadar kuvvetli olsun, kurdun daha pençesinin adını duyunca ödü patlar.” “Tecrübe ile ne tilkiler kurt olabilir, ne de yabaneşekleri aslanların pençelerine karşı koyabilirler.” “Senin gibi hafif akıllı bir adam da padişah olamaz. Çünkü olsa da, günün birinde nasıl olsa padişahlık elinden gider. “sen bugün bu ovada, canını da tenini de elimden kurtaramayacaksın!”” dedi.”⁵⁸

⁵⁸ Lugal, a.g.e., C.IV., 427-432.

Katalog No : 16, (Resim – 20)
Yaprak No : 172 a
Minyatürün Konusu : Çin Hakanının Tutsak Olması
Minyatürün Ölçüsü : 27 x 24 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit üçer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü açık mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar görülmektedir. Minyatürün sol tarafında ve tepenin arka kısmında dokuz adet insan figürü bulunmaktadır. Bunlardan ikisinin elinde biri kırmızı diğeri mor ve etrafı sarı renkte çevrilmiş çerçevenin dışına taşan bayrak yer almaktadır. Bu figürlerden ikisi kalkanlı, ikisi ise borazan çalmaktadır. Borazan çalan figürlerden birisi atlıdır. Minyatürün sağ tarafında tepenin gerisinde ise beş tane insan figürü görülmektedir. Bunlardan birisi borazan çalmakta, ikisi ise çerçeveyi taşıyan sarı ve açık pembe renkte iki bayrak taşımaktadır. Ayrıca açık sarı renkteki tepenin bitki örtüsü zayıftır. Minyatürün orta kısmında birbirlerine doğru bakan at üzerinde iki insan figürü görülmektedir. Bunlardan solda ki kalkanlı, diğeri kalkansız olduğu görülmektedir. Ayrıca bunların ellerinde mızraklar yer almaktadır. Minyatürün sol orta kısmında ise sekiz tane atlı figür görülmektedir. Bunların ellerinde mızrakları bulunmakta ve önlerinde küçük açık yeşil renkte bir ağaç görülmektedir. Aynı hizada minyatürün sağ tarafında ise üzerinde kırmızı ve açık pembe renkte küçük üçgen bayrakların bulunduğu mızraklar göze çarpmaktadır. Bu savaşçı figürlerden birisinin kalkanı bulunmaktadır. Bunların hemen ön tarafında ise şaha kalkmış bir at ve üzerinde bir figür görülmüyor. Bu figür su da bağlı olarak bulunan başka bir figürü çekmeye çalışmaktadır. Koyu yeşil ve kirli görünümlü bu suda dokuz tane balık iki tanede yılan görülmüyor. Ancak bu balık ve yılanlardan farklı olarak resmin solunda pembe, sağında ise mavi tonlarda farklı iki balık dikkat çeken ayrı bir husustur.

Resim - Metin İlişkisi : *Rüstem'in bu sözlerini duyunca, Çin Hakanı fana halde kızarak, ona sövmeğe başladı: Ey alçak! Senin İran'ına da padişahına da milletine de lanet olsun! Aklınca, benim gibi bir hakanı tutuk mu alacaksın? Senin gibi dünyada herkesten alçak ve Sistan'lı bir herif, Çin hakanını yanında bir er gibi kullanmak istiyorsun ha! Deyince, savaş yeniden kızışarak, oklar yağmur gibi, güz yağmuruna tutulmuş yapraklar gibi yağmağa başladı. Hava okların uçlarında ki kartal tüyleriyle doldu. Böyle savaşı rüyasında görmemişti. Bu ok yağmurunu görünce Güderz, Rüstem'in bir zarara uğramasından korktu. Rehama Haydi durma, yanına iki yüz atlı alıp atını sür. Çaç yaylarınızı ve kayın ağacından yapılmış oklarınızı alarak, Rüstem'in arkasını koruyun dedikten sonra Giv'e dönerek: Haydi sen de erlerini sür ve şu ovada bir tane düşman bırakma! Duracak dinlenecek zaman değil... Sağa doğru gitte bak bakalım o Piran ve Human neredeler. Bak şu Rüstem'e Hakanın önünde yerle göğü birbirine nasılda katıyor. İntikam alma gününde ondan nefret eden göze lanet olsun! Dedi. Bunun üzerine Rehham, bir pars gibi koşup Rüstem'in arkasına geçti. Rüstem ona Atımın savaştan yorulmasından korkuyorum. Yorulacak olursa da yere inip yaya olarak savaşmaya mecbur kalacağım. Şu orduya bak hele Karınca sürüsü müdür nedir. Sakın fillerle filcilere saldırayım deme çünkü onları sağ olarak Hüsrev'e götürüp ona Şengan'dan Çin'den bir hediye sunmuş olacağız! Dedikten sonra Turanlara seslenerek Siz Türklerle Çinlilere şeytanlar eş olsun! Ey zavallılar! Ey talihsizler! Ey başları dertten kurtulamayanlar! Siz Rüstem'in bu savaş alanına geldiğini hiç mi duymadınız? Kafanızda hiç mi akıl yok Rüstem öyle bir pehlivandır ki ejderhaları bile hiçe sayar Savaş gününde filler saldırır. Hala benimle savaşmaktan yorulmadınız mı size gürzden ve oktan başka hediyem de yok dedikten*

sonra atının terkisinde asılı duran kangal kemendini açtı kemendin üzerine hazırladı ve atını sürerek öyle naralar attı ki ejderhaların bile kulak zarları patladı. Kemendini attığı yerde ne kadar düşman varsa hepsini birden temizliyordu. Zaten maksadı, Çinlileri ezmektir. Kolundaki kemendi ile ve kızgınlıktan çatılmış kaşlarıyla sağa, sola hücum ediyordu. Nerede büyük bir pehlivan görse intikam almak için, kendini atarak onu atından aşağıya yuvarlıyordu. Bu savaşta komutan Tus da boru ve davul seslerini ta bulutlara kadar yükseltiyordu. Onun elini bir İranlı bağlayarak ovadan dağa doğru alıp götürdüğünü gördü. Derken, gözüne yüksek bir dağın üzerinde elinde kementle duran bir fil ilişti. O, kemendi ile karabulutlardan kartalları avlayıp aşağı indiriyor yıldızlarla ay onun bu kuvvetine hayran hayran bakıyordu. Hakan onu görünce artık bütün ümidini kesti. Hemen ordusundan Farsçayı iyi bilen bir pehlivan çağırdı. Ona; haydi şu aslan yaradılışlı pehlivanın yanına git de şöyle söyle. Savaşta bu kadar şiddet gösterme! Savaştığın şu Çinli şekli, çağanlı ve Verhlilerin bu intikam savaşıyla hiçbir ilgileri yoktur. Yine bu savaşa katılan Çin Padişahıyla ve haltan padişahı gibi yabancı adamlarla da senin bir alıp veremeyeceğin olamaz. Bu savaşı açan sadece suyu ateşten ayıramayacak kadar aciz olan Efrasiyab tır. Dünyayı başına toplayıp onların oylarıyla savaşmağa kalkışan odur. Evet, Dünyada ün kazanmak ve muzaffer olmak istemeyen yoktur. Ama elbette ki barış savaştan hayırlıdır. Bu elçi kafası söyleyecekleriyle, yüreği üzüntü ile dolu olarak kalkıp Rüstem'in yanına gitti. Ona Ey savaşa doymayan yüce kahraman! Artık savaş sona erdi; artık zevkine bak! Senin Çin hakanı ile geçmişte hiç alış verişin yoktur. Nasıl olsa savaş bitti. O savaştan vazgeçip döner, giderse sende onun peşini bırakiver artık. Kamus senin elinde can verdi. Birçok pehlivanın kafaları yerlere yuvarlandı. Dedi. Rüstem bundan sonra: Turanların fildişi tahtı, tacı ve filleri benim olmalıdır! Siz İran'a her yeri yakıp yıkmak için ve her şeyi yağma etmek için geldiniz herhalde şimdi ne diye böyle gevezelik edip duruyorsunuz? Hakan ordusunun benim elime düştüğünü ordunun gayretinin bana bağlı bulunduğunu pekala biliyor. Durum böyle olduğuna ve bende ona hayatını bağışlayacağıma göre o buna sevinmeli ve fildişi tahtını tacını gerdanlığını ve filleri bana vermelidir! Dedi. Elçi: Ey Rahş'ın sahibi henüz ovadan dolaşan ve ele geçmemiş ceylanın canını bağışlamaya kalkma! Savaş ovası henüz filler ve erlerle doludur ve Hakan da hazineleri ve tacı ile olduğu yerdedir! Zamanın sonunda ne göstereceğini ve savaşta kimin galip geleceğini kim bilir? Dedi. Rüstem onun bu sözlerini duyunca atını sürerek: Taçlar bağışlayan azgın aslan Kemendi kolunda bağlı gezen Rüstem pehlivan benim! Öğütler vererek beni aldatmağa kalkışmakta ne demek? Çin hakanı beni kemendimi ve azgın pazılarımı görünce ister istemez canından bezerek teslim olmak isteyecektir. Dedi ve kemendini açıp ortaya atıldı. Onun yeniden birçok atlıların Kaflarını kemendine aldığını gören Çin hakanı ak filinin üstüne bindi. Gerçekten canından bezmiş gibiydi. Demirden fil çubuğu ile filin başına vurarak nisan bulutları gibi gürleyen bir nara attıktan sonra savaş harbisini eline alıp keskin pençeli Rüstem'in üzerine fırlattı Böyle yaparak Rüstem'i yere devirip başını ele almak istedi. Fakat harbi Rüstem'e hiç tesir etmedi ve Rüstem kemendini fırlatıp attı. Kemendin Rüstem'in elinden çıkmasıyla Çin hakanını başı ilmeğe girmesi bir oldu. Rüstem onu filden alıp yere vurdu. Sonra gelip hakanın ellerin bağladılar. Rüstem yaya olarak filsiz, taçsız, tahtsız ve mahfesiz ta Şehd ırmağına kadar götürdükten sonra, onu Tus'un bekçilerine teslim etti. Bu zafer üzerine şenlikler yapıldı, davul sesleri göklere kadar yükseldi. İşten bu yalancı dünyanın hali böyledir: İnsana bazen yokuş çıkartır bazen iniş indirir. Şu dönen felek, oldum olasıya hep böyledir. İnsana bazen sevgini balını yedirir, bazen de savaşın zehrini... Kimini göklere çıkarır kimini de düşkün bir halde yerin dibine geçirir. Kimin ta ayın bulunduğu yerden kuyunun dibine indirir, kimini de kuyunun dibinden alıp ta ayını bulunduğu yere çıkarır. Kimini yüceltip padişah kimini de denizin dibine balıklara yem yapar. Ey dünyayı yaratan! Senin bu birbirine uymayan görünüşlerin, ne birini sevdiğinden nede ötekini sevmediğindedir. Bunlar bizim

*anlayamadığımız bir hikmetin sonucudur. Yeryüzünde bütün felaketler de saadetlerde senden Senin ne olduğunu ben nerden bileyim? Sen ne isen osun...*⁵⁹

Katalog No : 17, (Resim – 21)

Yaprak No : 184 b

Minyatürün Konusu : Rüstem'in İran'a Dönmesi

Minyatürün Ölçüsü : 27 x 21 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sol tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit ikişer satırdan oluşmaktadır. İlk satır düz ikinci satır ise çapraz vaziyette yer almaktadır. Gökyüzü açık mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar yer almaktadır. Sıralı iki farklı tepe görülmektedir. Bunlarda geride olan mor, öndeki tepede sarı tonlardadır. Mor renkteki tepenin arka kısmında onyeddi figür görülmektedir. Tepenin sağ tarafında ki ağaç yuvarlak bir formdadır. Resmin orta kısmında bulunan figür bir eliyle Simurgun kafasından tutmuş diğer elindeki bıçakla Simurgun kafasına doğru hamle yapmaktadır. Mavi tonlardaki Simurgun bir ayağı ve kuyruğu mavi yapraklı bir ağacı tutmakta, diğer bir ayağı ise mor renkteki bir kayanın üzerindedir. Bunların sağ tarafında ise resmin alt kısmında ayakta elinde kırmızı bir bayrak turan figür ve onun üst kısmında ise at üzerinde yer alan dokuz figür görülmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : *Rüstem mübitlerin sözleri karşısında, kendi durumundan utanarak, İran'a gitmek için kesin kararını verdi. Turan Ovası'ndan sürülerle atlar ve her yandan padişaha yaraşan on bin köle ve cariye getirtti. Ceylan göbekleri samur sincap, kakım, kimal ve bor postları hazırlattı. Erkek fillerin sırtları bu kokular değerli postlar, altın ve gümüş yükleriyle dolmuştu. Bunlardan başka taht, taç silah, kılıç, gümüş hazineleri, elbiseler ve yaygılar da alıp hepsini götürdüler. Turan'dan kalkıp Zavilistan'a kutlu zalim yanına gittiler. Öte yandan da Tus, Güderz ve Giv gibi büyükler de Fars'a doğru yola çıkarak Kâvus'un yanına geldiler. Mayası bozuk Efresyab Tüs ile Rüstem'in suyun öbür yanına geçtiklerini haber alınca, başı savaş düşünceleri yüreği de intikam duygularıyla dolu olarak, doğrudan kalkıp Genk denizine gitti. Oraya eriştiği zaman bütün ülkeyi harap olmuş; büyük küçük bütün halkın öldürülmüş bulunduğunu Taş, taht, at, hazine gibi şeylerin mahvedildiği; hatta ağaçların da yaprak bile bırakılmadığını, bütün dünyanın ateşe verilecek köşklerin, sarayların yakılmış olduklarını görünce, gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak, ordunun büyüklerine şöyle dedi... Yapılan bunca kötülüğü untabilmek için, insanın duygudan büsbütün yoksun olması lazımdır. "Siz, yüreklerinizi intikam duygularıyla doldurun... kalkanlarınız, yatağınız, tulgalarınız da yastığınız olsun." "İran'a yürüyerek gökleri yere indirerek intikamımızı alalım." Yerlerimiz, yurtlarımız, çocuklarımız, hazinelerimiz ve her şeyimiz için çalışarak İran ülkesini çiğneyip intikamımızı alalım. Bir savaşta da onlar bizi yendiler diye, kendimizi pek aşağılarda görmemiz anlamı yok. Dört bir yandan getirteceğimiz erler ve silahlarla yeni bir yol tutalım bunun üzerine her yandan erler topladı. Mızraklar ve silahlar hazırlandı. Kurduğu bu orduyu o aslan gibi yiğitlerden ve kahramanlardan intikam almak için İran'a götürdü. Hiç durmadan her yana saldırdı, tarlalarına ve ağaçlarına varıncaya kadar, bütün mamur yerleri yakıp yıktı. Bütün bunlara dayanmak İranlılara güç geldi ama Havalanın kuraklığı yedi yıl sürmüş, hiç yağmur yağmamış, her yerin rengi değişmiş. Ve her şey alt üst olmuş bulunduğu için herkes darlıktan bunalmıştı. Böylece aradan epey bir zaman geçti. Fil gövdeli pehlivan Zâbil'den çıkmadığı için kılıç kullanmakta usta olan Türkler de bütün dünyayı ellerine geçirdiler.⁶⁰*

⁵⁹ Lugal, a.g.e., C.IV., 188-196.

⁶⁰ Lugal, a.g.e., C.III.,231-233.

Katalog No : 18, (Resim – 22)
Yaprak No : 192 b
Minyatürün Konusu : Furud'un, Rivniz'i Öldürmesi
Minyatürün Ölçüsü : 27 x 22 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sol tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit ikişer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü açık mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar yer almaktadır. Pembe renkteki tepenin arka kısmı ve minyatüründe sol tarafında oniki adet insan figürü görülmektedir. Bunlardan birisi deve üzerinde davul çalmakta, dördü at üzerindedir. Ayrıca bu figürlerden birisi çerçeve içinde bir diğeri ise çerçeveden taşmış olarak görünen iki adet bayrak taşımaktadırlar. Bu figürlerin hemen ön tarafında at üzerinde bulunan başka bir figürde yer almaktadır. Tepenin tam orta kısmında açık yeşil tonlarda ve yuvarlak bir biçimde görülen ağaç tepenin arka kısmındaki insan figürlerini ikiye bölmektedir. Tepenin arkasında ve ağacın hemen altında sağ tarafa doğru toplam oniki adet insan figürü yerleştirilmiştir. Bunlardan biri sol tarafta olduğu gibi devenin üzerinde ve elinde ki tokmaklarla davulu çalmaktadır. Bu figürlerden ikisi atlıdır. Bunlardan biri sarı renkte üçgen bir bayrak taşımaktadır. Bu figürlerin ve tepenin ön kısmında iki tane at üzerinde bulunan figür bulunmaktadır. Minyatürün orta kısmında ise birbiri ile savaştan yedi tane insan figürü görülmektedir. Bu figürlerin ellerinde oklar, kılıçlar, mızraklar ve kalkanlar bulunmaktadır. Resmin alt tarafında ise dört tane figür birbiri ile savaşmakta ve sağ tarafta yarım bir şekilde at görünmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : *“Bunun üzerine Tüs'un bu teklifini, feleğin kendisine daima acıdığını, damadı Rivniz kabul etti. “Yüreği zulüm dolu olarak, Çirm yolundan gidip Siped dağına tırmandı. Dağın üstünde duran Furud, onun geldiğini görür görmez, hemen padişahlara yaraştan yayını kurdu ve savaşlar görmüş Tuhar'a: “Demek Tüs, benim söylediklerime aldırış etmedi... İşte gelen süvari, Behram değil... Yüreğim çarpmaya başladı. Hele, sen de bir bak bakalım, belki hatırladıklarındandır. Bu, niye böyle baştanbaşa silahlı ki? Deyince, Tuhar, onun bu sorgularına: “Bu Pehlivan atlı, Rivniz'dir. Bunun, bahar gibi güzel, tam kırk kız kardeşi vardır ama kendisi babasının biricik oğludur.” Hilekâr, desiseci ve dalkavuktur ve Tüs'ün damadıdır. Fakat aynı zamanda, savaşın hünerlerini de bilir!” dedi. Furud, bilgili dostuna: “böyle sözler, dedi, savaş sırasında bir kulağından girer, ötekinden çıkar... Buraya geldiği zaman eğer hücumla kalkışacak olursa hiç dinlemem, onu kız kardeşlerin eteklerinde ölümün uykusuna yatırırım! Eğer benim okumum rüzgârıyla ölmezde diri kalırsa, sende beni adamdan sayma!” “Ey, Tecrübeli Tuhar! Okla, önce onu mu, yoksa atını mı yere sererim? Ne dersin?” değince, Tuhar: “sen, önce ona boş bir ok atıver... Belki, tüsün aklı başına gelir. O, senin barış istediğini bilmiyor mu? Biliyor... O halde, sen onunla barışmak isterken, kendisi yok yere savaşmaya kalkıştığı takdirde, kardeşine karşı ayıp olacağını düşünemez mi?” dedi. Nihayet, Rivniz de, kılıcı elinde olarak, iyiden iyiye yaklaşıncaya Furud yayını kurarak yukardan aşağıya doğru ona bir ok savurduğu gibi, başında ki Rum tolgasını delip başı ile yeri birbirine diki verdi. Vücudu attan aşağı yuvarlanınca Rivniz'sin başı da gövdesinden ayrılmış oldu. Komutan Tüs, Mim'den bu hali görünce artık o dağ gözüne görünmez oldu. Fakat ne çare ki kabahat onundu! Akıllı bir adam: “insan, kötü huyunun cezasını çeker!” dememiş midir?”⁶¹*

⁶¹ Lugal, a.g.e., C.III., 408-410.

Katalog No : 19, (Resim – 23)
Yaprak No : 197 a
Minyatürün Konusu : Efrasiyab'ın Savaş Meydanından Kaçması
Minyatürün Ölçüsü : 27 x 21.6 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit ikişer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü açık mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar yer almaktadır. Pembe tepenin arka kısmında onüç adet insan figürü görülmektedir. Bunlardan sol tarafta birinin elinde üçgen kırmızı ve çerçeve dışına taşmış bayrak taşıyan figür yer almaktadır. Onun hemen yanında at üzerinde, borazan çalan başka bir figür bulunmaktadır. Bu figürlerin devamında ise diğer figürler sıralanmıştır. Tepenin sol üst kısmında sağa doğru yönelmiş ve oklarını hazırlamış iki atlı figür görülmektedir. Bu figürlerin altında ise koyu yeşil renkte bir bitki örtüsü bulunmakta ve bunun uç kısmında ise küçük yeşil bir ağaç görülmektedir. Ağacın hemen karşısında ise minyatürün sol tarafına doğru yönelmiş beş adet insan figürü görülüyor. Bunlar mızraklı, oklu ve kılıçlıdır. Resmin alt tarafında ise yine sıralanmış yedi adet atlı figür görülmektedir. Bu figürler de diğerleri gibi oklarını hazırlamış vaziyettedirler ve bunların ayaklarının altında da koyu yeşil renkte bir bitki örtüsü bulunmaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : *“Turan padişahı, savaşın bu durumuna düştüğünü görünce, savaş meydanından kaçmaya başladı. Atının dizginini çevirerek yolu tuttu ve kara bir bulut gibi, hızla uzaklaştı. Rüstem, Efrasiyab'ın kaçtığını görünce, hemen Rahş'ını oynatıp onun peşine düştü. Atına : “ Ey, akıllı ve uyanık hayvan! Savaş alanında gevşeklik göstereyim deme! Ben senin üzerinde olarak, turan padişahının canını alacak ve onun kanıyla şu ovayı mercan rengine sokacağım!” dedi. Rahş, bu sözleri duyunca o kadar hızlı koşmaya başladı ki görenler onu kanaldanmış sanırlardı. Rüstem, atının terkisinde bulunan kemendi çıkarıp atarak, Efrasiyab'ı belinden yakalamak istedi. Fakat ilmiğini kopardı. Aynı zamanda, altındaki rüzgâr kanaldı at da, ateş gibi sıçramaya başlayınca, Efrasiyab, yüzü gözü ter içinde ve korkudan dudakları kurumuş olarak, kendisini fil gövdeli Rüstem'in kemendinden güçlükle kurtarabildi... Diğer süvariler de, silahları kırılmış ve yürekleri helecan içinde, onun arkasından birer, birer ve hızla kaçtılar. Efrasiyab, o rüzgâr gibi hızlı, ırmağı geçti. Ordusunun yarısını savaşta kaybeden bu zavallının, yüreği yaralıydı. Dünyadan deva aradığı halde, ancak zehir bulabildi. Savaşa giren askerlerin yarısı bile, çadırlarına sağlam dönemediler. Kimisi ölmüş, kimi yaralanmış, kimisi de İranlıların eline tutsak düşmüştü. Hazine, tahtlar, külahlar, kemerler, kılıçlar, kaftanlar, Tulgalar, mücevherler, altın eyerli cins atlar, başlıklar, altın kınlı kılıçlar ve daha bunlara benzer birçok değerli eşya İranlıların eline geçti... İranlılar bu eşyayı topladıktan sonra, sevine sevine, savaş meydanından ayrıldılar. Fakat ne kaçanları kovaladılar, ne de ölümlerin eşyalarına dokundular... Savaş alanından ayrılınca, bütün atları ve silahlarıyla birlikte, avlandıkları ovaya dönüp geldiler. Oradan Padişah Kavus'a bir mektup yazarak, ona avladığı ve yaptıkları savaşı anlattılar. Bu savaşta, İranlılardan hiç ölen olmadı. Pehlivan Züvare'nin atından düşmesinden başka, başlarına bir kötülük gelmemişti. Rüstem pehlivan, bu kutlu ovada daha iki hafta kalarak, zevkine ve eğlencesine baktıktan sonra, üçüncü hafta başlayınca, adamlarıyla birlikte yola çıkıp, hep birden Kavus'un yanına geldiler ve onun kutlu tacının huzuruna çıktılar. Şu iğreti dünya sarayı, hep böyledir... Kimine zahmet, kimine de rahat düşer. İyi günler de gelir geçer,*

*kötü günler de akıllı olan, niçin tasalansın? İşte bu hikâye de burada nasıl başladıysa öylece sona erdi...*⁶²

Katalog No : 20, (Resim – 24)

Yaprak No : 208 b

Minyatürün Konusu :Efrasiyab'ın Oğlunun İntikamını Almak İçin Seferberlik Yapması

Minyatürün Ölçüsü : 27.5 x 24.2 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sol tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit üçer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü açık sarı renktedir. Pembe renkteki tepenin sol arka kısmında üç adet, tepenin sağ arka kısmında ise dört adet figür yer almaktadır. Resmin sağ tarafında çerçeveyi aşmadan iki katlı bir yapı yer almaktadır. Bu yapının ikinci katında birbirlerine bakan altı adet insan figürü sıralanmıştır. Figürlerin bulunduğu odanın duvarları pembe renkte olup, duvarları mavi ve kırmızı çiçeklerle süslüdür. Bu figürlerin bulunduğu yerin üst kısmı açık kahverengi alt kısmı ise koyu kahve renklerdedir. Yapının orta kısmı koyu mavi renktedir. Yapının alt katının dış duvarı acık kahve, koyu lacivert tonlardadır. Kemerli kapıdan içeri bakıldığında yerde oturan ve elinde bir bastonun olan insan figürü görülmektedir. Bu figürün arka kısmı açık sarı duvar bulunmakta, onun arka kısmındaysa yarıya kadar mavi renkte çiçeklerle donatılmış bir başka duvar yer almaktadır. Buranında alt tarafında kahveyi renkte zemin görülmektedir. Resmin orta kısmında baş aşağı ayaklarından asılmış, elleri arkalarında bağlı ve kafaları ateşin içinde iki insan figürü yer almaktadır. Bu figürlerin sol tarafında üst kısımda üç, onun alt kısmında beş ve onların da altında altı tane insan figürü bulunmaktadır. Bunların sağ tarafında üstte dört onun altında ise beş figür bu olanları seyretmektedir. Pembe tepede yer yer kırmızı çiçekler görülmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : *“Turan ordusunun erleri, vücutları kan ve başları da toz toprak içinde, savaş alanından dönüp gelince: “O ünlü pehlivan öldürüldü! Onun gibi bir devlet birden bire söniyordu... “Rüstem, onun kafasını keserek, kanlar içindeki vücudunu baş aşağı edip darağacına astırdı. “Bütün İran ahalisi, intikama hazırlanmış. Siyavuş’un yası ile, yürekleri yaralıdır!” dediler. Efrasiyab bu haberleri alınca, başından tacı yuvarlandı. Saçları yoldu, gözlerinden yaşlar döktü. Üzerindeki, padişahlara yaraşan, elbiselerini parçaladı. Ağlaya, sızlaya başına topraklar saçtı. Bir yandan da feryat ederek: “Ey, benim akıllı, cesur, ünlü kahraman ve padişah oğlum! Yazık senin aya benzeyen, erguvan renkli yanaklarına! Yazık, padişahlara yaraşan o boyuna, bosuna! “Artık, senin babana, atının eyerinden ve savaş alanlarından başka duracak yer kalmamıştır!” dedikten sonra, ordusuna dönerek: “Artık, bize ne uyku var, ne de rahat... “Zırhlarınızı giyin! Bundan böyle, intikamın gözünü aydın edeceksiniz!” dedi. Padişahın sarayının kapısından davul sesleri yükselince, erler de zırhlarını giydiler. Bir filin üzerinde oturan padişah, tunç boruyu çalınca, Nil ırmağını andıran bir ordu, yeryüzünü kayıverdi. Filin üzerine savaş davulunu da yüklediği zaman, dünya alt üstü oldu; gökler yerlere kanadı... Sonra Rüstem, savaş erlerine: “Bir savaş eri, her iki taraftan da davul sesleri yükselince artık durmak nedir bilmez! “O zaman biz de yüreklerimizi kinle doldurarak, düşmanların vücutlarını harbilerimize hedef yapalım! Diye söyledi... Sonra, boruların ve davullarla Hint çingiraklarının çınlamalarını buyurdu. Bunun üzerine bir kıyamet kotu; boruların ve davulların sesleri havaya yükseldi. Yeryüzü, atlıların atlarının nallarıyla kabardı; ordunun naraları bulutlara kadar çıktı... Erlerin ayaklarından tozların kalkmağa başladıkları sırada bir adam, intikam almak için bahane arayan Rüstem’in yanına gelerek “Komutan Efrasiyab, yanında ki ordu ile denizde yürüyen bir gemi gibi*

⁶² Lugal, a.g.e., C.II., 282-285.

geliyor! “Kin almağa ve savaşımağa hazırlanarak, pençelerini keskinletmiş...” dedi. Böylece, Fil gövdeli pehlivana Turan komutanının gelmekte olduğu haberi erişir erişmez, bütün erler ayaklanarak, Gave'nin bayrağını alı yola düştüler... Gök, kahramanlarının çelikten kılıçlarının pırıltısıyla masmavi kesildi. Her iki yandan da sesler yükseldi ve bütün dünya savaş erleriyle doldu. Yerden kalkan güneş ve ay tutulmuş, yıldızları da timsahlar yutmuş sanılırdı... Turan komutanı, bütün savaş hazırlığını bitirdi. Erler, gürzlerini ve harbilerini ellerine aldılar. Barman, savaş için kükreyip duran Türk'lerden seçtiği büyük bir kuvvetle, sola geçti. Kılıç eri Gührem sağda ve padişah da ortada duruyorlardı... Derken, beri yandan da Rüstem ordusuyla görüldü. İran kahramanlarının kaldırdığı tozlardan yeryüzü görünmez olmuştu. Rüstem, önünde Feramurz, arkasında da Züvare olarak, ortada yer aldı. Gevşat'ın oğlu Guderz ve Hecir, yanındaki bütün soylu pehlivanlarla birlikte solda; Giv ile Tus da, davullar, borular ve yanlarındaki uyanık yürekli atlılarla birlikte sağda idiler. Rüstem, kinle dolu yüreğini kabartarak bütün silahlarını kuşandı. Yeryüzü atların nallarıyla misk rengini aldı; gökyüzü de mızraklarla bir kalan sırtına benzedi... Sanki hava demirden bir dağdı ve bu dağın tepesi de tulgalar, zırhlarla dolmuştu... Bayrak direğinin ucu ile menekşe renkli kılıçların parıltıları bulutları geçiyordu”...⁶³

⁶³ Lugal, a.g.e., C.III., 201-205.

Katalog No : 21, (Resim – 25)
Yaprak No : 224 a
Minyatürün Konusu : Rüstem'in, Jenderezm'i Öldürmesi
Minyatürün Ölçüsü : 27.5 x 24 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit üçer satırdan ve üstteki beyit ise sol dört sütun altışar sonraki iki sütun ise yedişer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü açık mavi renkte ve çok az bir biçimde görülmektedir. Üstteki tepe pembe renktedir. Bunun üzeri küçük çiçeklerle resmedilmiştir. Bu minyatürde iki tepe ardı ardına resmedilmiştir. Sol tarafta kimisi iki tepe arasında olan ve kimisi de öndeki tepenin üzerinde yer alan on tane insan figürü yer almaktadır. Bu figürlerin üçünün atlı olduğu görülmektedir. Bu figürlerden birisinin elinde mor ve kırmızı bayrak taşımaktadırlar. Tepenin orta kısmında yeşil tonlarda bir ağaç ve onun hemen sağında ondan biraz daha küçük başka bir ağaçta yer almaktadır. Ortadaki büyük ağacın hemen sağında ise dört adet insan figürü tepenin arka kısmında yer almaktadırlar. Bunlardan birinin sadece miğferi görünmekte ve diğer üç figürden ikisi çerçeve dışına taşan üçgen bayraklar taşımaktadırlar. Bu bayraklar sarı ve pembedir. Bu figürlerin sağ tarafında ise kimisi tepenin arkasında kimisi ise tepenin üst kısmında yer bulunan ondört tane figür sıralanmıştır. Bunlardan altsının atı görünmektedir. Bu figürlerin alt kısmında ise yine at üzerinde bulunan başka bir figür yer almaktadır. Resmin orta kısmında ise birbiri ile savaşan iki atlı figür dikkat çekmektedir. Sol taraftaki figürün gözlerinden kan aktığı ve kalkanın yere düşmüş vaziyettedir. Resmin sol alt tarafında ise sekiz tane figür bu olayı izlediği görülmektedir. Bu figürlerden dördünün atlı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu figürlerin üst tarafında elinde kalkanı ve mızrağı ile oldukça büyükçe resmedilmiş at üzerinde başka bir figürde yer almaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : *“Güneş yeryüzünden çekilir ve karanlık gece de gündüzün üzerine eteğini sererken, Rüstem, yüreği kinle dolu ve savaşa hazırlanmış bir halde, padişahın yanına gelerek: “Eğer padişahın izin olursa, ben külahsız ve kemersiz olarak gidip, meydana yeni çıkan ve yeryüzüne sahip olmak isteyen o padişahla etrafındaki büyüklerin kimler olduklarını anlamak istiyorum” dedi. Padişah Kavus da: “İşte bu tam senin yapacağın bir iş canın aydın, tenin esen olsun. Tanrı seni, her zaman, korusun ve ne muradın varsa versin!” dedi. Bunun üzerine Rüstem, bir Türk kılığına girerek, gizlice kaleye gitti. Kaleye yaklaşınca Türklerden, yiyip içme sırasındaki seslerin gelmekte olduğunu duydu. O cesur yiğit, bir ceylan sürüsüne dalan erkek aslan gibi, kalenin içine daldı. İleri gelen adamların hepsini birer, birer görünce, Rüstem'in yanakları gül gibi al, al oldu... Rüstem, bu mecliste, Sührab'ı bir yanında Jenderezm, bir yanında cesur binici Hüman, öteki yanında da bir aslan olarak tanınmış Barman bulunduğu halde gördü. Sührab, büyüklüğüyle, tahtı tamamen dolduruyor; taht, tamamıyla Sührab'dan ibaretmiş gibi görünüyordu ve sührab güzel yetişmiş bir selviye benziyordu. Pazılarını at sağrısını ve göğsünü de aslan göğsünü andırıyordu. Yüzü ise, kıpkırmızıydı... Etrafında da cesur, genç, ünlü ve birer erkek aslana benzeyen, yüz kadar binici vardı. Gönülleri aydınlatan tahtının önünde kolları bilezikli ve elli kadar köle, el pençe divan duruyorlardı... Bunların hepsi de birer, birer onun boyunu posunu, kılıcını ve yüzünü övüyorlardı. Rüstem, bir kenarda durup, bu turan kahramanlarını uzaktan seyretmekte iken, lüzumlu bir iş için Jenderezm dışarıya çıkınca selvi boylu Rüstem i görüverdi... Turan ordusunda böyle bir pehlivan bulunmadığı için hemen Rüstem e yanaşıp sırtını okşadı ve: “sen kimsin bakayım? Şöyle aydınlığa gel de yüzünü bana gösteriver!” dedi. Bunun üzerine*

Rüstem onun boynuna öyle bir yumruk indirdi ki, canı hemen çıkıverdi... Adamcağız, eğlenti ve savaş günlerine veda ederek, orada kuruyup kalıverdi. Sührab, daha ilk savaş hazırlığına başladığı ve yola çıkmak sırası geldiği zaman, annesi, Rüstem in bu mecliste gördüğü Jenderezmi yanına çağırmişti. Jenderzm, Semengan padişahının oğlu ve sührabın dayısıydı. Sührab'ın annesi ona demişti ki. "Ey, aydın canlı pehlivan! Ben, senin bu delikanlıya yoldaş olmanı istiyorum. Bu ünlü pehlivan, İran'a giderek cesur kahramanların padişahının karşısına geçipte savaşa girişeceği zaman, bu seçkin oğula sen babasına göster!" demişti... Sührab, uzun müddet beklediği halde kükremiş bir aslana benzeyen Jenderzm geri dönmeyince: "Acaba, Jenderzm nereye gitti?" diye etrafına bakınmaya başladı. Mecliste ki yeri boş kalan bu yiğidi, adamları gidipte artık içki meclislerinde de, savaş meydanlarından da uzaklaşmış ve düşkün bir halde yere serilmiş olarak görünce, yürekleri dert ve yasla dolu olarak, feryat içinde dönüp geldiler. Onun başına gelen bu felakete yanıp yakıldılar. Sührab'a: "Jenderzm gitti. Artık onun savaş günleri de sona erdi!" diye haber verdiler. Bunun üzerine, köleler ve çalgıcılar ellerinde mumlarla koşup, onun yerde ölü olarak yattığını gördüler. Sührab, bu işe çok şaştı. Bütün pehlivanları ve savaşçıları çağırarak onlara: "Ey, akıllı ve cesur kahramanlar! Sakın bu akşam, uykuya dalayım demeyin! Mızraklarınızın uçlarını bileyip, bütün gece tetik de bulunun. Çünkü çobanı ve köpeği eğlence de bularak, sürüye bir kurt girmiş... Koyunlardan birini, bir cesur kahramanımızı, acıklı bir şekilde kapıp yere serdi. Eğer, yeryüzünü yaratan Tanrı yardım ederse, atının nallarını yere basar basmaz, eyerin terkisinde ki kemendini açıp, İranlılardan Jenderzm'in intikamını alacağım!" dedikten sonra gelip tahtına oturarak, ileri gelenleri yanına çağırtdı ve: "Jenderezmi bu meclisten kaybolup gitti ama, ben henüz doymadım!" dedi... Rüstem'de, beri yandan, Jenderezmi öldürdüktan sonra, dönüp Kavus'un yanına gitti. Ordu da nöbet sırası da Giv'de idi. Etrafı gözetleyen Giv, uzaktan gördüğü Rüstem'i, önce bir yabancı sanarak hemen elini kılıcına attı. Sarhoş fil gibi bağırarak kalkanını başına tutup savaşa hazırlandı. Rüstem, o gece yolda Giv'in nöbetçisi olduğunu anlayınca, gülmeye başladı ve ona seslendi. Giv, Rüstem'in sesini duyunca, atından inerek yanına gitti ve: "Ey, kin peşinde koşan büyük adam! Bu karanlık gecede, böyle yaya olarak nereden geliyorsun? Neredeydin?" diye sordu. Rüstem de ağzını açıp ona, nerede olduğunu ve aslan gibi bir kahramanı nasıl öldürdüğünü anlattı... Giv, bunları duyunca, ona överek: "Tanrım; atı da, eyeri de, güzü de sensiz bırakmasın!" diye dua etti. Sonra Rüstem, padişahın yanına gidip, Türkler onların eğlence alemleri, Sührab'ın boyu posu, pazuları, omuzları, elleri ve ayakları hakkında ona bilgi vererek: "Şimdiye kadar, Türklerden böyle bir adam çıkmamıştır! Boy posça, dümdüz bir selviye benziyor. Turanlarında, İranlıların da arasında onun gibisi yoktur. O sanki tıpatıp, binici Sam'ın eşi!" dedi. Sonra da, boynuna indirdiği yumrukla, Jenderezmi'nin içki meclislerine olduğu kadar savaş alanlarına da artık nasıl veda ettiğini anlattı... Bunları duyup ta sevinmeyen kalmadı. Bunun üzerine hemen şarap ve çalgı getirerek, bütün gece eğlendiler..."⁶⁴

⁶⁴ Lugal, a.g.e., C.II., 357-362.

Katalog No	: 22, (Resim – 26)
Yaprak No	: 229 a
Minyatürün Konusu	: Rüstem'in İranlıların Yanına Gelmesi
Minyatürün Ölçüsü	: 25 x 21 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit üçer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü mavi renkte ve küçük beyaz bulutlar yer almaktadır. Açık renkteki tepenin arka kısmında üç insan figürü görülmektedir. Resmin orta kısmında bir kuyunun içerisinden dışarı doğru çıkmış yarım bir figür bulunmaktadır. Bu figüre doğru bakan daire biçiminde sıralanmış altısı atlı ikisi atsız sekiz tane insan figürü görülmektedir. Resmin sol tarafında ise çerçeveye kadar uzanmış yeşil yapraklı bir ağaç dikkat çekmektedir. Zemin de küçük çiçekler ve ot kümeleri görülmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : *Güneş ay yeryüzünden kaybolunca, her iki ordunun da öncüleri ortaya geldiler. Gözetleme yerindeki gözçülerden biri; “Ova toz duman içinde kaldı. Ortalık karardı. Ovalarda ve çayırarda bir gürültüdür gidiyor gelen pehlivanlar arasında birçok meşaleler görünüyor. Fil gövdeli pehlivan Rüstem yanındaki Zâvilistanlı ordu ile beraber ateş püskürerek nihayet gelip erişti diye haber verdi. Gevşat oğlu Güderz, bu haberi duyar duymaz o karanlık gece vakti dağdan aşağı hızla inip gitti. Rüstem'in bayrağı görülünce karanlık olan ortalık menekşe rengini aldı. Rüstem Güderz'i görünce hemen atından inip yaya olarak ona doğru koşmaya başladı. Hemen atılıp birbirlerini kucakladılar. O ünlü Güderz ailesinin ölen büyüklerini ve zafer uğruna uğradıkları zararları hatırlayarak, acı acı ağladılar. Güderz Rüstem'e: Ey pehlivan! Ey akıllı ve uyanıp yürekli savaşçı “Senin bütün söylediklerin doğrudur. Tac ve tahtın parıltısı da süsü de sensin.” “İranlılar için sen anadan babadan, tahttan, hazineden ve mücevherlerden de değerlisin.” “Bizler sensiz kalınca karaya vurmuş bir balığa taşlar arasında kalmış ve başı toprağa girmiş bir ölüye dönüyoruz. Senin yüzünü gözünü görmekle ve sağlığın için sorduğun şefkatli sorgularını işitmekle, “O ölen büyük adamların acısını unuttum. Talihinin parlaklığı ile, yüzüm gülmeye başladı!” Dedi... Rüstem'de ona: “Üzülme, gönlünü şen tut dünyaya bağlanmaktan vazgeç çünkü dünyanın işi baştan başa yalancılık ve düzenbazlıktır. Onda felaketten başka bir şey yoktur. Sana hazinelerde bağışlasa sonu gelmez. “İnsanların bazısını servete boğar, bazısını fakirliğe düşürür; bazısını şerefle yüceltir. Bazısını da utanca düşürür. Fakat insan ne şekilde yaşarsa yaşasın sonunda buradan gitmek mukaderdir. Bu sebeple benim için ölüm hiç de korkulacak bir şey değil. Keşke hepimizin ölümü savaştan olsa, gönlünü hoş tut.” Dedi... Bu sırada Giv ile Tus'da İran'da binicilerin geldiklerini, Rüstem'in Hemâven dağına eriştiğini bütün dünyayı gezmiş görmüş olan Güderz'in, onunla buluşup konuştuğunu da duyunca hemen rüzgar gibi hızla kalkarak Rüstem'i görmek için hazırlandılar.” Her yandan bir kıyamettir koptu. Borular çalınmağa başladı. Birbirleriyle karşılaşınca komutanlar ve erler atlarından indiler. Ordudan çığlıklar yükseldi. Savaşta ölenlerin hatıraları tazelendi. Onların hali Rüstem'e pek dokundu yüreği parçalandı. Ve içindeki kin duyguları canlandı. Bu ordunun başına gelen belalar onu ağlattı. Onlara bir çok öğütler vererek: “Ey kahramanlar! Dedi biz şimdi büyük bir savaşla karşı karşıyayız. “Her savaşın başı da sonu da hep aynıdır. Ya üstün gelinir bayram yapılır ya yenilgiye uğrayıp matem edilir.” Yeryüzünü aydınlatan Rüstem, pehlivan otağını kurdurdu. Onun gerisinde Nimruz ordusu da bayraklarını dikip çadırlarını dağa kurdu. Rüstem tahtının üstüne oturdu. Bütün kahramanlar etrafına bir yanında Güderz ile Giv, bir yanında da Tus la diğer pehlivanlar yer aldılar. Tahtının önüne bir de çok ışıklı mum getirdiler. Rüstem şuradan buradan konuştu. Büyük pehlivanların ve orduların*

hikayelerini anlattı. Parlak güneşten ve aydan söz açtı. Etrafını saranlarda Turanların sayısız erlerini Kamustan Şengil'den Çin hakanında Meşhur'den ve Turanın diğer pehlivanlarından bahsettiler. Kâmus için: "Onun hakkında bir şey diyemeyiz çünkü onun yüzünü görmek bize nasip değil o yemişi gürz ve kılıç olan bir ağaçtır. Bulutlardan taş da yağsa yine aldırılmaz savaş filllerinden bile korkmaz. Kafası kin ve yüreği savaş hırsı ile dolu. Menşur'a gelince yeryüzünde ona layık bir makam yoktur. Onun gibi ordu komutanını daha bulunamaz. bu dağdan ta Şehd ırmağına kadar olan yerler Turanlıların bayrakları elleri, filleri ve mahfeleriyle örtülü." "Bu ordunun erleri içinde yüzü gülen bir tek kimse göremezsin hep asık yüzlü bir cesur adamlardır." "Sen gelmeseydin, bizim burada halimiz haraptı. "Muzaffer tanrıya şükür olsun ki artık çektiğimiz zahmetler sonra erdi. Tenlerimiz senin varlığında can buldu. "Yoksa hiç kimsenin yaşamaktan yana ümidi kalmamıştı." Dediler. Rüstem pehlivan, bir müddet daha savaşta ölenleri düşünerek üzüldü. Ve ağladı. Sonra işte görüyorsunuz ya şu ayın bulunduğu gökten kara topraklara kadar bütün dünya hep dertle doldur. Dünya denilen bu iğreti saray öyle kurulmuştur. Şu dönen felek te öyledir. Bazen savaş yaptırır, bazen barış... bazen zehir yedirir, bazen de bal... "Tanrının işlerine karışmak olmaz ister savaşta ölelim ister ecelimizle ölelim her ikisine de boyun eğmek gerekir." Ecel gelip yetişince uymak lazımdır. Feleğin hareketlerine karşı konulmaz. "Muzaffer olan Tanrı yardımcımız olsun. Düşmanlarımızın talihi tersine dönsün düşmanlardan intikam almaya çalışarak bütün yeryüzünü İran'a muhtaç bir hale getirelim!" dedi. Büyüklerin hep ona dualar edere: "Tacın, yüzüğün ve kılıcınla sen çok yaşa, bahtiyar ol. Ün kazan, muzaffer padişahın sarayı sensiz kalmasın!" dediler.⁶⁵

⁶⁵ Lugal, a.g.e., C.IV., 78-84.

Katalog No : 23, (Resim – 27)

Yaprak No : 235 b

Minyatürün Konusu : Turanlılarla İranlıların Savaşa Hazırlanmaları

Minyatürün Ölçüsü : 27.1 x 21.8 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sol tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit dört satırdan ve üstteki beyit beş satırdan oluşmaktadır. Açık sarı renkteki tepenin sağ arka kısmında on adet figür görülmektedir. Mor renkteki ikinci tepenin sol kısmında ise dokuz insan figürü yer almaktadır. Bu ikinci tepenin orta kısmında yuvarlak formlarda yeşil bir ağaç bulunmaktadır. Resmin orta kısmında ise at üzerinde ellerini açmış bir insan figürü bulunmakta ve bunun arkasında at üzerinde başka bir figür görülmektedir. Bunun önünde ise küçükçe bir ağaç, onunda arkasında at üzerinde beş figür yer almaktadır. Alttaki beyitin hemen üst sol kısmında ise at üzerinde sekiz figür ve bunların karşısında arka arkaya at üzerinde iki figür görülmektedir. Bunların hemen altında başka bir atlı figür yer almaktadır. Resimde diğer dikkat çeken kısımda resmin sol üst kısmında cetvelden taşan kırmızı yeşil tonlarda iki bayrak ve resmin sağ tarafındaki cetvelden taşan mavi ve kırmızı tonlarda diğer iki bayraktır.

Resim - Metin İlişkisi : *Hava batan güneşin ışıklarıyla yakut rengini aldığı, bu suretle gecenin karanlığı gökyüzünü kapladığı vakit Ordunun bütün akıllı ve kılıç kullanmakta usta kahramanları toplanıp, yürekli savaş ve kin duygularıyla dolu olarak, Çin Hakanının otağına giderler, bunların içinde aslan yürekli, filleri yerlere seren Kamus, savaşta çok bilgisi olan Menşur, Şenkli Şemiran, Hintli Şengil, Saklaplı Kandeve ve Sind padişahı gibi kahramanlar vardı. Her biri, savaş üzerindeki düşüncelerini bildirdiler ve İran'dan bahsettiler. Sonunda da oy birliği ile savaşmaya, düşmanın kanyıyla ellerini yıkamaya karar verdiler. Toplantı bitince dinlenmek için her biri kendi çadırına çekildi. Karanlık gecelerin birbiri ardınca gelip de yüklenmeleri ile incelen ve sırtı iki buklüm olan ayın, güneşe doğru yaklaşarak gözden kaybolduğu ve güneşin ışıklarla yıkanarak çıktığı bir sırada iki ordu birbirine girdi ve ortalıkta kıyamet koptu. Çin Hakanı: Dün olduğu gibi bugünde savaşmaktan yana tereddüde düşmeyelim! Orduya Piran'ın bulunmadığını ve onsuz savaşmayacağımızı bildirmek doğru değildir. Biz hepimiz uzun yollardan buraya yardım etmeğe, savaşmaya geldik. Eğer biz işi, dün olduğu gibi bugün de gevşek tutacak olursak yiğitliğin önüne leke sürmüş oluruz. Bunda yararlık göstermediğimiz takdirde Efrasiyab'ın teşekkürünü kazanır ve rahat ederiz. Bu cihete de düşünmek gerek. Hep birden hücum ederek düşmanın üzerine dağlar gibi yürüyelim. Yedi ülkenin kahramanları burada toplanmış bulunuyor. Artık bizim için uyumak, yemek ve içmek söz konusu olmamalı, dedi. Bunun üzerine orada bulunan bütün büyük kahramanlar yerinden kalktılar. Çin Hakanına teşekkür ederek; bugüne bugün ordu senin buyruğundadır! Çin ve Turan ülkeleri senin hükmündedir. Bak şu savaş alanına bir kere, bulutlardan sanki kılıç yağıyor, dedi. Beri yandan da Rüstem, İranlılara; Artık beklediğimiz zaman geldi! Biz burada tek tük birkaç kişi kaybetmedik değil. Fakat bu bütün kuvvetimize nispetle, otuz binde bir ölçüsündedir. Bunun içindir ki üzülüp canınızı sıkmayın! Çünkü bizim şerefsiz yaşayacak vücuda ihtiyacımız yok. Eşkebus'un başına gelenleri görünce bütün Türk erleri, yüzleri abanoz gibi kararak dönüp gittiler. Ey biniciler! Yüreklerinizi kinle doldurun. Kızgınlıktan yüzleriniz kırış kırış olsun. Bugün savaşmak için atımı nalladım. Onun üzerinde kılıcımı düşmanların kanyıyla yakuta döndüreceğim. Bugün yepyeni bir gün başlıyor.. Onun için hazırlanın. Yeryüzü baştanbaşa Keyhüsrev'in hazineleri ile doludur ve bunların hepside sizindir. Kemerlerinizi kuşanıp savaşa hazırlanın. Mükafat olarak, taç ve küpe alacaksınız. Ben de size içleri para dolu keseler ve Zabil hediyelerinden başka, Kabil'in de bütün servetini dağıtacağım, diyordu. Bu sözleri dinleyen bütün büyük kahramanlar ona teşekkür etti ve Padişahlı tacı ve yüzüğü sensiz kalmayın, dediler. Bundan sonra Rüstem savaş silahlarını*

kuşanarak, bütün büyüklüğü ve gücü ile ortaya çıktı. Önce zırhını, onun üstüne de Beler-i beyanını giydi. Çin çeliğinden yapılmış olan başlığını da başına geçirerek kendi için kötü düşünenlerin ölümlerini dinledi. Tanrının izniyle belini de bağladıktan sonra, sarhoş bir fil gibi atının üzerine bindi. Yeryüzü atının nallarının basışından kararırken, göklerde onun boyuna boşuna hayran kaldılar.⁶⁶

Katalog No

: 24, (Resim – 28)

⁶⁶ Lugal, *a.g.e.*, C.IV., 105-109.

Yaprak No : 245 a
Minyatürün Konusu : Şengil'in Rüstem'le Savaşması
Minyatürün Ölçüsü : 27.5 x 24.4 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit beşer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü açık mavi renkte görülmektedir. Pembe renkteki tepenin arkasında ve sol tarafında biri at üstünde toplam altı insan figürü bulunmaktadır. Bu figürlerden ikisi borazan çalmakta, başka ikisi de biri kırmızı diğeri ise mor renkte üçgen bayrak taşımaktadır. Resmin sağ tarafında ve tepenin arkasında ise dokuz tane başka insan figürü sıralanmıştır. Bunlardan biri yine at üzerinde, diğeri ikisi borazan çalmaktadır. Diğer iki figür ise yine kenarları mavi içi kırmızı diğeri mor renkte çerçevenin dışına taşan iki tane bayrak taşımaktadırlar. Minyatürün ortasında ise sekiz tane atlı figür birbiri ile savaşmaktadır. Bu savaşçılar ok, yay kılıç ve mızraklarla birbiri ile savaşır vaziyette resmedilmiştir. Kimisi attan düşmek üzere olan kimisinin kafasının kesildiği bir biçimde resmedilmiş olan bu minyatürde özellikle yerde gövdeleri iki ayrılmış savaşçılar dikkat çekmektedir. Minyatürün sol alt kenarında ise yine iki atlı birbiri ile savaşmakta ve onların üzeri kısmında ise elinde ciritle başka bir insan figürü ayakta görülmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : Derken, Şengil ordunun önüne atıldı ve: “Savaşmak isteyen ve savaşçıların kellerini uçuran kahraman benim! “Şu Sistanlı pehlivanın elinden nasıl marifetler varmış, hele bir görelim!” diye kükredi. Bu sesi duyup erlerin arasından başını kaldırarak bakınca Rüstem, Şengil'i gördü ve: “Zaten benim de dünyanın sahibi Tanrıdan, içimden de açıkça da istediğim işte böyle bir şeydi! “Ben de, şu büyük ordudan karışıma böyle birinin çıkıp da benimle savaşmasını istiyordum. “Artık ne Şengil'i sağ bırakacağım, ne Çin Hakanını, ne öteki ehlihanları, ne de Turan ülkesinin savaşçılarını!” diyerek yerinden fırlayı Şengil'in yanına geldi. Ona : “Ey, bedbaht! Ey, alçak! “Zal-i Zer bana Rüstem adını takmışken, sen ne haddine benden sadece Sistanlı diye bahsedip duruyorsun? “Şimdi görürsün, sadece Sistanlı diye tahkir ettiğin adam senin ölümün, sırtındaki zırhla başındaki tulga da kefenin olacak!” Deyip, elinde o canlar alıcı mızrağı ile dağ gibi atını yürüttü. Bir rüzgar gibi onun yanına seğirterek, intikamını almak için kolunu kaldırdı ve ona öylesine bir mızrak indirdi ki atının eğerinden aşağı aldığı gibi yere vurdu. Üzerinden de bir kere atladıktan sonra hemen elini kılıcına attı. Fakat bu anda hemen düşman tarafından zehirli kılıçlarını çekerek, Türkler, Sakla'lılar ve Hintliler hep birden Rüstem'in üzerine yürüdüler ve Rüstemi aralarına alı Şengil'i o azgın aslanın pençesinden kurtardılar. Böylece Şengil, Rüstem'in elinden kurtuldu. Üzerinde bulunduğu için de kendisine hiçbir şey olmamıştı Şengil üzüntülü bir yüzle hemen kaçıp Çin Hakanının yanına geldi ve Ona : “Bu insandan başka bir şey! Yeryüzünde onunla savaşabilecek hiçbir pehlivan yoktur! “O, atının üstünde, bir dağın üzerinde oturmuş azgın bir file benziyor. Onunla bir kişi değil, ancak bir ordu savaşabilir. “Hiçbir insan tek başına bir ejderha ile savaşmaz. Savaşacak olursa onun pençesinde yakasını selametle kurtaramaz!” dedi. Bu sözleri duyunca Çin Hakanı da: “Sen, sabah başka türlü düşünüyordun şimdi başka türlü konuşuyorsun! Ne oldu böyle?” diye karşılık verdikten sonra orduya he birden bir dağ gibi yürüyerek O büyük pehlivanı ortaya alı ta hayatına son vermelerini emretti. O zaman aslanpençeli Rüstem'de Çinlilerin sol yanından saldırarak onları bozguna uğrattı. Her hançer sallayışında kafaları gövdelerinden ayrılı yerlere yuvarlanıyordu. Onun savaşmasına dağlar, şiddetine de azgın filler bile dayanamıyorlardı. Düşmanlar onun her yanını öylesine sarmışlardı ki başının üstündeki gökler karardı. Üzerine yağdırdıkları mızrakların, hançerlerin, gürzlerin ve okların çoğunluğundan kendisini bir kamışlıkta ve yüzünden saçılan kanlara bakarak ta bir şarap denizinde sandı. Her saldırısıyla yüzlerce mızrakları kırıp atıyor, azgın bir aslan gibi her yana saldırıp duruyor; İranlı kahramanlar da yürekleri intikamla ve savaş duygusu ile dolu olarak onun arkasından

gidiyorlardı. Mızraklar, gürzler, topuzlar, kılıçlar, bulutlardan çiy yağar gibi yağıyordu. Savaş alanı cesetler, eller, kelleler, tulga ve başlıklarla doldu. Üzerine konan kalın toz yığınları ile yüce gökler de yerden farksız hale gelmişlerdi. Bu toz yığınlarını, sadece hançerler yapabiliyordu. Çinli, Şenkli, Hintli, Saklali, Heratlı ve Pehlevi erlerin ölüsüyle yerler, denizler ve dağlar doldu. Bütün ordu bir kişinin eliyle yere serildi. Bunun üzerine gördüğü savaşın dehşetinden rengi uçmuş olan Piran Gelbat'ın yanına koşarak: "Yeryüzünde, Rüstem gibi bir komutandan daha yoktur. Artık, benim bu savaşa tahammülüm kalmadı. "Böyle bir işi kim anlatsa aklı başında olan hiçbir adam inanmaz. "üç yüz bin savaşçı bir kişiye karşı koyamadı! "Bu savaşın sonu Efrasiyab için iyi olmayacak ve Rüstem'in elinden rahat yüzü görmeyecek! "Barışmaya kalkışsak herkes bizi ayıplar, savaşa devam etsek büsbütün mahvolup gideceğiz!" dedi."⁶⁷

Katalog No : 25, (Resim – 29)
Yaprak No : 257 a
Minyatürün Konusu : Efrasiyab'la, Siyavuş'un Ava Çıkmaları

⁶⁷ Lugal, a.g.e., C.IV., 175-180.

Minyatürün Ölçüsü : 27.7 x 22 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış, üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit altı satırdan, üstteki beyitse bir satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü pembe renktedir. Açık mavi renkteki tepenin arkasında sekiz adet figür görülmektedir. Tepenin sol tarafında bu minyatürdeki en büyük ağaç bulunmaktadır. Bu ağacın hemen altında ve tepenin önünde ise biraz daha küçük başka bir ağaç görülmektedir. Bu ağacında yanında koşan üç tane geyik görülmektedir. Ard arda sıralanmış bu geyiklerden en arkada bulunanın bir kısmı minyatürün sağ alt köşesinden başlayarak yukarı doğru çıkan çiçeklerle süslü yeşil bir bitki örtüsü üzerindedir. Resmin sağ üst köşesinde sıralı halde üç tane küçük ağaca rastlanmaktadır. Resmin orta kısmında ise üçü sağ tarafa doğru yönelmiş, biri bunlardan farklı olarak sol tarafa doğru giden dört atlı görülmektedir. Alttaki beyitin sağ köşesinden başlayan yeşilliğin üzerinde boynunda bir geyik taşıyan insan figürü görülmektedir. Bunun üst tarafında yerde yaralı bir vaziyette yatan başka bir geyik onunda yanında ondan daha küçük başka bir geyik görünmektedir. Yine bu geyiklerin hemen alt kısmında ise at üzerinde elinde kılıçla başka bir geyiği tek seferde iki parçaya ayıran başka bir avcı figür görülmektedir. İkiye ayrılan bu geyiğin hemen altında ise koyu renkteki kafası beyitin altında kalan başka bir havyan görülmektedir. Bunun hemen arkasında onu kesen başka bir insan figürü bulunmaktadır. Bunların ise hemen üzerinde küçük başka bir geyik görülmektedir. Yerlerde parçalar halinde küçük kaya parçalarının bulunmaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : *“Padişah, günlerden bir gün, o padişah oğluna: “ bir günde, dedi, seninle ava gidelim olmaz mı? Avlanarak gönlümüzü neşelendirir, kederimizi atar, beraberce bir eğleniriz...” Şehzade Siyavuş: “Sen beni ne zaman ve nereye götürmek için kılavuzluk etmek istersen, ben hazırım!” dedi. Bunun üzerine, bir gün yanlarına doğanlar la zağarları alarak avlığa gittiler. İran ve turan ordularından türlü, türlü sınıflara mensup erler de, onlarla beraber avlağa gitmek için yola girdiler. Siyavuş, yolda bir yaban eşeği gördü. Bunun üzerine hemen ordunun arasından fırlayıp, ona doğru seğirtti. Atın dizginini koyuverip üzengiye yüklendi; İniş yokuş dinlemeden atını sürdü ve kılıç vuruşuyla, yaban eşeğini ikiye böldü. Bir parçasını bir eline, öteki parçasını da bir eline aldı. Elleri birer kefeye parçalar da bir gümüş kütlesine benziyorlardı... Hayvanı öyle ölçülü bir şekilde ortadan bölmüştü ki parçalar birbirlerinden bir zerre kadar bile ne eksik, ne de fazla idiler. Padişahın erleri bu hali görünce, hepsi birden: “ İşte, kılıç kullanmasını bilen seçme kahraman diye bana derler!” dediler ve aralarında da: “Bu padişah oğlu, İran’dan başımıza bir bela olarak geldi. Bizim bütün büyüklerimizi utandırdı. Biz, buna karşı bir savaş açmalıyız!” diye konuştular. Siyavuş, her vardığı yerde, yığınlarla ve avlayarak, onlarla bütün orduyu doyurdu. Avlanma sona erince, yine hep birlikte, oradan kalkıp neşe içinde, padişahın köşküne gittiler. Efrasiyab, kederli veya neşeli olsun her zaman Siyavuşla beraber bulunmak istiyor, başkasını istemiyordu. Hatta Gersiyuz’a ve Cehin! e bile sırrını açmıyor, kimse ile neşelenemiyordu... Gece veya gündüz, yalnız Siyavuş la beraber bulunduğu zamanlar konuşup gülüyordu. Böylece tam bir yıl, keder de, sevinç de beraberdiler...”⁶⁸*

Katalog No : 26, (Resim – 30)

Yaprak No : 266 b

Minyatürün Konusu : Rüstem’in, Giv’e Ziyafet Vermesi

⁶⁸ Lugal, a.g.e., C.III., 33-35

Minyatürün Ölçüsü : 21.8 x 27.4 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sol tarafa yaslanmış, üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyitin sol taraftaki iki sütünü dördümlü sonraki iki sütünü üçlü satırdan ve üstteki beyitin sol taraftaki dört sütünü ikişerli, son iki sütünü ise üçerli satırlardan oluşmaktadır. Çok az bir biçimde görünen gökyüzü mavi renkte renktedir. Beyitlerle aynı şekilde alttan üste doğru sol tarafa yaslanmış olan ve içi resmedilen bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının iç duvarlarının üst kısımları açık mavi başağa benzeyen çiçeklerle süslüdür. Bu duvarın alt kısımları ise mavi renktedir. Bu duvarda iki tane kapı bulunmaktadır. İki tarafa doğru toplanan kırmızı perdenin arasından dışarıda yeşil renkte olan bitki örtüsü görülmektedir. Divan gibi yüksekçe bir yerde oturan sakallı figür ve onunla konuşan başka bir figür görülmektedir. Divanda oturan figürün arka kısmında ise başka bir erkek figür bulunmaktadır. Pembe renkteki zemin üzerinde bulunan yeşil renkteki halı ve onun üzerinde de bulunan yemek tabakları görülmektedir. Bu halının etrafında sağ taraftan başlayarak sıralanmış vaziyette ikisi ayakta, onların önünde yerde oturmuş şekilde görünen beş figür bulunmaktadır. Bunların hemen devamında ise başka bir insan figürü, onun yanında ise def çalan başka bir figür görülmektedir. Bunların yanında yine yerde oturmuş başka bir figürde yer almaktadır. Sol tarafta ise önlerinde tabakların bulunduğu üçlü başka bir figür grubu da bulunmaktadır. Yapının sağ köşesine bakıldığında bu binanın iki katlı olduğu görülmektedir. Mavi renkle bezenmiş pencereden aşağı doğru bakan bir bayan figürü görülmekte ve bunun hemen altında yine acık pembe renkle kaplı bir kapının iç kısmında bulunan başka bir figür yer almaktadır. Ayrıca avlu da yemek getiren başka bir figür görülmektedir. Dış avlu zemini açık renktedir ve üst kısma doğru birbiri ile konuşan iki figür görülmektedir. Bunların arka kısmında ise kahveyi renkte çit ve onunda arkasında koyu ve açık yeşil tonlarda ağaçlar ve bitki örtüsü görülmektedir.

Resim - Metin İlişkisi : *“Rüstem’le Giv, sonra, oradan kalkıp köşke gittiler. Yolda da, hep yolculuk üzerine konuştular. Rüstem padişahın mektubunu okuyunca, onun söylediklerinden şaşırıldı... Evet, yeryüzü padişahı, ordunun bu ünlü pehlivanını o kadar çok övüyordu ki... Giv’e dönerek: “ Padişahın emri gereğince hareket ederek, hiç vakit geçirmeden hemen yola çıkacağım! Ben seni ne zahmetler çektiğini, nice felaketlere katlandığını biliyorum. Senin benim yanımda ki mevkiinde yücedir! Sen Siyavuş’un intikamını almak için yapılan savaşlarda, mazenderan vakasında, bütün pehlivanların önünde idin! Şimdi de buraya kadar gelip bu güç yolları aşmakla da, çok sıkıntılar çekmiş oldun. Seni burada görmekte çok sevindim. Fakat Bijen’in başına gelen felakete de çok üzüldüm. Ben, seni böyle yas içinde ve perişan bir halde görmemeliydim. Padişahın mektubu ve buyruğu gereğince, bu yolculuğa çıkmaktan geri kalmayacağım! Senin bu haline çok üzüldüm. Bijen’in işini düzeltmek için yola çıkmaya hazırım. Tanrı benim canımı tenimde bıraktıkça da, bu iş için çalışacağım. Ben, Bijen için, canımı, ordumu ve hazinelerimi de feda etmekten, zahmete katlanmaktan çekinmem! İşte, Tanrının kudreti ve muzaffer yeryüzü padişahının talihinin yardımı ile, kemerini bağlıyorum. Ben, Bijen’i, tutukluktan kurtararak, karanlık uykudan çıkarıp o ünlü padişahın huzuruna getireceğim. Şimdi sen üç gün kadar evimde otur; ye, iç, zevkine bakıp tasayı at! Benim evim demek senin evin demektir. Benim hazinem, canım, tenim senin, seninki de benim demektir. Üç gün burada beraberce eğlenerek padişahımızı ve bütün pehlivan arkadaşlarımızı analım. Dördüncü günü de İran’a doğru yola çıkar, Padişahın buyruğunu yerine getiririz!” dedi. Rüstem’in bu sözlerini duyan Giv, hemen yerinden fırlayıp onun alnını başını ve ayağını öptü. Ona: “Ey ünlü pehlivan! Şu yiğitliğin, kuvvetin, talihin, hünerlerin, ancak iri fillerde bulunabilen şiddetin ve ancak mübit’lerde bulunabilen şu aklın hiç eksilmesinler! Yüreğimde ki bütün dertlerin pasını sildin. Senin de yeryüzünde ki bütün iyiliklerden nasibin olsun!” dedi. Rüstem, Giv’in yüreğinin rahatladığını görünce bu işin de hızla biteceğini anladı hemen sofracı başına emir vererek: “Haydi sofrayı kur da bütün*

büyükleri çağır, buraya gelsinler!” dedi. Destan, Giv, Züvare ve Feramurz hep birlikte gelip sofraya oturdular. Rud çalan bir çalgıcı ile Şarap dağıtan bir hizmetçi de, mücevherlerle süslü olan bu köşke geldiler. Yakut renkli şaraplarla dolu kadehleri ellerine aldılar. Bir yandan çalgıcı çenk çalarken, bir yandan da saki şarap sundu. Giv, böylece, gitmekte acele etmeden, üç gün Rüstem in evinde kalarak şarap içmekle vakit geçirdi.”⁶⁹

Katalog No	: 27, (Resim – 31)
Yaprak No	: 287 b
Minyatürün Konusu	: Rüstem’in Ava Çıkması
Minyatürün Ölçüsü	: 27.5 x 21.3 cm

⁶⁹ Lugal, *a.g.e.*, C.IV., 380-383.

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış, üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit sol taraftaki ilk sütunu bir satır sonraki iki tanesi iki satır ve devamında ki üç tanesi birer satırdır. Üstteki beyit ise soldan ilk dördü dörder satır, son ikisi ise beşer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü sarı renktedir. Bu minyatürde iki tepe ard arda resmedilmiştir. Uzakta olan tepe açık mavi renkte ve sağ köşede bir ağaç görülmektedir. Ön taraftaki tepe ise açık mor renktedir. Bu ikinci tepenin arkasında sol tarafta biri at üzerinde olan iki adet insan figürü bulunmaktadır. Tepenin orta kısmında biri büyük diğeri ise ona nazaran küçük iki ağaç yer almaktadır. Bu ağaçların sağ tarafında tepenin arkasında üç tane insan figürü görülmektedir. Minyatürün orta kısmında ise siyah bir at üzerinde elinde mızrakta bir aslanı avlamaya çalışan figür bulunmaktadır. Onun hemen altında aslanın üzerine atladığı ve aslana bıçağını saplamış bir başka avcı figür görülmektedir. Bu figürlerinde alt kısmında at üzerinde elinde kılıçla atını ısırarak aslana vurmaya çalışan bir figür yer almaktadır. Onunda sol altında elinde ki okla yeşil bir zemin üzerinde duran iki aslanı avlamaya çalışan başka bir figüre rastlanmaktadır. Resmin sağ alt köşesinden resmin ortasına doğru çıkan koyu yeşil renkteki bitki örtüsü yapılan bu av sahnesini ikiye bölmüş gibidir. Bu bitki örtüsünün başladığı yerde yukarı doğru atı üzerinde başka bir figürde görülmektedir. Minyatürde dikkat çeken başka bir husus da resmin sağ orta kısmında ortadan ikiye ayrılmış şekilde görülen aslandır.

Resim - Metin İlişkisi : *Bu hikaye eski zamanlardan kalıp Dihkan' ların anlattıkları bir hikayedir. Dihkan'dan dinlediği bu hikayeyi şöyle hatırladığını söyledi: Bir sabah Rüstem, canı sıkılarak ava çıkmak istedi. Bunun üzerine hazırlanıp kuşandı ve tirkesini okla doldurdu. Rahş'ını o fil gövdeli hayvana harekete geçirerek, av peşinde koşan azgın bir aslan gibi, Turan sınırlarına doğru yola çıktı. Turan sınırlarında yaban eşekleriyle dolu bir ovaya rastlayınca, o taşlar bağışlayan pehlivan yanakları, güller gibi parıldadı ve neşesinden gülerek Rahş'ı oraya sürdü. Ok, yay, gürz ve kementle birkaç yaban eşiği avlayarak çalı çırpı ve ağaçlarla büyük bir ateş yaktı. Ateş adam akıllı kızınca şiş yerine kullanmak için bir ağaç dalı arayıp buldu ve o erkek yaban eşeklerinden birini bu ağaca geçirdi. O kadar ağır olan o eşek Rüstem'in elinde bir tüy gibi duruyordu... Kebap piştikten sonra, Rüstem onun etlerini parçalayıp yedi ve içinde ilik bulunan kemikleri tuz buz gibi dağıttı. Kebabı yedikten sonra suyun kenarına gidip suya da kandıktan sonra yatıp uyudu. O, böylece zaman gürültüsünden kurtulup yatarken Rahş'ta çayırılıkta gezip otluyordu. Bu sırada da yedi sekiz Türk süvari o avlaktan geçmekteydiler. Çayırılıkta ve avlakta Rahş'ın ayak izlerini ve biraz ilerledikten sonra da kendisini görünce onu yakalamak sevdasına düştüler. Bunun üzerine her yanını kuşatıp üzerine kementler attılar. Rahş onun üzerine kementler attıklarını görünce azgın bir aslan gibi yerinden fırlayıp o atlıların ikisini çifteleriyle yere serdi ve birini de dişleriyle kafasını gövdesinden ayırdı. Süvarilerin üçünün öldüğü halde bu savaş hayvanını başı kemende girmedi. Fakat bu defa her taraftan kement atarak nihayet boynundan yakaladılar ve onu alıp hızla şehre götürdüler. Şehirde bütün halk ondan döl almak istedi. Rüstem uyanınca atı kendisine lazım oldu çayırılığa baktı her tarafa göz gezdirdi fakat atından eser göremedi. Atı bulamayınca kederlendi ve Semengan'a doğru hızlı hızlı yürümeye başladı. Yolda kendi kendine söyleniyor ve Böyle yaya ve utana utana nasıl döneceğim? Şu tirkeşi, zırhı ve bôbür postu nasıl taşıyacağım. Ya çölü nasıl geçeceğim? Bana hücum ederlerse nasıl karşı korurum. Şimdi Rüstem ölü gibi uykuya dalınca biri gelip atını götürmüş diyecekler. Fakat ne çare at elden gittikten sonra, böyle tasalı tasalı ve yayan yürümekten başka ne yapabilir ki? Bari silahlarımı kuşanıp kemerimi bağlayayım da gideyim bakayım; belki bir yerde onun izini bulurum diyordu... Yüreğinde türlü türlü tasalarla Rahş gibi büyük bir hızla yürüyordu...⁷⁰*

⁷⁰ Lugal, a.g.e., C.II., 287-290.

Katalog No : 28, (Resim – 32)
Yaprak No : 309 a
Minyatürün Konusu : Rüstem'in İran'a Dönmesi
Minyatürün Ölçüsü : 28 x 22 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış, üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit ve üstteki beyit üçer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü açık mavi renktedir. Arka taraftaki tepe açık sarı renkte ön taraftaki tepe ise açık mor renktedir. Ön taraftaki tepenin sol arka kısmında oniki adet insan figürü bulunmaktadır. Bunlardan birisi deve üzerinde davul çalmakta, diğer ikisi çerçeve dışına taşan kırmızı ve mor bayrakları taşımaktadır. Tepenin orta kısmında arka tarafa doğrudan bir ağaç görülmektedir. Yine tepenin sağ tarafında biri borazan çalan sekiz tane insan figürü görülmektedir. Bu figürlerin alt kısmında at üzerinde iki figür bulunmaktadır. Minyatürün orta kısmında ise at üzerinde bir elinde kalkan diğerinde kılıçla karşısında at üzerinde bulunan başka bir figürün kafası ortadan ikiye ayırdığı görülmektedir. Kafası ayrılan bu figüründe arkasında biri at üzerinde olan oklu, diğeri ise beyaz bir filin üzerinde oturan başka bir figür görülmektedir. Resmin sol alt tarafında ise üç adet oklu, sağ alt tarafında ise kalkanlı iki adet figür yer almaktadır. Ayrıca minyatürün en ön kısmında pembe renkteki tepe ve onun sol köşesinde ki küçük bir ağaç görülmektedir. Resimde dikkat çeken başka bir hususta gövdesi ortadan ikiye ayrılmış yerde yatan diğer bir figürdür.

Resim - Metin İlişkisi : *“Rüstem, mubitlerin sözleri karşısında, kendi durumundan utanarak, İran a gitmek için kesin kararını verdi. Turan ovasından sürülerle atlar ve her yandan, padişaha yaraşan on bin köle cariye getirtti. Ceylan göbekleri samur, sincap, kakım, kimal ve bor postları hatırlattı. Erkek fillerin sırtları bu kokular, değerli postlar, altın ve gümüş yükleriyle dolmuştu... Bunlardan başka taht, taç, silah, kılıç, gümüş hazineleri, elbiseler ve yaygılar da alıp hepsini İran'a götürdüler. Turan'dan kalkıp Zabilistan'a kutlu Zal'in yanına gittiler. Öte yandan da Tüs, Gudes, Giv gibi büyüklerde fars a doğru yola çıkarak Kavusun yanına geldiler. Mayası bozuk Efrasiyab, Tüs ile Rüstem'in suyun öbür yanına geçtiklerini haber alınca, başı savaş düşünceleri, yüreği de intikam duyguları ile dolu olarak, doğudan kalkıp Genk denizine doğru gitti. Oraya eriştiği zaman, bütün ülkeyi harap olmuş: Büyük, küçük bütün halkın öldürülmüş bulunduğunu; taç, taht, at, hazine gibi şeylerin mahvedildiğini; hatta ağaçlarda yaprak bile bırakılmadığını bütün dünyanın ateşe verilecek köşklerin, sarayların yakılmış olduklarını görünce, gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak, ordunun büyüklerine şöyle dedi: yapılan bunca kötülüğü untabilmek için insanın duygudan büsbütün yoksun olması lazımdır! Siz yüreklerinizi intikam duyguları ile doldurun... Kalkanlarınız yatağınız tulgularınız da yastığınız olsun. İran2a yürüyerek gökleri yere indirip intikamımızı alalım! Yerlerimiz, yurtlarımız, çocuklarımız, hazinelerimiz ve her şeyimiz için çalışarak, İran ülkesini çiğneyip intikamımızı alalım. Bir savaşta da onlar bizi yendiler diye kendimizi pek aşağılarda görmemin pek anlamı yok. Dört bir yandan getireceğimiz erler ve silahlarla, yeni bir yol tutalım!” Bunun üzerine, her yandan erler topladı; mızraklar ve diğer silahlar hazırladı. Kurduğu bu orduyu, o aslan gibi yiğitlerden ve kahramanlardan intikam almak için, İran'a götürdü. Hiç durmadan, her yana saldırdı. Tarlalarına ve ağaçlarına varıncaya kadar, bütün mamur yerleri yakıp yıktı. Bütün bunlara dayanmak İranlılara güç geldi ama. Havaların kuraklığı yedi yıl sürmüş hiç yağmur yağmamış, her yerin rengi değişmiş ve her şey alt üst olmuş bulunduğu için herkes darlıktan bunalmıştı... Böylece aradan epey bir zaman geçti... Fil gövdeli pehlivan, Zabil'den çıkamadığı için, kılıç kullanmakta usta olan Türkler de, bütün dünyayı ellerine geçirdiler.”⁷¹*

⁷¹ Lugal, a.g.e., C.III., 231-233.

Katalog No : 29, (Resim – 33)
Yaprak No : 336 b
Minyatürün Konusu : Efrasiyab'ın, Rüstem'den Kaçması
Minyatürün Ölçüsü : 27.5 x 22.6 cm

Minyatürün Tanımı : Minyatür sağ tarafa yaslanmış, üst ve alt kısımlarda altı sütun halinde oluşan beyitin içinde yer almaktadır. Alttaki beyit dörder satır ve üstteki beyit ise birer satırdan oluşmaktadır. Gökyüzü açık mavi renktedir. Arka taraftaki tepe pembe renkte ön taraftaki tepe ise acık gri renktedir. Ön taraftaki tepenin arka sol kısmında oniki tane insan figürü görülmektedir. Bunlardan birinin elinde borazan bulunmakta, diğer dördünün elinde kırmızı, mavi, yeşil ve sarı bayraklar yer almaktadır. Tepenin orta kısmında yuvarlak hatlara sahip yeşil tonlarda bir ağaç görünmekte ve yine tepenin sağ arka kısmında ise ikisi at üzerinde görünen onüç tane insan figürü bulunmaktadır. Bunlarda altısının elinde yeşil, sarı, mavi ve mor tonlarda üçgen bayraklar taşımaktadır. Resmin orta sol kısmında ise at üzerinde üç insan figürü görülmektedir. Bu figürlerden elinde kalkanla kaçan başka bir figür görülmektedir. Resmin alt kısmında ise yine mor renkte başka bir tepe bulunmaktadır. Bu tepesinde ortasında bir ağaç yer almaktadır. Minyatürün sağ alt köşesinde ise üçü at üzerinde, biri elinde kılıçla duran dört figür yer almaktadır.

Resim - Metin İlişkisi : “Efrasiyab, savaşın bu duruma geldiğini görünce, ordusuna seslenerek: “uyanık talihimiz uykuya varıyor... Siz, candan ve şiddetle savaşmazsanız, artık bende savaşa devam edemem! Bu gün birer kaplan gibi davranıp her yana saldıracaksınız, iyice savaşacağınız gündür... Dedikten sonra, turan ordusunun ortasından çıkarak, yüreği yaralı ve kinle dolu olarak, tüsün bulunduğu yere hücum etti... İran'ın büyük kahramanlarından çoğunu öldürdü. Bunu görünce, tüs ün gözü yıldız ve oradan kaçtı. Rüstem'e gelerek: “ Aman, dedi çabuk bir çaresini bul! Yoksa, bugün bu işten hayır kalmadı, savaşı kaybediyoruz! Sağ kanat bir kan denizine döndü ve İran bayrağı baş aşağı oldu!” Bunun üzerine Rüstem ordunun ortasından ayrıldı. Feramurz'da, yanında ki kahramanlarla, onun peşi sıra gitti. Karşı tarafta hepside Rüstem'e düşman olan kalkanlı birçok erler vardı. Efrasiyab'ın hısımları ve akrabaları da yürekleri kinle dolu olarak bekliyorlardı Feramurz ile Tüs'ün arkasından gittikleri Rüstem onların birçoğunu öldürdü. Efrasiyab, Gave'nin menekşe renkli bayrağını görünce, karşısına gelen düşmanın Neriman'ın soyundan olan, fil gövdeli Rüstem olduğunu anladı... Hemen bir kaplan gibi yerinden bağıarak, atının karnını bacaklarıyla sıkıştırıp karşısına çıktı. Rüstem, o ünlü pehlivan, ordunun bayrağını görünce bir aslan gibi yerinden fırlayıp koştu. Dizginleri gevşeterek, o koşucu Rahşî kendi bildiğine bıraktı. Asi Efrasiyab'ın üzerine yürüyerek yaptığı bu savaşta, mızrağının ucundan dereler gibi kanlar akıttı. Ucu bir söğüt yaprağına benzeyen okunu attığı gibi, o Türk'ün tulgasını iğne gibi deldi geçti... Turan ordusunun komutanı Efrasiyab da bunun üzerine intikam peşinde koşan Rüstem'e bir mızrak salladı. Fakat, Rüstem'in kemerlerinin derisine rastlayan mızrak, bu deriyi bile yarıp geçemedi. Bu sefer Rüstem, kinini almak için dönüp onun atına bir mızrak savurunca, at baş aşağı oldu ve üstündeki savaşçı padişah Efrasiyab'da yere yuvarlandı... Bunun üzerine Rüstem acı çekirmeden bir an evvel canını almak için onu belinden yakalamak istedi. Bir kenarda duran Hüman, bunu görünce hemen güzünü omuzlayıp yürüyerek Rüstem'in omzuna vurunca, her iki taraftanda bağırımlar yükseldi. Ordunun kahramanı Rüstem'in arkasına bakmak için yüzünü döndürmesinden faydalanan turan komutanı, Rüstem'in pençesinden kendisini kurtararak, hızla koşan bir ata atlayıverdi... Vise'nin oğlu Hüman, bin türlü hile kullanarak, onu ejderin pençesinden kurtarmış oldu. Rüstem, Efrasiyab'ın böylece pençesinden kurtulmasına çok kızdı, kini büsbütün arttı... o taçlar bağışlayan pehlivanları alt eden Rüstem, bu seferde Hüman'ı yakalamak için atını koşturmaya başladı. Fakat, gösterdiği bütün şiddete ve bütün suretine rağmen, onu

yakalayamadı. Anlaşılan henüz eceli gelmemişti! Pehlivanların naralarını ve Gürzlerin çarpışmalarından çıkan sesler, göklere yükseliyordu... Rüstem'e bir kötülük gelmemesi için İran ordusundan da erler gelip yetişti. Rüstem'de : "kahramanların ellerinden ağır gürzlerin yağdığı bir sırada, ne ateş dayanır, nede örs! Fakat, böyle bir gürzü vurabilmek için de, böyle bir göğüsle şöyle bir kol gerekir... Hüman'ın kullandığı bir gürzü, demirden saymamak lazım; onun vurduğu gürziin bir mum kadar bile etkisi olmaz!" diye karşılık verdi... Ordudan, baştanbaşa sevinç naraları yükseldi. Erler, süngülerini bulutlara kadar kaldırdılar... Yeryüzü baştanbaşa, yaralılar ve ölülerle dolmuştu. O topraklar, sanki safran ve lale tarlaları idiler. Atların nalları kan içinde kaldı; fillerin ayakları da kandan yakuta dönmüştü. Rüstem'in pazılarının kuvvetini gören Türklerin hepsi kaçıştılar. Rüstem, kükremiş bir ejderha gibi, o kötü düşünceli Hüman'ı üç fersah kadar kovaladı ise de, Hüman, feleğin yardımı ile kaçınca, fil gövdeli Rüstem de geriye döndü... Erler ganimete doymuşlardı. Hepsi dönüp karargâha geldiler. Savaş alanı düşmanın bıraktığı demir, gümüş, altın, mızrak, eyer, silah ve kemerlerle baştanbaşa dolmuştu...⁷²

⁷² Lugal, a.g.e., C.III., 213-218.

Katalog No : 30, (Resim – 34)
Yaprak No : 361 b
Minyatürün Konusu : Behram'ın Gur'un Azade İle Avlanması
Minyatürün Ölçüsü : 25.4 x 16.2 cm

Minyatürün Tanımı : Beyitlerin yer almadığı bu minyatürde gökyüzü sarı renktedir. Arka taraftaki tepe açık yeşil renkte ve üzerinde mavili morlu çiçekler görülmektedir. Ön taraftaki tepe ise pembe renkte ve sol arka kısmında üç tane figür bulunmaktadır. Tepenin sağ arka kısmındaysa iki insan figürü görülmektedir. Bu pembe tepenin bitki örtüsü zayıftır ancak tepenin ortasında ve en yüksek yerinde koyu yeşil renkte, yuvarlak formda bir ağaç yer almaktadır. Minyatürün orta kısmında at üzerinde elini ileri doğru hafifçe uzatmış bir insan figürü görülmektedir. Bu figürün elinde ki eldivenin üzerinde bir kuş bulunmaktadır. Bu figürün arkasında ise at üzerinde onu takip eden başka bir insan figürü görülmektedir. Bunların ön tarafında ise birinin elinde küçük bir ceylan tutan iki insan figürü yer almaktadır. Resmin alt orta kısmında ise açık mavi renkte küçük bir tepe üzerinde kırmızı çiçekler ve küçük bir ağaç görülmektedir.

Katalog No : 31, (Resim – 35)

Yaprak No : 362 a

Minyatürün Konusu : Rüstem ve Arkadaşlarının Efrâsiyâb'ın Avlağında Avlanmaları

Minyatürün Ölçüsü : 25.2 x 16.2 cm

Minyatürün Tanımı : Beyitlerin yer almadığı bu minyatürde gökyüzü sarı renktedir. Arka taraftaki tepe açık yeşil renkte ve üzerinde mavili morlu çiçekler görülmektedir. Ön taraftaki tepe ise pembe renkte ve sol arka kısmında üç tane insan figürü bulunmaktadır. Tepenin sağ arka kısmında ise iki insan figürü görülmektedir. Bu pembe tepenin bitki örtüsü zayıftır ancak tepenin ortasında ve en yüksek yerinde koyu yeşil renkte, yuvarlak formda bir ağaç yer almaktadır. Resmin ortasında siyah ve beyaz renklerde elinde ok ve yayla bir ceylan avlayan figür görülmektedir. Bu figürün arka kısmında ise elinde okla kaçan iki ceylanı hedef almış başka bir figürde görülmektedir. Resmin sağ alt köşesinde küçük bir tepe, onun altında at üzerinde elinde kılıçla tepenin önünde ki otlar arasından çıkan aslanın kafasını kılıcı ile kestiği görülen başka bir figür görülmektedir. Minyatürde ki diğer bir ayrıntıda tepenin üst kısmında koşan tilkidir.

5. DEĞERLENDİRME

5.1. Minyatürlerin Tarihlendirilmesi

Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki 1983 numara ile kayıtlı olan Firdevsi Şahnamesi 6 cm kalınlığında, 42 x 28 cm ölçülerindedir. İçerisinde 32 minyatürün bulunduğu bu eser 722 sayfadan oluşmaktadır.⁷³

Eserin tarihini gösterecek kesin bir kaydı bulunmamaktadır. Buna karşın minyatürlerin üslup özelliklerine dayanarak eserin 16. yüzyılda İran'da yazılmış ve minyatürlenmiş olması ihtimali güçlüdür. Minyatürlerde yer alan bazı ayrıntılar Timur ve Safevi ekollerinin etkilerini taşımaktadır. Eserde yer alan ikili ya da tekli süngerimsi yapıdaki tepeler, bu tepeler üzerindeki zayıf ot kümeleri ve tepelerden kopmuş küçük kaya parçaları Timur üslubunun manzara anlayışını yansıtmaktadır. Bununla beraber ince, zarif, pembe yanaklı, kukla görünümlü figürlerde Safevi dönemi üslubunun birer ögesidir.

5.2. Minyatürlerde İşlenen Konular

Firdevsi'nin eski İran efsaneleri üzerine kurulu manzum destanı olan Şahname 60.000 beyitten meydana gelmektedir. Metnini sözlü kaynaklar ve yazılı kaynaklara dayandırarak oluturduğunu ifade eden Firdevsi eserinde İran'ın İslam'a kadar olan yaklaşık 1000 yılını masalsı bir dille kaleme almıştır.⁷⁴

Eserde anlatıyı destekleme amaçlı kullanılan minyatürleri işleyen sanatçı şahnamede yer alan konuları minyatürlerken metne sadık kalmıştır. Ancak bunu yaparken döneminin üslup özelliklerini kullanmış, kendi gözlemleriyle bir konu bütünlüğü oluşturmuş ve bu çerçevede eseri resmetmiştir.

Eserde yer alan konular savaş sahneleri, av sahneleri, efsaneler ve destanlardır. Bu konular içinde ağırlıklı olarak savaş sahneleri yer almaktadır. Ok, yay, kılıç ve gürzlerle yapılan savaşlar kalabalık ve hareketli ortamlar oluşturmaktadır. Av sahneleri ise savaş sahnelerine oranla daha sade bir anlatıma sahiptir. Bu tür sahnelerde değişik türde hayvanların avlanması ve mücadele içinde hayvan tasvirlerine yer verilmiştir. Efsane ve destanların işlendiği sahnelerde ise anlatıma uygun olarak dev ve simurg gibi fantastik figürlerin de yer aldığı görülmektedir. Destan sahnelerinde özellikle pehlivanların birbirlerine meydan okumaları ya da teke tek mücadeleleri dikkat çekicidir.

5.3. Genel Üslup

İncelenen eserde minyatürlerin metinlerde anlatılan olayları gerçekçi bir yaklaşımla yansıtmaya çalıştığı gözlenmektedir. Metne olan konumlanmaları standart bir yaklaşım göstermeyen minyatürlerin dizelere farklı mesafelerde yerleştirildiği görülmektedir. Sayfalardaki minyatürler dağınık bir biçimde yer almaktadır. Eserdeki minyatürlerin renk kullanımı ve üslubuna bakıldığında izlenen homojen tarz, minyatürlerin tek bir nakkaşın fırçasından çıkmış olabileceği izlenimini uyandırmaktadır. Bu bölümde, söz konusu yazmada

⁷³ Türk ve İslam Eserleri Müzesi Envanter Dosyası, C.IV, 447.

⁷⁴ Firdevsi, Şahname, (Çev. Necati Lugal), 2009, İstanbul.

görülen minyatür üslupları kompozisyon, manzara, mimari, figür ve renk açısından değerlendirilmiştir.

5.3.1. Kompozisyon

Minyatür ve metin ilişkisi diğer bir deyişle hattat ve nakkaş ilişkisi, bir yazma eser oluşturulurken belki de en önemli unsurlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Hattat ve nakkaş bu programa, kitabın cilt ve tezhip işlerini üstlenen diğer sanatkârları da katarak, bir ekip çalışması ile bu işi yaparlar. Bununla beraber çoğu zaman iç içe ve zorunlu bir ilişki sergileyen bu organizasyon, bütünüyle sanatçıların kendilerinin belirledikleri bir kurallar çerçevesine oturmaktadır. Minyatür sanatçısı genel olarak, hattatın ve yöneticinin kendisi için ayrılmış olan resim alanı ile yetinirken, diğer yandan yüzyılın resimleme konusundaki sıkı kurallarının giderek geleneksel bir tavra dönüşmesine yardımcı olmuştur.⁷⁵

Eserin cildinin dış yüzü, mukavva üzerine siyah deri kaplanarak yapılmıştır. Oval şemsesinin uç ve orta kısımlarında dört salbek vardır. Ayrıca uçlarında şemseden ayrı iki salbek daha vardır. Köşebentleriyle bu salbek ve şemsenin zemini ve dış kenar paftalı bordürünün üzerindeki kartuşlar muhtelif renklere sahip katıgılarla süslenmiştir. Fakat zamanla bunların çoğu dökülmüştür. Şemse köşebent arasındaki saha ile bordürün zemin ve kabartma süsleri tamamen altın yaldızlıdır. Kabin iç yüzü, siyah deri ile kaplanmıştır. Salbekli şemse, köşebent ve dış kenar bordürünün zemini mavi, kırmızı ve yeşil renkte olup üzerine katıg süsler yapıştırılmıştır. Şemse ve köşebent arasındaki saha ile iç kenar paftalı bordürünün zemin ve kabartma süsleri altın yaldızlıdır.

Farsça yazılmış olan eserin kâğıdı aharlı, krem rengi ve ince yapraklıdır. Sayfa 1 b, 2 a baştanbaşa minyatürlerle kaplanmış olup, etrafları tezhiple süslenmiştir (Resim-5). Sayfa 2 b, 3 a tamamen tezhiptir. Yıldız desenli orta kısımlarına üstübeçe kitabın mukaddeme kısmı manzum ve mensur olarak 11a sayfasına kadar devam etmektedir. 11 b sayfasından itibaren esas Şahname başlamaktadır. Bu sayfanın da üst kısmı tezhiple kaplıdır. Metinler altı sütun üzere yazılmıştır. Karşılıklı bu iki sayfanın sütun ve satır araları ile metnin etrafları yaldızlı hatlarla cedvelenmiştir. Sayfanın dış kenarları altın yaldızla şekilli ve süslüdür. Bu tarz tezyinat bütün minyatürlü sayfalarda aynı şekillidir. Bahis başları bütün sayfalarda tezhipli ufak dikdörtgen şeklinde olup, bunların üzerlerinde yazılar üstübeçe yazılmıştır.

Eserde metne yer verilmeyen takdim minyatürü ve 361 b, 362 a numaralı minyatürler dışındaki bütün minyatürler sağa veya sola yaslanmış vaziyette minyatürün altında ve üstünde bulunan altı beyit arasında yer almaktadır (Resim-34-35). Eserde 43 b, 65 a, 101 a, 113 a, 134 a, 142 a, 160 b, 167 a, 172 a, 192 b, 197 a, 224 a, 235 b, 309 a numaralı minyatürlerin üst kısmından bayraklar cetvel dışı taşmış bir vaziyette resmedilmiştir (Resim-8-10-13-14-16-17-18-19-20-22-23-25-27-32). Bu minyatürler dışında ise 81 b numaralı minyatürde resmin üst kısmında ağaç ve bayrağın, 208 b numaralı minyatürde ise resmin sağ tarafındaki binanın çatısının ve 245 a numaralı minyatürün de sol tarafındaki siyah renkteki at ve üst kısımdaki bayrak cedvel dışında tasvir edilmiştir (Resim-12-24-28). Minyatürdeki bazı nesnelere cedvel dışına taşırılması ve böylece sahnenin bir çizgi ile sınırlandırılmaması sanatçının kendisine ayrılan yerle yetinmediğini göstermektedir. Bu uygulama onun resme hareket ve zenginlik kazandırma isteği ile ilgili olsa gerektir.

Eserdeki minyatürlerde, ufuk hattının yüksek tutulduğu ya da bu hatta yer verilmediği görülmektedir. Bu da olayları teferruatıyla vermek isteyen sanatçının, sahneye sayısız figür

⁷⁵ Sevay ATILGAN, 15.yy. *Karakoyunlu Türkmen Minyatürleri*, (M..S.Ü.S.B.E Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, 378.

yerleştirmesini sağlamaktadır. Ayrıca 22 b, 224 a, 235 b, 287 b, 309 a, 336 b, 361 b ve 362 a numaralı minyatürlerde sanatçının derinlik hissi verebilmek için ard arda farklı renklerde iki ayrı tepeyi resmettiği görölmektedir (Resim-6-25-27-31-32-33-34-35).

Eserin tamamında açık kompozisyon tekniği kullanılmıştır. Açık kompozisyon resim düzlemi üzerinde resmedilen kokunun, gerçekte resmin sınırları dışında da sürüp giden doğal gerçekliğin bir parçası olduğu izlenimini verecek şekilde kompoze edilmesine denir. İncelediğimiz minyatürlü yazmada 266 b numaralı minyatür dışında ki bütün minyatürlerin konuları açık havada betimlenmiştir (Resim-30).

Kompozisyon biçimi olarak minyatürlerde çoğunlukla simetri, merkezi, yatay ve çapraz kompozisyon şeması kullanılmıştır. Bu kompozisyon şemaları bir minyatür içerisinde aynı anda kullanıldığı da görölmektedir. Figürlerin aynı sayıda ve karşılıklı olarak resmedilmesi olarak karşımıza çıkan simetri anlayışı özellikle savaş sahnelerinde tepenin arkasına ve önüne karşılıklı olarak yerleştirilen figürlerde kullanılmıştır. Eserin genelinde bu kompozisyon anlayışı kullanılmıştır. 65 a, 81 b, 101 a, 134 a, 142 a, 160 b, 167 a, 224 a, 309 a ve 336 b numaralı minyatürlerde simetri kompozisyon anlayışını görölmektedir (Resim-10-12-13-16-17-18-19-25-32-33). Merkezi kompozisyon konunun unsurları merkezde yer alır ve diğer unsurlar bunun etrafında gelişir. 1 b, 22 b, 28 b, 124 a numaralı minyatürlerde bu tema işlenmiştir (Resim-5-6-7-15). Yatay düzlem üzerinde yer alan figürlerin ard arda ya da sıralı bir şekilde peş peşe resmedilmesi şeklinde karşımıza çıkan yatay kompozisyon ise 43 b, 101 a, 192 b, 208 b, 309 a ve 336 b numaralı minyatürlerde işlenmiştir (Resim-8-13-22-24-32-33). Çapraz kompozisyon şemalarında resmin bir köşesinden diğerine uzanan çapraz çizgi ve bu çizgi boyunca sıralanan figürler yer almaktadır. Genellikle resme hareket katan bu kurgusal yöntem 2 a, 70 a, 172 a, 197 a, 208 b ve 287 b numaralı minyatürlerde karşılaşılır (Resim-5-11-20-23-24-31).

Minyatürler kendi içerisinde, önden arkaya doğru birkaç kademe halinde düzenlenmiştir. Dikey ya da yatay eksenler üzerinde yer alan figürler belli bir plana göre dizilirler. Konunun asıl teması genellikle resmin merkezinde, orta eksen üzerinde gelişir. Sahnelerin açık hava tasvirlerinde çoğunlukla etrafları küçük kaya parçaları yer almaktadır. Bu kaya parçalarının çevresinde zaman zaman cılız çiçek, bitki örtüsü ve ağaçlar bulunmaktadır. Minyatürlerde dekoratif unsurların yanında, kompozisyona sağladıkları denge ve verdikleri derinlik hissiyle önemli yer tutan ağaçlar neredeyse eserdeki tüm minyatürlerde görölmektedir. Minyatürlerde bazen önemsiz birkaç figür de sahnenin önünde yer alabilir. Sahnenin geri planında, çoğunlukla tepenin gerisine yerleştirilen tamamlayıcı figür ve objeler doğrudan konuyla ilgili olmayıp, daha çok öndekilerle birlikte ilgiyi sahnenin ortasına çekme görevini üstlenmektedir. İç mekan tasvirlerinde de, olayın kahramanları yine resmin ortasında yer alırlar. Bazen de iki yanda sahneyi tamamlayıcı diğer figürler göröür. Ayrıca bu eserde sanatçı çerçeve dışına taşırdığı çeşitli figürler ve objelerle kompozisyona zenginlik katmaya çalışmıştır.

5.3.2. Manzara

Eserde birbirini tekrarlayan yalın ve kalıplaşmış bir manzara biçimi görölmektedir. Bu durum ufuk çizgisinin yüksek tutulmasından ve sanatçının minyatürü yaparken konuyu hep aynı mesafeden resmetmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca tepelerdeki bitki örtüsünün hemen hemen her minyatürde aynı şekilde resmedilmesi bu anlayışa sebep olarak gösterilebilir.

Minyatürlenen sahnelerin çoğu açık havada resmedilmiştir. Bu açık havada resmedilen minyatürlerinde neredeyse tamamı tepelik alanlarda geçmektedir. Bu tepe bazı minyatürlerde tek bazısında ard arda sıralanmış iki tepe halindedir. 22 b, 287 b, 309 a, 336 b, 361 b ve 362 a numaralı minyatürlerde ard arda sıranmış iki ayrı tepe görülmektedir (Resim-6-31-32-33-34-35). Bu tepelerden önde olan tepe arkadaki tepeye göre daha açık tonlarda resmedilmiştir.

Minyatürlerin zemin genellikle sarı, eflatun, açık mavi ve açık pembe gibi soluk tonlardadır. 22 b, 287 b, 361 b ve 362 a numaralı minyatürlerde gökyüzü altın yıldız boyalı, bunun dışındaki diğer minyatürlerde ise gökyüzü açık ve koyu mavi renklerde doğal görünüme yakın renklerde ele alınmıştır (Resim-6-31-34-35). Ayrıca gökyüzüne beyaz bulutlar yerleştirilmiştir. Alev şulesini andıran bu bulutlar kompozisyonun bütünü içerisinde yalnızca, göğü süsleyen dekoratif unsurlar olarak görülmez. Bazen sahnenin ön kısmında ya da ortasında cereyan eden olayların oluşturduğu simetri dağılımı, sahnenin üst kısmına taşıyan denge unsuru olarak da kullanılmıştır. Bazen de üstte, sahnenin tam ortasına yerleştirilerek resmin merkezine işaret ederler.

Kalın konturlarla sınırları belirlenen ve dorukları yer yer gölgelendirilerek hacim kazandırılan tepelerden kopmuş gibi görünen küçük kaya parçalarının yanı sıra yine bu soluk renklerle boyanan tepelerin zeminine cılız ot kümeleri ile beraber kırmızı ve mavi gelincikler serpiştirilmiştir. Çiçekler, kompozisyondaki doluluk ve boşluk dengeleri göz önünde bulundurularak tepe yüzeylerine dengeli bir biçimde dağıtılmışlardır.

51 b, 65 a, 81 b, 124 a, 197 a, 257 a, 266 b ve 287 b numaralı minyatürlerde yalın bitki örtüsüyle beraber resmin alt kısımlarında çimeni andıran koyu yeşil bir zemin üzerine kırmızılı, mavili ve sarılı çiçeklerden bir bitki örtüsü görülmektedir (Resim-9-10-12-15-23-29-30-31).

Manzaranın diğer bir ögesi olarak kabul edilen ağaçlar, kompozisyonun bütünü ve doğa tasviri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Minyatür sanatçısı için bunlar, yalnızca doğayı süsleyen ve kompozisyonu tamamlayan süsleyici unsurlar olmaktan çok daha büyük anlamlar içermektedir. Ağaçlar kompozisyonda gelişi güzel yer almazlar. Çoğu zaman kompozisyonun bütünü içerisinde önemli bir görev üstlenmiş, diğerleri için belirleyici ve dengeleyici bir motif olarak ön plana çıkmışlardır. Ağaçların kompozisyon içerisindeki dağılımı genellikle iki şekilde verilmiştir. Merkezi kompozisyon kuruluşunun görüldüğü sahnelerde, olayın kahramanları resmin ortasında yer alır. Bu tip minyatürlerde sahnenin sağına ve soluna yerleştirilen ağaçlar, resimdeki simetriyi sağlayan denge unsurları olarak göze çarpmaktadır. Bazen olaylar, sahnenin ön kısmında cereyan eder ve kompozisyon kuruluşu ile yatay eksen üzerinde gelişir. Belirli simetrisinin de gözetildiği böyle durumlarda ağaçlar, geri plana alınarak, sahnenin üst kısmı arasında bir denge kurulmuş olur. İki taraflı kompozisyon kuruluşunun görüldüğü sahnelerde daha farklı bir uygulama söz konusudur. Bu tip sahnelerde ağaçlar birkaç farklı görev üstlenebilmektedir. Bunlardan ilkinde, yine simetrik bir denge unsuru veya resimdeki doluluk-boşluk dengesi ayarlayan bir motif olarak, sahnenin sağına ya da solunda yer alırlar. İkincisinde, sahnenin iki yanında gelişen olayların merkezinde yer alır ve resmin orta noktasını vurgulayan bir motif olarak ön plana çıkar. Bu tip sahnelerde ağaçlar genellikle sahnenin merkezine yakın bir yerde yer alırlarsa da, bazen biraz daha geri planda veya resmin üst kısmında ufuk çizgisi üzerinde yer almaktadırlar. Bununla birlikte, resmin merkezini vurgulama işlevleri değişmez. Bazı sahnelerde merkezi vurgulamakla kalmayıp, aynı zamanda resmi adeta iki eşit parçaya böldükleri ve sahnenin iki kıyısı arasında gizli bir sınır oluşturdukları görülür. Eserdeki birçok minyatürde yer alan ve çoğunlukla tepelerin orta kısmından yükselen bir ağaç görülmektedir. Bu ağaç yuvarlak hatlardadır. Gövdesi kahverengi, yeşil ve lacivettir. Yaprakları da yeşil tonlardadır. Bu ağaç kompozisyonda tamamen denge unsuru olarak kullanılmıştır. Özellikle simetri kompozisyon anlayışı için ideal

bir tarazdır. Ayrıca bu ağaç resme bir denge sağlamaktadır. Bu ağacı 28 b, 43 b, 65 a, 70 a, 81 b, 101 a, 124 a, 160 b, 167 a, 192 b, 309 a, 336 b, 361 b, 362 a numaralı minyatürlerde görmekteyiz. (Resim-7-8-10-11-12-13-15-18-19-22-32-34-35). Bunun dışında 1 b, 2 a ve 266 b numaralı minyatürlerde farklı ağaç formları görülmektedir Bunlar ince uzun yada dalları çiçekli formdadır.

Bunun yanı sıra eserde 2a'da ki sarı, 266 b yeşil ağaç aynı türde olan ve çınar ağaçlarından farklı ince uzun bir yapıya sahiplerdir (Resim-5-30). Ayrıca 1 b, 2 a, 51 b, 142 a 184 b, 229 a ve numaralı minyatürlerde ki ağaç formları ise ince gövdeli, çiçek açmış farklı ağaç türleri görülmektedir (Resim-5-9-17-21-26). Bu ağaçlar resme sadece manzara anlayışı katmak için kullanılan ağaçlardır.

5.3.3. Mimari

Eserin 1 b, 2 a, 28 b, 70 a, 208 b ve 266 b numaralı minyatürlerinde mimari tasvirler yer verilmiştir (Resim-5-7-11-24-30). Bu minyatürler içinde de 70 a, 208 b ve 266 b numaralı minyatürlerdeki yapılar iki katlıdır (Resim-11-24-30). Bu minyatürlerden 70 a, 266 b resmin sağ, 208 b numaralı minyatürde resmin sol yanına bitişik bir vaziyette resmedilmiştir (Resim-11-24-30). Bu minyatürlerde görülen yapı köşktür. Bu köşk iki katlı olarak resmedilmiştir. Tuğladan yapılmış olan bu köşkte iç ve dış duvarlarda zengin çini süslemelere sahiptir. 208 b numaralı minyatürde cedvel dışına taşınmış olan çatı bize örtü sistemi ile ilgili detaylı bir bilgi vermemektedir (Resim-24). Bu mimari yapılardan farklı olarak 28 b numaralı minyatürde çadır resmedilmiştir (Resim-7).

Bu minyatürlerde yapıların kimliği ve işlevi tespit edilememektedir. Bu nedenle mimari tasvirlerde gerçekçi bir yaklaşımın söz konusu olup olmadığını tespit mümkün olmamıştır. Üç boyutlu mekânlar genellikle bir düzlem üzerinde, iki boyutlu bir anlatım kalıbına sığdırılarak verilmiştir. Açık kapılar, örtüsüz pencereler ve gerisinde görünen manzara, mekâna bir parça da olsa derinlik hissi veren unsurlardır.

Mimari tasvirleri minyatürlerde sahenin sağına veya soluna yaslanmış bir şekilde yer almaktadır. Ayrıca bu yapıların odalarından kesitler verilmiştir. Alt ve üst kat olarak, iki bölüm halinde veya bir bütün olarak verilen bu köşkler ön ve yan cepheden tasvir edilmiştir. Bu yapıları oluşturan pencere, kapı gibi mimari öğeler de perspektif kullanılmıştır. Yapılarda ki kapılar çoğunlukla dikdörtgen şeklindedir. Açık olan bu kapı ve pencerelerden dışarıda ki olaylar gözlemlenmektedir. Yapıların tamamında çini kullanımının özellikle dış mimaride yaygın olması dikkat çekmektedir. Bu durum çiniyi dış mimarinin vazgeçilmez bir unsuru olarak kullanan Timur ve Safevi dönemleri ile de paralel bir özelliktir. Duvar yüzeylerinde renkli çini ve sırlı tuğlaların kullanımı, bu döneme ait yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu bezemelerde ki altıgen yapıları çiniler kobalt mavisi, krem, yeşil ve kahve renklidir.

1 b, 2 a numaralı takdim minyatüründe mimariye ait iç mekân ve avlu tasvir edilmiştir. (Resim-5). 1 b numaralı minyatürde merkezi bir kompozisyon şeması görülmektedir (Resim-5). Burada çinilerle süslü yapının ortasında bulunan tahtta oturan figür konunun merkezindedir. Sayfanın sol tarafına yaslanmış olan yapının açık olan arka kapısından dışarının görünmesiyle yapıya derinlik hissi kazandırılmıştır.

1 b, 70 a, 266 b numaralı minyatürlerde kapılar dikdörtgen şeklindedir (Resim-5-11-30). 208 b numaralı minyatürdeki kapı kemerlidir (Resim-24).

70 a numaralı minyatürde yapı önden ve yandan olmak üzere iki yüzey görülmektedir. Diğer yapılardan farklı olarak bu yapının yan duvarı tuğlalarla kaplanmıştır. Alt ve üst duvarda yer alan tuğlalar aynı renkte fakat farklı yönlerde dizilmişlerdir (Resim-11).

Yukarıda sözü edilen köşkerin dışında bir de çadır tasviri bulunmaktadır. Geleneksel tarzda konik çadır tipinden geliştirildiği anlaşılan bu modelde, çadırın iki yanında kalın direkler bulunur. Bu direklerin üst kısma doğru daralan konik yapıları kubbeler yer almaktadır. Köşkerde olduğu gibi çadırlarda da derinlik hissi kazandırmak için çadırın bir kısmı açık bırakılarak içerisinin görülmesi sağlanmıştır.

Bu minyatürlerdeki yapılar göze çarpan diğer temel özellik ise bazı perspektif denemeleridir. Bu uygulamalar perspektifin minyatür henüz yaygın olarak kullanılmadığı, ancak bazı denemeler şeklinde karşımıza çıktığı 16. yüzyıl uygulamalarının farklı bir kesitine ışık tutmaktadır. Bu özellikler özellikle 1 b ve 2 a numaralı minyatürdeki bahçe kapısında ve 70 a numaralı minyatürdeki yapıda belirgin biçimde karşımıza çıkmaktadır. (Resim-5-11).

5.3.4. Figür

5.3.4.1. İnsan Figürleri

İslam dönemi süsleme anlayışında figür, genellikle tasvir yasağı ile açıklanan sebeplerden ötürü, sanat eserlerinde yaygın değildir. Ancak buna karşın el yazması eserlerde metni açıklama gibi bir görev üstlenen minyatürlerin büyük bölümünde figür yoğun biçimde kullanılmıştır. Bu durum metinden kaynaklanan bir zorunluluk ve bu durumun sakıncalı görülmeşiğinin getirdiği esneklikten kaynaklanmış olsa gerektir.

İslam resminde figürler, minyatür resminin kendine özgü kuralları ve anlatım biçimiyle belirlenmiş bir geleneğin üyeleridir. Bu program belirli hareket kalıpları ve ifade tarzları ile perspektif kaidelerinden uzak, sınırlı bir betimlemeye izin vermektedir. Ufak bazı farklarla, mimikler, jestler, kılık kıyafet ve tavırlar hep aynı resmin dilinin kalıplarına uygun olarak verilmiştir.⁷⁶

İncelenen bu eserde figürlerindeki mimik, jest ve tavırlara yer verilmiştir. Konuşan figürler bir veya iki kolunu kaldırmış şekilde, şaşkınlık içindeki figürler ise parmağını ağzına götürmüş şekilde betimlenmiştir. Bazı figürlerin yüzlerinde korku ve üzüntü gibi ifadeler yaratılmaya çalışılmıştır. Savaş sahnelerinde ise savaşın ne kadar şiddetli geçtiğini ifade edebilmek için yere düşen miğferler, kanlar içinde kafası kopmuş veya gövdesi ikiye ayrılmış figürler ya da gözlerinden, göğsünden kan akan figürler görülmektedir.

Bu eserde resmedilen figürler zayıf, ince gövdelidir. Bu figürlerin el ve ayakları vücutlarına göre oldukça küçük tasvir edilmiştir. Ayrıca bu figürlerin sakallı ve bıyıklı oldukları görülmektedir. Kafaları yuvarlak ve yanakları pembe olan bu figürlerin hareketleri belli kalıplara dayanmaktadır. Bazen farklı mimiklerle figürlere ifade kazandırıldığı da görülmektedir.

Figürler savaş ve av sahnelerinde hareketli bir biçimde resmedilmeye çalışılmıştır. Bunun için bu sahnelerde ok atarken, kılıcı ile savaşırken ya da güreşirken bir ayak diğerinden farklı bir harekette, kollarını kaldırmış bir şekilde resmedilmiştir. Ayrıca savaş sahnelerinde

⁷⁶ Sevay ATILGAN, 15.yy. *Karakoyunlu Türkmen Minyatürleri*, (M..S.Ü.S.B.E Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, 406.

tepenin arkasında yer alan figürlerin ellerinde borazanlar ve tokmaklarla davullar çaldıkları görülmektedir.

Figürlerin kırmızı, turuncu, mavi ya da lacivert elbiseleri, tasvirlerle canlı bir görünüm kazandırmaktadır. Sarı, eflatun ve yeşil, giysilerde kullanılan diğer renklerdir. Giysilerin bazıları düz boyalıyken bazıları desenlidir. Elbiseler çoğunlukla iki katlıdır. İlk kat genelde sade desensiz, kolları görünen alttaki ikinci kat giysi ise çiçek desenlidir. Bazı figürlerde bunun tam tersi, elbisenin ilk katı desenli, altta görünen ikinci katı sade bir biçimdedir. Figürlerde elbiselerin hemen hemen tamamında bele siyah bir kemer takıldığı görülmektedir. 361 b, 362 a numaralı minyatürlerde kemer yerine kumaştan kuşaklar bulunmaktadır(Resim-34-35). 1 b, 2 a, 70 a, 208 b, 266 b numaralı minyatürlerde kıyafetlerin üzerine giyilen oldukça uzun kaftanlar dikkat çekmektedir(Resim-5-11-24-30).

Figürlerin; miğfer, sarık ve külah şeklinde başlıkları bulunmaktadır Bu eserde miğferler koyu yeşildir. Bu miğferlerin kenarları dışa doğru kıvrımlı ve bazılarının üzerlerinde mavi, kırmızı, yeşil, pembe ve sarı renkte sorguçlar yer almaktadır. Sarıklar iki katlı beyaz ve ortaları sivri kırmızı, siyah külah bulunmaktadır. Diğer başlık türü ise kenarları sivri siyah üzeri beyaz başlıklardır. Ayrıca eserin genelinde olayın asıl kahramanı olan kişinin başında dilimli taç görülmektedir.

Figürlerin ok, yay, kalkan, mızrak, kılıç, bıçak ve gürzden oluşan savaş takımları bulunmaktadır. Siyah kılıçlar uca yukarı kıvrılmaktadır. Kalkanlar yuvarlak, sarı, kırmızı, mavi ve eflatun renktedir. Yaylar ise mavi, kırmızı ve sarıdır. Oklar ise beyaz renkte ve ok kılıfları ise sarı, mavi ve kırmızıdır. 43 b numaralı minyatürdeki gürz ise diğer gürzlerden farklı olarak sarı renktedir(Resim-8). Ayrıca savaş sahnelerinde figürlerin ellerinden dirseklerine kadar kollarını muhafaza eden bileklik görülmektedir.

184 b numaralı minyatürde figürün elinde eflatun bir bıçak görülmektedir(Resim-21).

28 b, 43 b, 65 a, 81 b, 101 a, 113 a, 134 a, 142 a, 160 b, 167 a, 172 a, 192 b, 197 a, 224 a, 235 b, 245 a, 309 a ve 336 b numaralı minyatürlerde sarı, kırmızı, mavi, eflatun, yeşil ve pembe üçgen bayraklar bulunmaktadır (Resim-7-8-10-12-13-14-16-17-18-19-20-22-23-2527-28-32-33).

22 b, 28 b, 65 a, 70 a, 81 b, 101 a, 113 a, 134 a, 142 a, 160 b, 167 a, 184 b, 192 b ve 197 a numaralı minyatürlerde zenci figürleri dikkat çeken başka bir ayrıntıdır (Resim-6-7-10-11-12-13-14-16-17-18-19-21-22-23).

28 b, 70 a, 134 a ve 266 b numaralı minyatürlerde yer alan kadın figürleri erkek figürlerine göre daha zarif biçimde resmedilmiştir (Resim-7-11-16-30). 134 a numaralı minyatürde beyaz peçeli bir kadın figürü yer almaktadır (Resim-16). Bu figürün sadece gözleri ve ayakları görülmektedir.

28 b, 70 a ve 266 b numaralı minyatürlerdeki kadın figürleri 134 a numaralı minyatürdeki kadın figüründen farklı olarak siyah renkte saçları görülmektedir (Resim-7-11-30).

5.3.4.2. Hayvan Figürleri

22 b, 28 b, 43 b, 65 a, 70 a, 81 a, 113 a, 124 a, 134 a, 142 a, 160 b, 167 a, 172 a, 184 b, 192 b, 197 a, 224 a, 229 a, 235 b, 245 a, 257 a, 287 b, 309 a, 336 b, 361 b ve 362 a numaralı

minyatürlerde at, balık, kaplumbağa, yılan, aslan, deve, ceylan, geyik, tilki ve kuş gibi çeşitli hayvan figürleri görülmektedir (Resim-6-7-8-10-11-12-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-25-26-27-28-29-31-32-33-34-35).

Kullanılan figürler içerisinde en yoğun kullanılan figür at figürüdür. Orta Asya'da gökten indiği kabul edilerek Kutsallaştırılan at, göğe yükselmede vasıta olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra at İslam öncesi Türklerde politik güç ve taht sembolü olarak da kullanılmıştır.⁷⁷

At figürleri genellikle savaş ve av sahnelerinde karşımıza çıkmaktadır. Atlar siyah, mavi ve kahve tonlarında resmedilmiştir. Hareketsiz, yürürken, koşan ya da şaha kalkmış şekillerde tasvir edilmiş ve resme büyük ölçüde hareket kazandırmıştır. At figürleri genellikle at koşum takımlarıyla işlenmiştir. Koşum takımları sarı, turuncu, mavi, kırmızı, koyu yeşil ve altın yıldız gibi canlı renklerde, kimi zaman düz kimi zaman da desenli olarak görülmektedir. Kimi atların boyunlarında püsküller bulunmaktadır.

43 b, 65 a, 142 a, 160 b, 192 b ve 309 a numaralı figürlerde ise tepenin arka kısmında kısmen kafası ve boynu görünen kahverengi birer deve görünmektedir (Resim-8-10-17-18-22-32). Bu develerin üzerleri mavi ya da kırmızı örtü ile örtülü, boynunda ve başında zile benzeyen çeşitli takılar bulunmaktadır. Bu develerin üzerindeki figürler ellerindeki tokmaklarla birer davul çalmaktadır.

124 a ve 172 a numaralı minyatürlerde ise nehrin içinde balıklar görülmektedir. Yeşil suda gösterilen balıklar da su ile aynı renktedir (Resim-15-20). 172 a numaralı minyatürde balıklarla beraber bir de yılan figürü görülmektedir (Resim-20). 124 a numaralı minyatürde pembe kaplumbağa yer almaktadır (Resim-15).

172 a numaralı minyatürdeyse pembe ve mavi renkte birbirlerine doğru yüzen kafa kısımları yuvarlak kuyrukları ince ve uzun iki balık görülmektedir (Resim-20).

257 a ve 362 a numaralı minyatürde görülen ceylan, tilki ve geyik figürleri gerçeğe yakın görünüşleriyle ele alınmıştır (Resim-29-35).

287 b numaralı minyatürde aslan avı sahnesi görülmektedir (Resim-31). Bu sahnede ata arkadan saldıran aslan mücadelenin zorluğunu göstermektedir. Yerde kılıçla ikiye ayrılmış olarak yatan aslan bu sahnenin ne kadar şiddetli ve kanlı olduğunu göstermektedir.

309 a numaralı figürdeyse gücü simgeleyen beyaz renkte bir fil görülmektedir (Resim-32). Üzerinde kırmızı renkte bir örtü ve sarı renkte bir sepet yer almaktadır. Prensi taşımakta olan filin boynunda zil bulunmaktadır.

361 b numaralı minyatürdeyse ceylan ve kuş figürü görülmektedir (Resim-34). Kartala benzeyen kuş görülmektedir. İslamiyet öncesi Gök Tanrı'nın timsali olarak kabul edilen kartalın, hükümdarlık, güç, kuvvetle ilgili simgesel anlamları İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir.⁷⁸ Figürün eline geçirdiği eldivenin üzerinde durmaktadır. Figürün elindeki eldiven kuşun yırtıcı olduğunun bir göstergesidir.

5.3.4.3. Fantastik Figürler

⁷⁷ Gönül Öney., "İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri", *Anadolu*, 11, Ankara, 1969,130; İbrahim Kafesoğlu, "At", *TDV_A*, IV, İstanbul, 1991, 27; Çoruhlu, "Türk Sanatında At Figürlerinin Sembolizmi", *TDA*, 98, İstanbul, Ekim 1995, 171, 182.

⁷⁸ Yaşar, Çoruhlu, "Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine Gök Ve Yer Sembolizmi Açısından Bir Bakış", Uluslararası III. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri C.I, Ankara, 1999, 249.

51 b, 124 a, 172 a ve 184 b numaralı minyatürlerde dev, simurg ve uzun kuyruklu balıklar resmedilmiştir (Resim-9-15-20-21).

51 b, 124 a ve 184 b numaralı minyatürlerde simurg görülmektedir. simurg; eski Türklerde, özellikle erken dönemlerde, bir masal hayvanıdır (Resim-9-15-21). Bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiş bir efsanevi yaratıktır. Türk mitolojisinde yer ve gök ejderi olmak üzere iki tür ejder vardır. Kışın yer altında bulunan ejder bahar dönümünde yer altından çıkarken, kanatları ve boynuzları oluşur ve gökyüzüne çıkar yerleşir. Böylece bahar yağmurları başlar ve bu ejder bereket ve bolluğa katkıda bulunur.⁷⁹

51 b numaralı minyatürdeyse simurgun arkadan tamamı görülmektedir (Resim-9). Bu resimde simurgun vücudu kırmızı, pembe ve kafası mavi renktedir. 124 a numaralı minyatürde simurg kafasını sudan çıkarmış vücudunun geri kalan kısmı suyun altında Dev Ekvana bakmaktadır (Resim-15). Bu resimde simurgun kafası sarı, kırmızı ve mavi renktedir. 184 b numaralı minyatürde ise simurg mavi renkte ve kafası ise eflatundur (Resim-21).

51 b numaralı minyatürde tepenin arkasında turuncu ve eflatun renkte iki dev yarım bir biçimde görülmektedir (Resim-9). Eflatun olan devin boynuzları bulunmaktadır. 124 a numaralı minyatürde ise Dev Ekvana havaya kaldırdığı figürü suya atmaktadır (Resim-15). Belinde dizlerine kadar uzanan turuncu renkte bir örtü bulunmaktadır. Beyaz renkte ve kırmızı boynuzları olan Ekvana'nın el ve ayak bileklerinde, kol ve bacaklarında ve boynunda sarı renkte halkalar bulunmaktadır.

5.4. Renk

Sanatçının minyatürlerde kullandığı kendine özgü renk anlayışı, üslubun karakteristik yönlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle manzara tasvirlerinde kendini hissettiren bu anlayış, figürlerin canlı tonlarda verilmiş giysileri ve mimari tasvirlerin zıt harmonisi ile daha da belirginlik kazanmıştır. Renkler aynı zamanda, sanatçının kendini ifade ediş biçiminin, duygu ve coşkuların bir anlatımı olup, onun bu konudaki hünerini ortaya koymaktadır. Sanatçının renk kullanımındaki ustalığı kompozisyon bütünlüğü açısından son derece önemlidir. Eserin minyatürlerinde ki renkler, planlı ve belirli bir programın önemli bir parçası olarak, kompozisyon kuruluşu içerisinde dengeli bir dağılım göstermektedir. Belirli parçalar belirli renk tonlamaları için uygun bölgeler olarak seçilmiş, bazı anların önemli çeşitli renk tonlamalarıyla vurgulanmıştır.

Açık hava sahnelerinde tepe yüzeylerine fon oluşturan renkler, gerçekçi bir doğa anlayışından uzak olmakla birlikte, bu renkler sade doğa tasvirlerine çarpıcı ve masalsi bir etki katmıştır.⁸⁰ Genellikle açık tonlarda kullanılan pembe, eflatun, yeşil, krem ve bej tonları 16. Yüzyıl Timur dönemi karakteristik renk anlayışını ortaya koymaktadır. Bunların arasında özellikle uçuk pembe, eflatun ve yeşil renkler ön plana çıkmaktadır. Bu sahnelerde tepe yüzeylerinin bu soluk renkli havası, zıt renklerdeki birtakım doğa öğeleriyle kırılarak sahneye canlılık getirilmiştir.

Değişik renk ve bu sade tabiat dekoruna canlılık katan bir başka öğede ağaçlardır. Sahnenin tan ortasında yer alan ayrıca resmi ikiye bölen ağaç, değişik biçimi ve boyama tarzı ile de dikkat çekmektedir. Uzun ince gövdeli tepsi gibi yuvarlak ve dilimli yapısı ve açık –

⁷⁹ Emel Esin, *Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul 2004, s.277. Y.Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul, 2006, s. 136-137.

⁸⁰ Sevay ATILGAN, *15.yy. Karakoyunlu Türkmen Minyatürleri*, (M..S.Ü.S.B.E Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, 417.

koyu yeşil tonlarıyla renklendirilmiş, özellikle uçlardaki tonlamalarıyla ışık gölge etkisi yaratılmıştır.

Gökyüzü ise genellikle, altın yıldız ve mavi olarak iki şekilde renklendirilmiştir., bulutlar buna bağlı olarak beyaz kıvrımlı olarak resmedilmiştir. Bunlardaki renk geçişleri sahnede canlı ve dekoratif bir etki yaratmıştır. Gökyüzü genellikle, yüksek bir ufuk hattıyla belirlenmiş tepelerden farklı renklerdeki kalın konturlarla ayrılmıştır.

Manzaralarda renk açısından dikkat çeken bir diğer unsur ise kaya görünümleridir. Pembe, eflatun ve sarı renklerle tepenin üst kısmından koyu renkten aşağı tarafa doğru rengin değeri açılarak tonlama yapılmaya çalışılmıştır.

İç mekan tasvirlerinde renk kullanımı belirli bir düzen içinde olmuştur. Genellikle belli yerlerde belli renkler tercih edilmiştir. İç mekanların duvarları pembe ve bej renkte çiçeklerle süslüdür. Bu iç duvarlarda kahveyi renkte siyahla yazılmış kalem işleri görülmektedir. Sahnenin takdim minyatüründe yer alan avlunun zemini açık mavi ve tonlardadır. Bununla beraber mimari yapıların duvarları hemen hemen değişmez bir biçimde, değişik bezeme örneklerinin görüldüğü kobalt mavisi, yeşil ve kahverengi çinilerle kaplanmıştır.

Figürlerin giysilerinde birkaç rengin daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunlar kırmızı, turuncu ve mavi renklerdir. Ayrıca yeşil, mor ve sarı tonlar da kullanılmıştır. Yüzler genelde açık krem tonda verilmiştir. Bazı sahnelerde siyah renge boyanmış zenci figürler de görülmektedir.

5.5. Karşılaştırma

Ketebe kaydı bulunmayan bu eserin renk ve üslup özelliklerine bakılarak XVI. yüzyıla ait Safevi dönemi eseri olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Şah İsmail'in Herat minyatür okulunun büyük ustası Behzad'ı Tebriz'e getirtmesinden sonra Tebriz minyatür okulu köklü bir üslup değişimi geçirmiştir. Daha sonra Osmanlı tehdidi yüzünden Kazvin'e nakledilmesine kadar burası başlıca merkez olarak başkent üslubunun uygulandığı şehirdir. 1548'den itibaren Kazvin atölyelerin merkezi olup bunun yanı sıra Meşhed, Herat ve Şiraz'da da resim faaliyetleri devam etmiştir.⁸¹

XVI. yüzyıl başında Şiraz'daki minyatür faaliyetlerine bakıldığında bunun Türkmen devri Şiraz üslubunu bir dereceye kadar devamı olduğu görülür. Bu üslup, araştırmacılar tarafından Timurî Şiraz üslubunun kökeni, Celayirî saray üslubunun çeşitlemesi olarak değerlendirilen, 1370-1393 yıllarında Şiraz'da hüküm süren Muzafferî hanedanının hamiliğinde geliştirilmiş üslubuna dayandırılmaktadır.⁸² Bu üslubun en belli başlı özellikleri ince, zarif, ufak, yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı kukla gibi insan figürleridir ayrıca vücuttaki hareketler çok kıvraktır.⁸³ Aynı zamanda metnin arasında enine gelişen kompozisyonlar, basit bitki örtüsü, süngerimsi tepeler bu dönem üslubunun diğer bir karakteristik özelliğidir.⁸⁴ Bu dönem Şiraz üslubu, aynı dönem Herat üslubuna göre biraz daha kabadır. Figürler önceki dönemlere göre kompozisyon içinde büyük ve baskındır. Minyatürlerdeki dekoratif unsurlar daha az ayrıntılıdır. XVI. asır Timur ekolünün etkisinde yapılan bu minyatürlerin işleniş itinalı olmakla beraber, bir evvelki asrın renk parlaklığı ve fırça inceliği bu sahnelerde

⁸¹ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlıya Kadar)*, Ankara, 1995, 160.

⁸² B.W. Robinson, *Persian Paintings in the India Office Library*, London, 1976, 13.

⁸³ İnal, *a.g.e.*, 165.

⁸⁴ Filiz Çağman, Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Minyatürleri*, İstanbul, 1979, 19.

görülmektedir. İnsan resimlerinin başlarında nispeten bir büyüme boyları daha da uzamakta ve ayrıntıya daha da fazla yer verildiği göze çarpmaktadır.⁸⁵

Bu dönemin çağdaşı olan Osmanlı'ya baktığımızda ise minyatür sanatında klasik üslup denilen döneme denk gelmektedir. Osmanlı ile Safevi bu dönemde bir etkileşim içerisinde. Bunun sebebi ise bu dönemde İstanbul Nakkaşhanesinde Şahnameci Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman işbirliği ile yoğun bir resim faaliyeti sürerken yine bu dönemde Osmanlı ve Safevi arasında uzun yıllar sürecek olan savaşlar başlamıştır. Bu savaşlar münasebetiyle gerek serdarlarla gönderilen elçiler, gerekse hediyeler ve satın alma yolları ile Safevi atölyelerinde hazırlanmış olan çok sayıda minyatürlü yazma Osmanlı eline geçmiş ve bazı Safevi sanatçıları da yine bu dönemde Osmanlı ülkesine gönderilmişlerdir. Gönderilen sanatçılar bu dönemde yapılan minyatürlerin resmedilmesinde etkin bir rol oynamışlardır.⁸⁶ XVI. y.y.ın ilk yarısında ki minyatürler tarihi konulu minyatürlü yazmalardır.⁸⁷ Osmanlı'da bu dönem döneminin belirgin üslubu resim çerçevesini aşan zarif doğa kesintileri, yuvarlak yüzlü, ince-uzun figürler ve dikey hatlar egemendir.⁸⁸ Resminde doğa, olay kahramanlarını kavrayan basit bir fondan ibarettir. Genellikle bir iki tepe veya dümdüz ovalar halinde uzanır. Bazen birkaç ağaçla renklendirilir. Doğanın renklendirilmesinde de göz alıcı renklerden kaçınılır. Osmanlı nakkaşları bu dönemde sadece konu ile ilgili olduğu zaman, bölgenin belirli özelliklerini yansıtan bir yaklaşımla ırmakları, köprüleri, kaleleri, ağaçları resmeder. Mimari görüntüler de tamamen gerçekçi bir yaklaşımla resmedilir. Binalar, kentler genellikle hayali olmaktan uzak ve gerçekçi bir görünümündedir.⁸⁹

Bu dönem Türk minyatürü renk kompozisyonu bakımından da ayrıcalıklara sahiptir. Renk tonlarına fazla yer verilmez. Gölgelemeden, karıştırılmadan kullanılan saf renkler Türk minyatürüne farklı bir görünüm kazandırır. Leylak, açık pembe, açık eflatun veya açık yeşil renkte boyalı alabildiğine uzanan ovalar aynı tonda boyalı kalelerle bütünleşir. Mimari ve doğada kullanılan pastel renklere karşı, turuncu ve kırmızı renklerin egemen olduğu görkemli çadır ve otağlar, aynı renklerin çoğunlukta olduğu giysileriyle kişiler resimlerde kuvvetle belirirler.

16. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı minyatürü gerek üslup gerekse konu bakımından Safevi'den tamamen ayrılmıştır. Doğa tasvirleri önceki dönemlerdeki gibi süsleme öğeleri ile verilmiyor, doğunun masal dünyası aşırı özenle çizilmiş çiçekli bahçeler, kat kat ve duvarları süslemeli köşkler ince uzun zarif güzeller Osmanlı'ların tasvir dünyasına artık girmiyordu. Osmanlı ressamı doğayı gerçekçi bir tavırla yaklaşıyordu. Gölgeleme yapmadan kullandıkları renklerle resme duruluk getirip, sahneye yerleştirilen öğelerin ilk bakışta kavranmasına yardımcı oluyorlardı. Resim düzenlemesinde paraleller, diyagonaller ve yılanvari dönüşler kullanıyorlardı. Bu dönemde minyatürler için seçilen konular, Padişah ve paşaların katıldıkları savaşlar, elçi kabulleri, padişahların avlanmadaki, cirit, ok atmadaki hünerleri, padişahlara yaraşan bir tantanayla ordu yürüyüşleri, düğün şenlikleri ve padişah portreleridir. Ayrıca törenlerdeki ağırbaşlı ortamın varlığı ve bu tür yaklaşımlar Osmanlı tasvirine bir belge niteliği katmaktadır.⁹⁰

Timurlu dönemi ve Osmanlı dönemine bakıldığında doğa tasvirlerinde kullanılan renk tonları aynıdır. Ayrıca tepeler tekli veya ikili dilimler halinde kimi zaman yumuşak süngerimsi bir halde görülmektedir. Bitki örtüsü ise cılız bir şekilde resmedilmektedir. Bunun

⁸⁵ Çiğ, a.g.e., 81.

⁸⁶ Filiz Çağman - Zeren Tanındı, *Osmanlı Safevi İlişkilerinde Resimli El Yazmalarına Bakış*, Oktay Aslanapa'ya Armağanı, İstanbul, 1996, 60-61.

⁸⁷ Zeren AKALAY, *Sanat Tarihi Yıllığı II*, İstanbul, 1968, 102.

⁸⁸ B.W. Robinson, *A Descriptive Catalogue of the Persian Paintings in the Bodleian Library*, Oxford, 137-152

⁸⁹ Banu MAHİR, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul, 2004, 95.

⁹⁰ Zeren TANINDI, *Osmanlı Ansiklopedisi*, "Osmanlı Döneminde Türk minyatürü" Mad., C.XI, Ankara, 1999, 163.

yanı sıra iki dönemde de cedvel dışına taşan kimi zaman figür kimi zaman da bayrakların aynı olduğu gözlenmektedir. Timur döneminde yapılan insan figürleri zayıf yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı, kukla gibi figürlerdir. Bu insan figürlerine hareket katmaya çalışılmış bunun için de figürlerin bir ya da iki eli havada çizilmiş, aynı zamanda figürlere şaşkınlık, merak gibi yüz ifadeler verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca konuyu kahramanı olan figürler diğer figürlerle nerdeyse aynı boydadır. Osmanlı minyatüründe ise figürler hareketsiz ve bir durağanlık söz konusudur. Ayrıca asıl konuyu oluşturan insan figür diğer insan figürlerine göre nispeten daha büyük kafasında sarık ve elbisesi daha gösterişlidir. Osmanlı minyatürlerinde konunun geçtiği yerde kimi zaman düzlük ya da ova şekli kullanılmış, Timurlu döneminde ise ufuk çizgisinin yüksek tutulmasından dolayı olaylar tepe üzerinde geçmektedir. Ayrıca sanatçı olaylara hep aynı mesafeden bakarak resmetmiştir. Osmanlıda ise bu durum daha farklıdır. Sanatçı olaylara farklı mesafelerden bakarak resmetmiş ve resme derinlik hissini bu şekilde vermiştir. Osmanlı bu dönemde figürsüz manzaralar ve topografik şehir görünümüleriyle resimlemeye başlamıştır. Timurlu döneminde ise böyle bir anlayış bulunmamaktadır. Minyatürlen her eserde konuyu figürler canlandırmaktadır. Osmanlı Topografi çalışmalarında resmettiği binalar hayalden uzak daha çok realist bir üsluptadır. Timurlu döneminde ise binanın ayrıntılı şeklinin dışında binanın içinin ve dışının süslemelerinde ki ayrıntıya önem verilerek resmedilmiştir. Timurlu dönemi minyatürlerinde kahraman düşmanı ile birebir güreş tutarak gücünü ispat etmeye çalışmaktadır. Osmanlı minyatürlerinde bu duruma rastlanılmamaktadır. Padişahın gücü, kalabalık ordu şeklinde resmedilerek verilmiştir. Ayrıca Timurlu dönemi minyatürlerinde savaş sahnelerinin ne kadar zor ve şiddetli geçtiği, kılıçla kafası veya vücudu ikiye ayrılmış, gözünden ya da gövdesinden gelen kanlarla resmedilmiş figürlerden anlaşılmaktadır. Osmanlı minyatürlerinde bu kadar şiddet olayına rastlanılmamaktadır. İki dönemde de yapılan minyatürlerde renk tonlaması görülmemektedir. Renkler olduğu gibi yalın halde kullanılmıştır. Osmanlıda bu dönemde tarihsel belgecilik olayı gelişmeye başlamış ve bununla beraber realist üsluba doğru bir yönelme olmuştur. Timurlu döneminde yapılan minyatürlerde böyle bir olay söz konusu değildir. Onlar tamamen şahnamede geçen konuları efsanevi bir biçimde resmetmişlerdir.

Ayrıca XVI. Yüzyıl ortalarında yapılmış olan minyatürlerde Türklerin daima realist üslupta olan minyatürleri İran'dan ayıran başka bir özelliktir.⁹¹

⁹¹ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul, 1993, 201.

6.SONUÇ

İslamiyet öncesinde İran'ın tarihini efsane ve destanlarla anlatan Şahname, efsanevi hükümdarların ve kahramanların, gelenek ve göreneklerini korumak adına verdikleri mücadelenin destanı olarak Gazneli Sultanı Mahmud'a sunulmak üzere Firdevsî tarafından 980 – 1010 yılları arasında yaklaşık 30 yılda yazılmıştır. Farklı dönemlerde yazılarak çoğaltılan bu eser Celayirli, Timurlu, Türkmen, Safevî, Afşarlı, Kaçar, Babürlü, Özbek, Memluk ve son olarak da Osmanlı yöneticilerinin desteğiyle 14.-19. yüzyıllar arasında değişen, çeşitlenen üslûp ve ikonografik yaklaşımlarla minyatürleşmiştir.

İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde yer alan 1983 numaralı minyatürlü elyazması eser, H.16 Şubat 1329/M.1911 tarihinde Hekimoğlu Ali Paşa kütüphanesinden müzeye bağışlanmıştır. Eserin ilk sayfasında bu durumu belgeleyen Hekimoğlu Ali Paşa'nın mührü yer almaktadır. Ancak buna karşın eserin ne zaman, nasıl ve ne şekilde Hekimoğlu Ali Paşa kütüphanesinin eline geçtiği ve bu koleksiyona nasıl dâhil edildiği gösteren herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Bu eser metin düzeni bakımından klâsik Şahnâmelerle aynı düzendedir ve herhangi bir farklılık göstermemektedir. İstinsah tarihi 16. yy olan eserin ketebe kaydı bulunmamaktadır. 42 x 28 cm ebadında, 6 cm kalınlığında 722 sayfadan oluşan bu Firdevsi Şahnamesinde aharlı krem rengi ince yapraklar kullanılmıştır. Bu yazma eser talik üslupla 6 sütun içine 25 satır olarak Farsça yazılmıştır. Söz konusu el yazması eserin cildinin dış kapakları mukavva üzerine siyah renk deri kaplıdır. Kabin iç yüzü, siyah renkli deri ile kaplanmıştır.

İlk iki sayfa baştanbaşa takdim minyatürüyle kaplanmış olup, eserin mukaddeme kısmı manzum ve mensur olarak 11 a sayfasına kadar devam etmektedir. 11 b sayfasından itibaren esas Şahname başlamaktadır. 32 minyatürün bu eserde metni anlatan konular minyatürlerde kimi zaman metine bağlı kalınarak tasvir edilmiştir. Ayrıca eserdeki minyatürler konunun anlatıldığı metinlerden uzak yerlere yerleştirilmiştir.

Bu yazma eserde sahnelerin tamamına yakını açık havada betimlenen yalın, kalıplaşmış bir manzara içerisinde işlenmiştir. Kompozisyonlar konuların geri planını oluşturmuştur. Eserin tamamında kullanılan açık kompozisyon anlayışı ve zaman zaman çerçeve dışına taşan nesnelere sahnelere zenginlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra savaşlar, mücadele sahneleri, meclis ve av tasvirlerinden meydana gelen sahnelerde kalabalık ortamlarla hareketli bir atmosfer oluşturulmuştur. Minyatürlerdeki boya kalitesi ve renk ustalığı açıkça görülmektedir. Sanatçı renkleri yalın halde kullanmıştır ve herhangi bir tonlama yapmamıştır. Ayrıca boyama işlemi yapılırken sanatçı renkleri büyük, orta ve küçük parçalar halinde sayfada yer alan nesnelere dağıtmıştır. Eserde sıcak ve soğuk renklerin neredeyse eşit ağırlıkta kullanıldığı görülmektedir.

Çok yaygın kullanılmamakla birlikte mimari tasvirlerde yer alan bazı ayrıntılar eserin dönemi konusunda da ipucu olarak değerlendirilecek bazı ayrıntılara sahiptir. Bunlar arasında Timur döneminde başlayarak Safevi döneminde doruk noktasına ulaşan çininin dış mimaride kullanımı özellikle dikkat çekicidir.

Hattatı ve nakkaşı bilinmeyen eserin minyatürlerin renk, üslup ve birbirini tekrar eden kompozisyon yapısı göz önüne alındığında, bu minyatürlerin tek bir nakkaş tarafından yapıldığını söylemek mümkündür.

Eserin minyatürlerinin sahip olduğu üslûp özelliklerinden yola çıkılarak 16. Yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. Timur etkilerini de devam ettiren bir Safevi eseri olması ihtimali güçlü olan eserde yer alan minyatürler canlı renkleri ve tasvirleriyle farklı bir üslubun

temsilcileridir. Özellikle çağdaşı Osmanlı minyatürleri ile kıyaslandığında bu farklılık daha da belirgin hale gelmektedir.

7.ÖZET

Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki 1983 numaralı Firdevsi Şahnamesi eseri XVI. Yüzyılda istinsah edilmiştir. Osmanlının eline nasıl geçtiği bilinmeyen eser 16 Şubat 1329 tarihinde Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesinden müzeye getirilmiştir.

42 x 28 cm ebadında siyah renk deri kaplı cildi bulunmaktadır. 722 yapraktan 6 sütun ve 25 satır şeklinde yazılmıştır. Eserin krem rengi aharlanmış yaprakları incedir. Birinci sayfada Hekimoğlu Ali Paşa'nın mührü yer alan eserde baştan iki sayfası da haşiyeli levhadır.

Eserde 1 b, 2 a'daki takdim minyatürleri ile beraber 32 minyatür bulunmaktadır. Eserin XVI. Yüzyıl Timur üslubu ile yapılmış olan bu eserin Cildi, tezhipleri ve minyatürleriyle orijinal olarak ve fazla hasar görmemiş şekilde günümüze ulaşan yazma, aynı zamanda devrinin ustalıklı hazırlanmış örnekleri arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi, Firdevsi, Şahname, Hekimoğlu Ali Paşa, Timur Üslubu.

8.SUMMARY

Firdawsi's work *Shahnameh* in the Museum of Turkish-Islamic Works with 1983 issue was copied in the XVI. Century. It is not known for sure how the work was taken as a possession by the Ottomans, but the work was taken to the museum in February 16, 1329 from Hekimoglu Ali Pasha Library.

It is covered with black leather binding and the size of the binding is 42 x 48. It is composed of 722 pages, 6 columns, and 25 lines. The cream covered pages of the work are thin. The work on the first page of which the seal of Hekimoglu Ali Pasha exists, the first two pages are also tabulas with with post scriptum.

In the work, with 1 a, 2 b introduction miniatures, there are 32 miniatures. The work is XVI. century Timurid style and its cover, illuminations and miniatures have reached today with little damage, it is also one of the finest examples of workmanlike of its time.

Key Words: Turkish-Islamic Art Museum Library, Firdawsi, *Shahnameh*, Hekimoglu Ali Pasha, Timurid Style.

9.KAYNAKLAR

- AKALAY, Zeren; *Sanat Tarihi Yıllığı II*, İstanbul, 1968
- ASLANAPA, Oktay; *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul, 1993
- ATILGAN, Sevay; *15.yy. Karakoyunlu Türkmen Minyatürleri*, (M.S.Ü.S.B.E Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000
- BAĞCI, Serpil; “*From Translated Word to Translated Image: The Illustrated Şehnâme-i Türki Copies*”, *Muqarnas*, Vol. 17, Leiden, 2000
- BROWNE, Edward G.; *A Literary History of Persia, Volume II*, Cambridge, 1956
- ÇAĞMAN, Filiz - TANINDI, Zeren; *Topkapı Saray Minyatürleri*, İstanbul, 1979
- ÇAĞMAN, Filiz - TANINDI, Zeren; “*Osmanlı Safevi İlişkilerinde Resimli El Yazmalarına Bakış*”, Oktay Aslanapa'ya Armağanı, İstanbul, 1996
- ÇİĞ, Kemal; *Şarkiyat Mecmuası*, C.3, İstanbul, 1959
- ÇORUHLU, Yaşar; *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul, 2006
- ÇORUHLU, Yaşar; “*Türk Sanatı'nda Görülen Hayvan Figürlerine Gök Ve Yer Sembolizmi Açısından Bir Bakış*”, Uluslararası III. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri C.I, Ankara, 1999
- ÇORUHLU, Yaşar; “*Türk Sanatında At Figürlerinin Sembolizmi*”, TDA, 98, İstanbul, 1995
- ESİN, Emel; *Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul, 2004
- HUART, Clément; Encyclopédie de l'İslam, “*Firdâwsi*”, C.II, Paris, 1938
- İNAL, Güner; *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlıya Kadar)*, Ankara, 1995
- KAFESOĞLU, İbrahim; TDV İslam Ansiklopedisi “At” Mad., C. IV, İstanbul, 1991
- KANAR, Mehmet; TDV İslam Ansiklopedisi, “*Firdevsî*” Mad., C. 13, İstanbul, 1996
- KARAHAN, Abdülkadir – YAZICI, Tahsin – MİLANİ, Ali; *Şahname Yazmalarından Seçme Minyatürler*, İstanbul, 1971
- KAYA, Mahmud; TDV İslam Ansiklopedisi, “*İskender*” Mad., C.22, İstanbul, 2000
- LUGAL, Necati; *Şahname*, C.1, İstanbul, 1994
- LUGAL, Necati; *Tezkire-i Devletşah*, C.1., Ankara, 1963
- MAHİR, Banu; *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul, 2004
- MÉNAGE, V.L.; Encyclopaedia of İslam, ‘*Firdawsî*’, Volume 11, Leiden, 1965
- ÖNEY, Gönül; “İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri”, *Anadolu*, 11, Ankara, 1969
- PALA, İskender; Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “*Şehnâme*” Mad., C.II, Ankara, 1989
- RİTTER, Helmut; İslam Ansiklopedisi, “*Firdevsî*” Mad., C. 4, M.E.B., İstanbul, 1988
- ROBINSON, B.W.; “*Persian Painting and the National Epic*”, *Studies in Persian Art*, Vol.II, London, 1993
- ROBINSON, B.W.; *A Descriptive Catalogue of the Persian Paintings in the Bodleian Library*, Oxford, 1958
- ROBINSON, B.W.; *Persian Paintings in the India Office Library*, London, 1976

TANINDI, Zeren; Osmanlı Ansiklopedisi, "*Osmanlı Döneminde Türk minyatürü*" Mad., C.XI, Ankara, 1999

TARLAN, Ali Nihat; *İran Edebiyatı*, İstanbul, 1944

Türk ve İslam Eserleri Müzesi Envanter Dosyası, İstanbul

ÜNVER, İsmail; TDV İslam Ansiklopedisi, "*İskender*",Mad., C.22, İstanbul, 2000

ANONİM, Türk Ansiklopedisi, "*Firdevsi*" Mad., C. 16, Ankara, 1968

10.RESİM LİSTESİ

Resim – 1; Eserin Ön Dış Kapağı

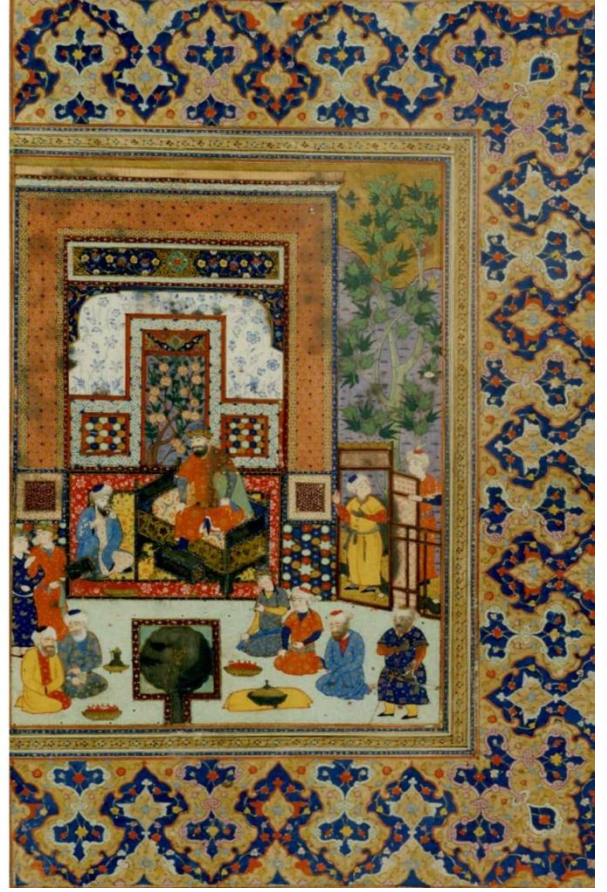
Resim – 2; Eserin Ön İç Kapağı

Resim – 3; Eserin Arka Dış Kapağı

Resim – 4; Eserin Arka İç Kapağı

Resim – 5; Takdim Minyatürü

Resim – 6; Efrasiyab'ın Bijen'i Zindana Atması

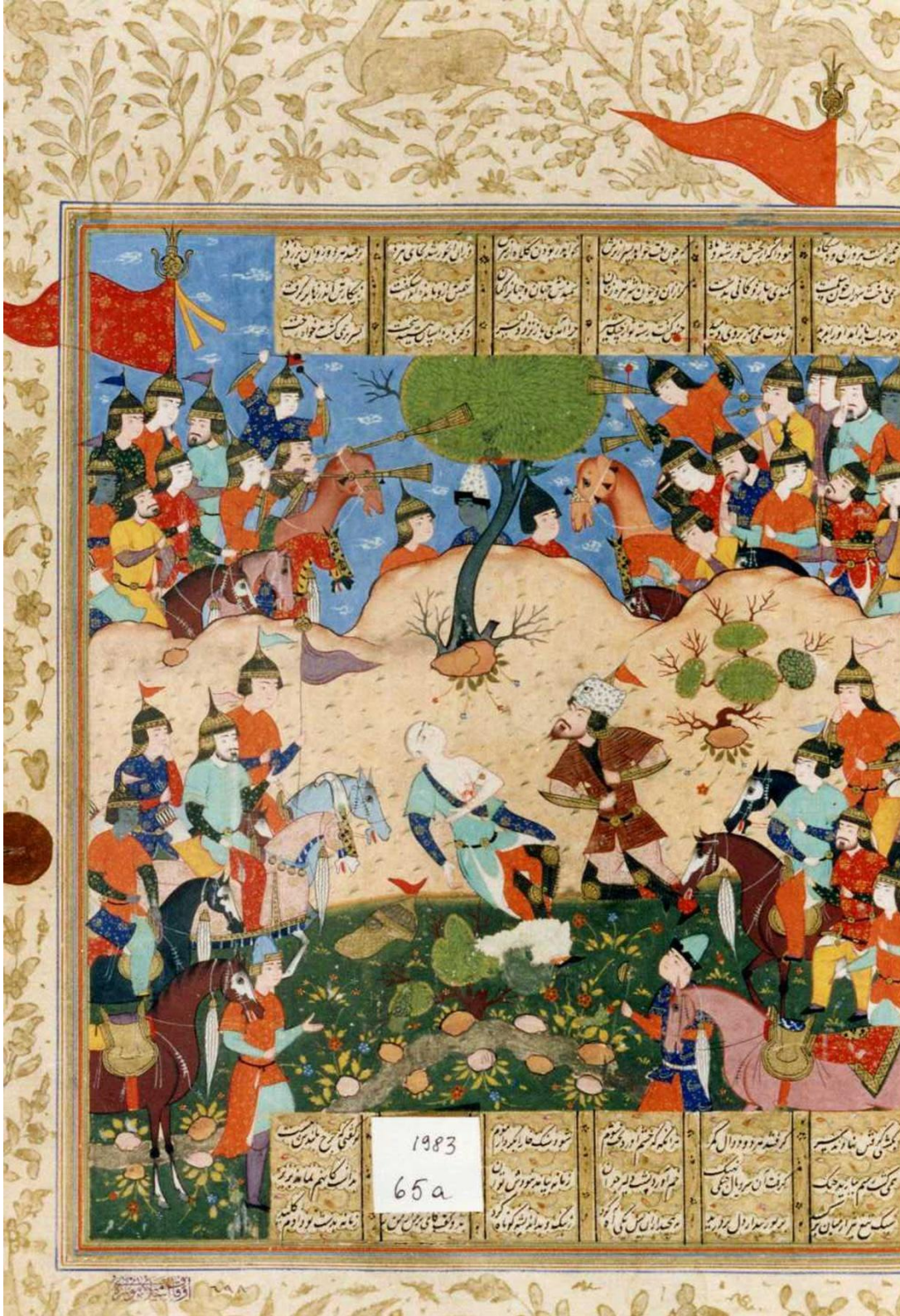
Resim – 7; Bijen'in, Münije'nin Çadırına Gitmesi

Resim – 8; Efrasiyab'ın Barman İle Hüman'ı Suhrab'ın Yanına Göndermesi

Resim – 9; Rüstemin Ejderhayı Öldürmesi

Resim – 10; Rüstem'in Suhrab'la Üçüncü Savaşı ve Suhrab'ın Ölmesi

Resim – 11; Siyavuş'un Ateşten Geçmesi

Resim – 12; Siyavuş'un, Sûdabe'nin Hayatının Bağışlaması İçin, Babasından Ricada Bulunması

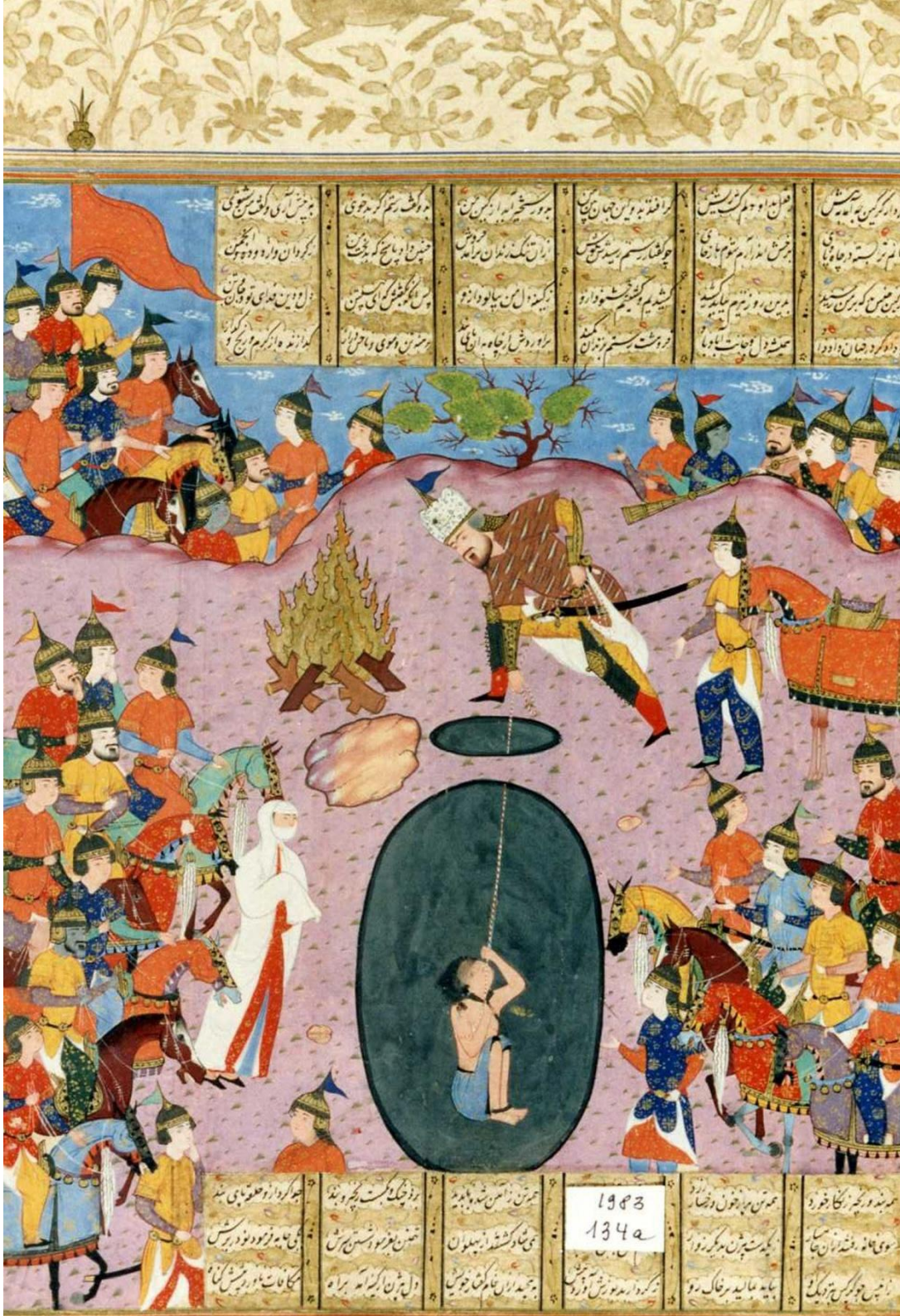
Resim – 13; Behram'in, Furud'un Yanina Gitmesi

Resim – 14; Sührab'la Rüstem'in İkinci Defa Savaşmaları ve Sührab'ın Rüstem'i Yere Vurması

Resim – 15; Dev Ekvan'ın Rüstem'i Suya Atması

Resim – 16; Rüstem'in, Bijan'ı Kuyudan Çıkarması

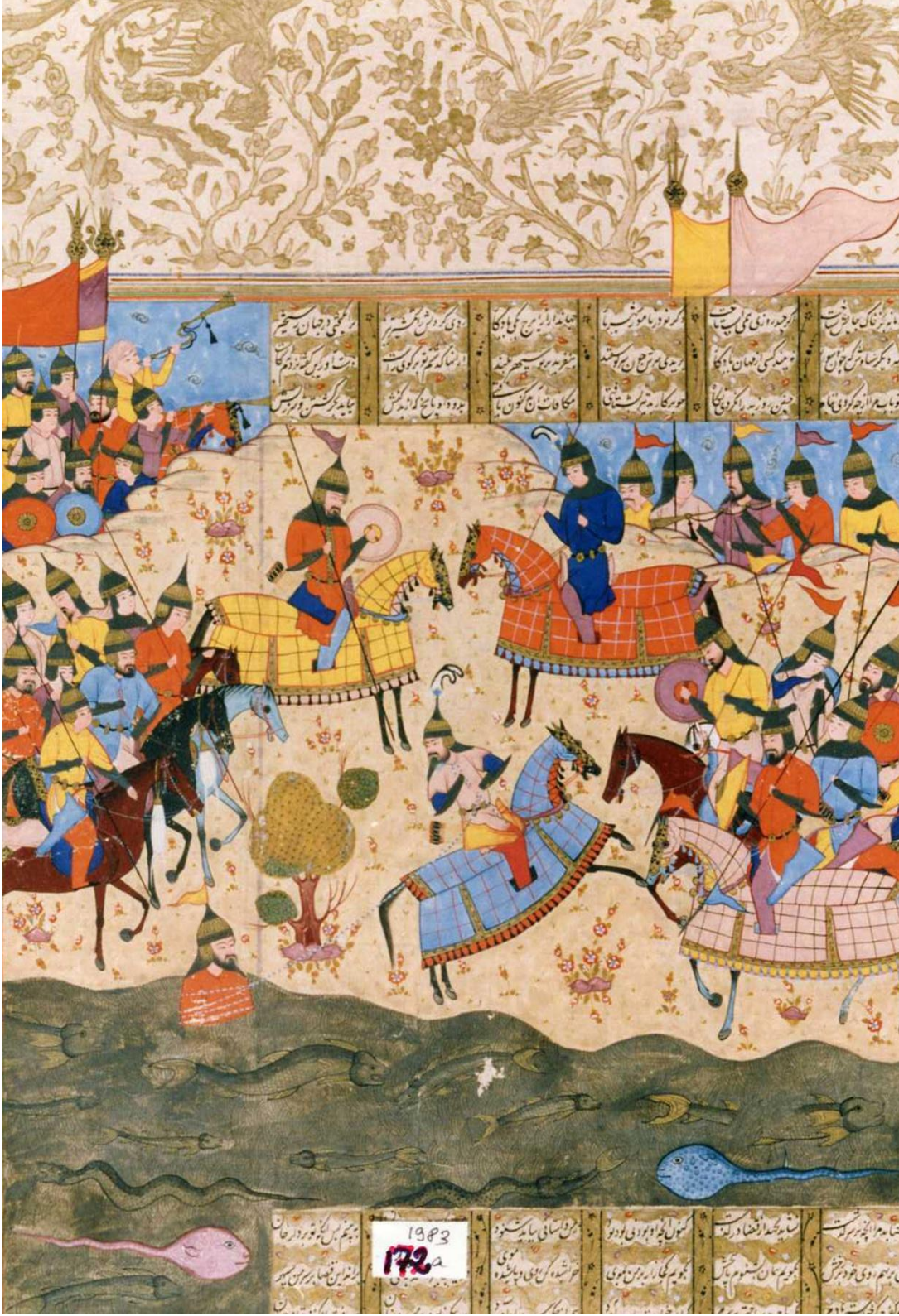
Resim – 17; Giv'in, Siyavuş'un Zırhını Bijen'e Vermesi

Resim – 18; Rüstemin Sührab'la Savaşması

Resim – 19; Efrasiyab'ın, Rüstem'in Peşine Düşmesi

Resim – 20; Çin Hakanının Tutsak Olması

Resim – 21; Rüstem'in İran'a Dönmesi

Resim – 22; Furud'un, Rivniz'i Öldürmesi

Resim – 23; Efrasiyab'ın Savaş Meydanından Kaçması

Resim – 24; Efrasiyab'ın Oğlunun İntikamını Almak İçin Seferberlik Yapması

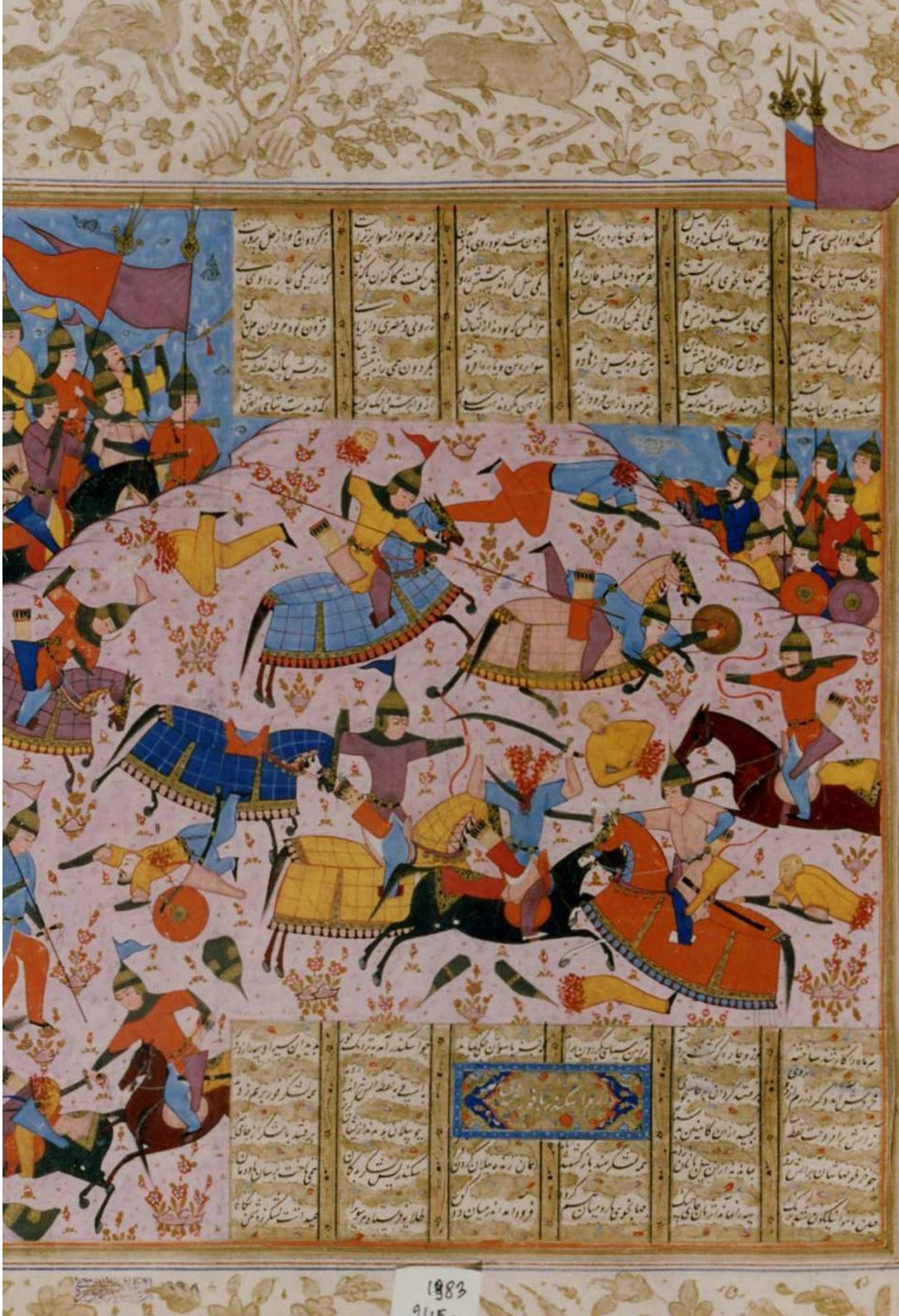
Resim – 25; Rüstem'in, Jenderezm'i Öldürmesi

Resim – 26; Rüstemin İranlıların Yanına Gelmesi

Resim – 27; Turanlılarla İranlıların Savaşa Hazırlanmaları

Resim – 28; Şengil'in Rüstem'le Savaşması

Resim – 29; Efrasiyab'la, Siyavuş'un Ava Çıkmaları

Resim – 30; Rüstem'in, Giv'e Ziyafet Vermesi

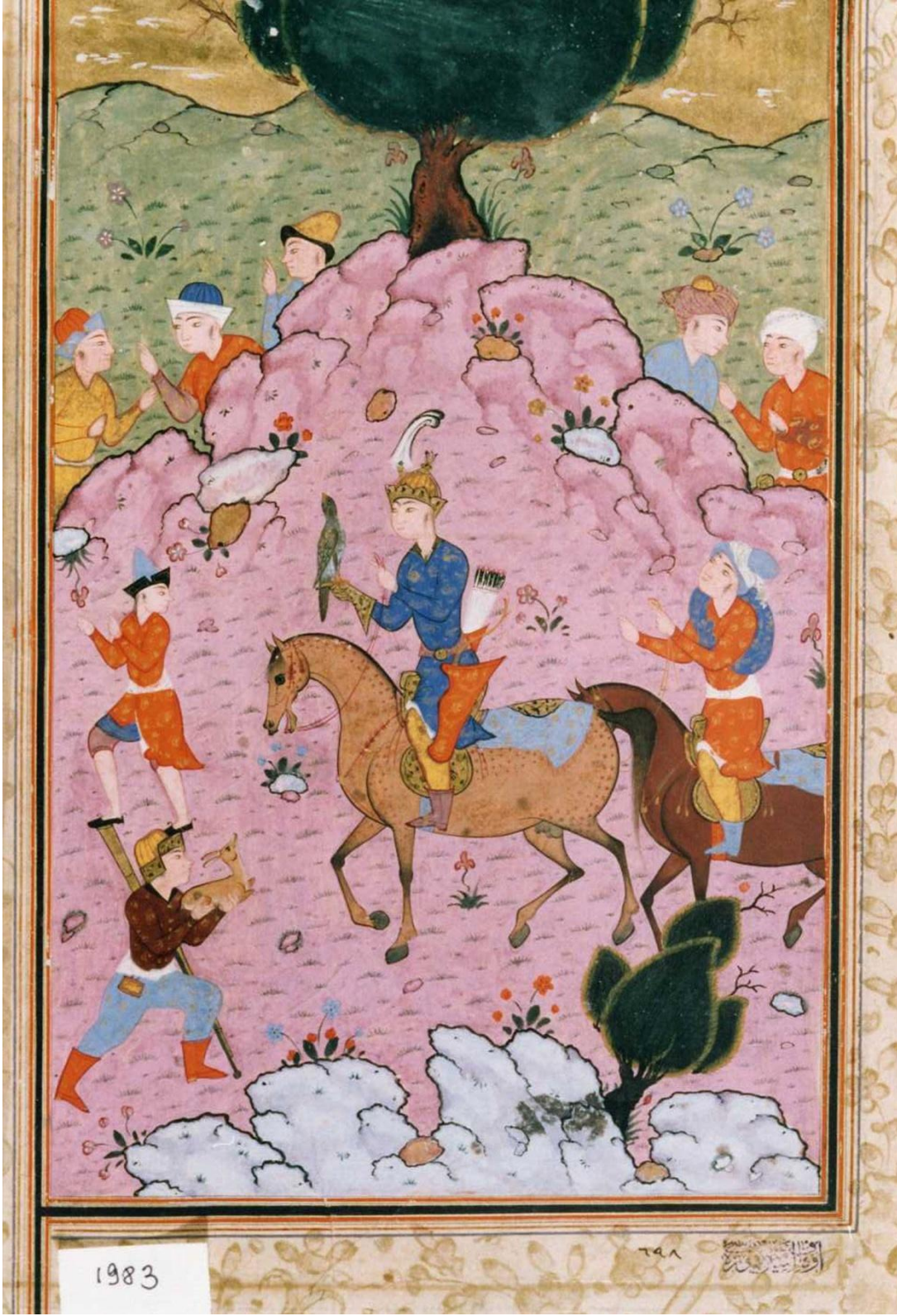
Resim – 31; Rüstem'in Ava Çıkması

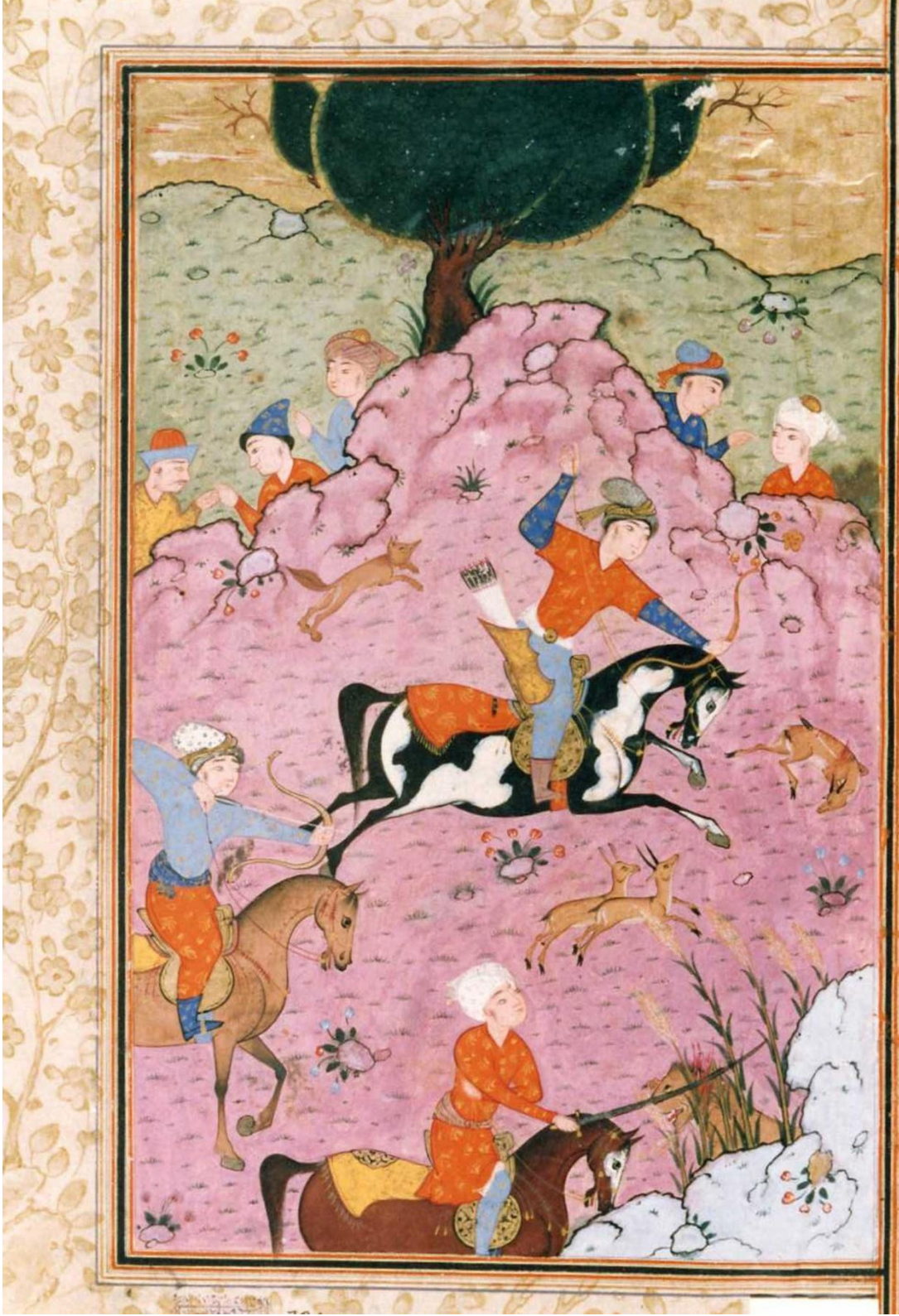
Resim – 32; Rüstem'in İran'a Dönmesi

Resim – 33; Efrasiyab'ın, Rüstem'den Kaçması

Resim – 34; Behram'ın Gur'un Azade İle Avlanması

Resim – 35; Rüstem ve Arkadaşlarının Efrâsiyâb'ın Avlağında Avlanmaları